

Universiteit Gent
Faculteit Rechtsgeleerdheid

Academiejaar 2016-2017

**Een analyse van het
toerekeningsvatbaarheidsconcept in het
Belgisch Strafrecht**

Masterproef – Strafrecht

Voorgelegd voor het behalen van de graad Master of Laws in de Rechten

Promotor:
Prof. Dr. Brice De Ruyver

Commissaris:
Ligeia Quackelbeen

WOORD VOORAF

Het schrijven van dit eindwerk, vormt het sluitstuk van mijn vijf jaar durende opleiding Rechten aan de Universiteit Gent. Het is met grote tevredenheid dat ik terugblik op een zeer aangename en memorabele periode uit mijn leven, waarin ik niet alleen veel heb beleefd, doch vooral enorm veel heb bijgeleerd. Daar waar ik anno 2012 met enige terughoudendheid en met vrees voor ‘het grote onbekende’ mijn studie-carrière in Gent aanvatte, kan ik nu niet anders dan met voldoening vaststellen dat de keuzes die ik toen maakte, de juiste bleken te zijn. Mijn parcours verliep zeker niet zonder slag of stoot, en ik denk niet dat ik de eindmeet op dezelfde manier zou bereikt hebben zonder de hulp van de personen op wie ik steeds kon rekenen. Vandaar dat ik in dit woord vooraf van de mogelijkheid gebruik maak die mensen oprecht te bedanken.

Een eerste woord van dank gaat uit naar mijn promotor, Prof. Dr. DE RUYVER. Hij heeft me begeleid tijdens het schrijven van voorliggend werk en wees er voortdurend op dat ik moest blijven focussen op het onderzoeksplan dat ik hem had voorgelegd. Door op momenten dat ik de weg dreigde te verliezen, steeds weer terug te keren naar dit initiële advies, bleef het bos door de bomen zichtbaar... Ook mijn commissaris, mevr. QUACKELBEEN, verdient mijn oprechte dank voor de algemene feedback bij het nalezen van bepaalde delen van mijn thesis.

Verder wil ik heel graag een bloemetje geven aan mijn moeder: zij gaf me de kans om deze studies aan te vatten, heeft me onaflatend gesteund en aangemoedigd, heeft met geduld al mijn ergernissen en frustraties geslikt, ervoor zorgend dat ik steeds over een klankbord kon beschikken... Hetzelfde geldt voor mijn broer en zus – ook hen betuig ik mijn oprechte dank.

Daarnaast verdient ook mijn vriendin Yasmine de nodige lof, voor de aangename momenten die ze me bezorgde tijdens het blokken en “thesissen” door, voor de kritische bemerkingen op de inhoud van dit document, doch vooral om er gewoon te zijn indien ik het nodig had.

Tot slot ook een welgemeend dankwoord voor al mijn vrienden die mijn studententijd onvergetelijk maakten en me altijd zijn blijven steunen. Dank jullie wel voor alles!

INHOUDSOPGAVE

Woord vooraf	i
DEEL I: Inleiding	1
Hoofdstuk 1: Probleemstelling en onderzoekopzet.....	3
Hoofdstuk 2: Onderzoeksvragen	4
Hoofdstuk 3: Indeling en afbakening van het onderzoek.....	5
DEEL II: Het toerekeningsvatbaarheidsconcept in de diepte ontleed	7
Hoofdstuk 1: Algemeen	7
Hoofdstuk 2: De toerekeningsvatbaarheid in België	9
1. De plaats van het schuldbegrip in de Belgische misdrijfstructuur	9
1.1. De constitutieve elementen van het misdrijf.....	9
1.2. Het morele element omvat niet de toerekeningsvatbaarheid	11
1.3. De ontoerekeningsvatbaarheid als schulditsluitingsgrond, dan wel als strafuitsluitingsgrond	14
2. De vertaling van de toerekeningsvatbaarheid naar het Belgische strafrecht..	17
2.1. Algemeen.....	17
2.2. Grondslagen van het strafrecht: de verschillende strafrechtstheorieën nader toegelicht	18
2.2.1. De klassieke school	18
2.2.2. Het positivisme en daaruit voortvloeiende sociaal verweer	22
2.2.3. Het nieuw sociaal verweer	28
2.2.4. Het nieuw realisme	30
2.2.5. Conclusie	31
2.3. De “abnormalen” in het Belgisch strafrecht: een (wets)historisch overzicht vanaf de 19 ^{de} eeuw tot heden	33
2.3.1. Inleiding	33
2.3.2. Van vrijpraak en collocatie van abnormalen onder artikel 71 Sw. ...	34
2.3.2.1. De collocatie als juridisch achterpoortje en de strafverminderende verschoningsgrond van partiële (on)toerekeningsvatbaarheid	34
2.3.2.2. Een storm van kritiek	36
2.3.3. ... Naar een doorgedreven bescherming van de maatschappij: de internering van geestesgestoorde delinquenten	38
2.3.3.1. Het wetsontwerp Masson-Tschoffen	39
2.3.3.2. De wet van 9 april 1930: kinderziekten leiden tot felle kritiek	43
2.3.3.3. De Commissie CORNIL-BRAFFORT	46
2.3.3.4. De herziening die leidde tot de Wet tot bescherming van de Maatschappij van 1964: van de regen in de drup.....	49
2.3.3.5. De Commissie DELVA en de nieuwe Interneringswet van 2007: het doodgeboren kind dat beterschap moest brengen	53
2.3.3.6. De Interneringswet van 2014.....	55
2.3.3.6.1. Toepassingsvoorwaarden	56

2.3.3.6.2. Naar een verenging van het toepassingsgebied?	60
2.3.3.6.3. De wisselwerking tussen artikel 71 Sw. en de interneringswetgeving op strafrechtelijk vlak.....	61
2.4. Concluderende bemerking.....	64
Hoofdstuk 3: De toerekeningsvatbaarheid in Nederland	67
1. Inleiding.....	67
2. Kort (wets)historisch overzicht	68
2.1. De situatie vóór 1928.....	68
2.2. De situatie na 1928.....	71
3. De Nederlandse strafwetgeving en de (partieel) ontoerekeningsvatbaren	72
3.1. De schulditsluitingsgrond van artikel 39 Sr.: de ontoerekeningsvatbaarheid leidt tot ontslag van rechtsvervolging	73
3.2. De bijzondere categorie van de verminderd toerekeningsvatbaren	77
4. Conclusie	82
Hoofdstuk 4: <i>De lege ferenda</i> - Het voorstel tot hervorming van Boek I van het Strafwetboek: enkele bemerkingen	84
DEEL III: De rol van de gerechtsdeskundige-psychiater in het strafproces	87
Hoofdstuk 1: De expertises in België.....	87
1. Inleiding.....	87
2. De gerechtsdeskundige-psychiater: een duidelijk wettelijk statuut?	89
2.1. De aanstelling van de deskundige	89
2.1.1. De keuze van gerechtsdeskundige en de criteria die daartoe in aanmerking worden genomen	90
2.1.2. De vorming, kwaliteit, erkenning en vergoeding van de gerechtspychiaters-deskundigen	91
2.2. De opdracht van de gerechtspychiater in het interneringsproces	95
2.2.1. Algemeen	95
2.2.2. De inobservatiestelling	95
2.2.3. Het deskundigenverslag in het kader van een 'eenvoudige' deskundighedsopdracht.....	97
2.2.3.1. Het kom en kwel van de psychiatrische verslagen onder de oude W.B.M.	97
2.2.3.2. Belooft de nieuwe Interneringswet beterschap?.....	101
3. Conclusie	106
Hoofdstuk 2: De expertises in Nederland	108
1. Inleiding.....	108
2. Gedragsdeskundige ondersteuning van de rechter: kwaliteit gegarandeerd?	109
3. Het Nederlands deskundigenverslag: de Pro Justitia rapportage in het kader van het opleggen van de maatschappijbeschermende maatregelen	112
3.1. De opdracht van de rapporteur: vraagstelling en problemen	112
3.2. Naar een vermindering van gradaties of zelf afschaffing van de toerekenbaarheid?	116

4. Conclusie	118
Eindconclusie	120
Bibliografie.....	123

DEEL I: INLEIDING

1. “Is de beklaagde toerekeningsvatbaar of niet?”

Dit is waarschijnlijk één van de meest fundamentele vragen waarover de rechter zich in het strafproces dient uit te spreken. Het antwoord hierop is vaak niet voor de hand liggend, maar is wel van cruciaal belang. Immers, indien een persoon ontoerekeningsvatbaar is, dan heeft dit tot gevolg dat de rechter niet kan terugvallen op het hem gewoonlijk ter beschikking staande ‘straffenarsenaal’ en in principe de internering van de beklaagde moet bevelen.

2. Maar wat moet nu precies verstaan worden onder het begrip ‘toerekeningsvatbaarheid’? Het concept vormt namelijk het fundament waarop het Belgische strafrecht, alsook dat van talrijke andere Europese landen, is gestoeld. Desondanks zullen we vaststellen dat de wetgever ons over het algemeen geen echte definitie heeft mee gegeven, noch duidelijke en operationele criteria heeft bepaald aan de hand waarvan het begrip kan worden ingevuld. Dit heeft er toe bijgedragen dat de strafrechtelijke schuld¹ een sterk bediscussieerd, alsook fel omstreden onderwerp uitmaakt, niet alleen in de juridische maar ook in de ‘dagelijkse’ wereld.

3. In de media wordt namelijk op grote schaal uitgepakt met choquerende strafprocessen. In veel gevallen krijgt Justitie een fikse veeg uit de pan, vermits de talrijke verslaggevingen allerhande gebreken in de Belgische strafrechtsprocedure aan de kaak stellen (of op zijn minst trachten te doen). Maar al te vaak komt ook de internering van geestesgestoorde delinquenten zwaar onder vuur te liggen. Het opleggen van deze ‘sanctie’ stuit immers op enorme verontwaardiging van de publieke opinie. Enerzijds staat internering voor het gros van de bevolking nog steeds gelijk aan het uitblijven van een ‘echte’ straf² voor de geestesgestoorde misdrijfpleger, hetgeen in combinatie met het gruwelijk karakter van het misdrijf vaak

¹ In de betekenis van het zekere niveau van mentale en intellectuele capaciteiten waarover een dader moet beschikken opdat het misdrijf in al haar facetten aan hem kan ‘toegerekend’ worden. Zie hierover verder.

² Hieronder zal blijken dat de internering niet als straf, doch als beveiligingsmaatregel moet worden aanzien. De praktijk leert evenwel dat de internering, als gevolg van zijn onbepaalde duur en gebrek aan de nodige opvang en behandeling van de geïnterneerden, algemeen als nog erger dan een strafrechtelijke straf wordt beschouwd.

een zeer bittere pil is om te slikken. Anderzijds wordt ook zeer de eigenlijke (juridische) besluitvorming in al zijn facetten aan kritiek onderworpen.

Wat dit laatste betreft, kan bij wijze van voorbeeld worden verwezen naar de 'Marollenmoorden' van bijna een decennium geleden. Op 16 juni 2007 werden de lichamen van de uitbaters van een textielwinkel in de Brusselse Marollenwijk, alsook dat van hun dochter levenloos teruggevonden. De lichamen waren ernstig gemutileerd met talloze messteken - een waar bloedbad - hetgeen onmiddellijk vragen opwierp met betrekking tot de mentale gezondheid van de mogelijke dader(s). De enige die de slachtpartij had overleefd, was de zoon Leopold Storme, een 19-jarige student. Toen deze op 17 juni 2007 evenwel door de politie werd ondervraagd, legde hij voortdurend tegenstrijdige verklaringen af, waardoor hij door het Openbaar Ministerie naderhand als hoofdverdachte werd beschouwd. Verder criminologisch onderzoek wees inderdaad met beschuldigende vinger richting de student. Het Openbaar Ministerie vorderde voor de onderzoeksrechter tevens de aanstelling van een college gerechtspsychiaters-experten om de geestelijke toestand van Leopold te beoordelen. Dat college kwam tot de vaststelling dat hij psychotisch was op het ogenblik van de feiten en aan schizofrenie leed, als gevolg waarvan hij de draadwijdte van hetgeen hem ten laste werd gelegd, niet zou kunnen ingeschat hebben.³ Het Openbaar Ministerie achtte hem dan ook ontoerekeningsvatbaar en vorderde de internering.⁴ Uit de tegenexpertise door deskundigen, aangesteld door de burgerlijke en verwerende partij, bleek evenwel het tegenovergestelde oordeel: Leopold diende wel als toerekeningsvatbaar te worden beschouwd, waardoor een doorverwijzing van de zaak naar het Hof van Assisen aangewezen was. Uiteindelijk legde het Openbaar Ministerie zich bij de tegenexpertise neer, en werd Leopold maanden later, na intense pleidooien, debat en beraadslaging ook door de volksjury als schuldig bevonden aan de slachtpartij, waarna de rechtbank hem veroordeelde tot een gevangenisstraf van 26 jaar.⁵

4. Het proces van Storme is maar één van de vele voorbeelden waar de problematiek van het schuldoordeel en dus van de vraag of de beklaagde

³ X., "Psychiaters vragen internering Leopold Storme", *Het Nieuwsblad* 15 oktober 2010, http://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20101015_068.

⁴ X., "Geen assisenproces voor verdachte Marollenmoorden", *Het Belang van Limburg* 13 februari 2008, <http://www.hbvl.be/cnt/aid672359/geen-assisenproces-voor-verdachte-marollenmoorden-3>.

⁵ F. VANGARDEREN, "Marollenmoord: Leopold Storme krijgt 26 jaar cel", *Gazet van Antwerpen* 27 oktober 2010, <http://www.gva.be/cnt/aid985108/leopold-storme-krijgt-26-jaar-cel>.

toerekeningsvatbaar is of niet duidelijk naar boven komt. Ook uit de zaak De Gelder, waarin door een maniak een ware slachtpartij werd aangericht in een kinderdagverblijf te Sint-Gillis-bij-Dendermonde, blijkt dat de strafrechter vaak in benarde situaties terecht komt, waarbij hij zich een oordeel moet vormen omtrent de geestestoestand van de persoon die voor hem terecht staat. Een oordeel dat niet zozeer strikt juridisch is, doch waarvoor het beroep op een technisch onderlegd gerechtsdeskundige-psychiater onontbeerlijk is.

Hoofdstuk 1: Probleemstelling en onderzoeksopzet

5. Het vormen van een oordeel betreffende de schuld van geestesgestoorde beklaagden blijkt vaak een zeer moeilijke opgave te zijn. Dit hoeft niet te verwonderen. 'De schuld', 'de vrije wil', 'de toerekeningsvatbaarheid', 'de verantwoordelijkheid'... zijn allen concepten met een zekere kwalitatieve, doch relatieve inhoud. Hoewel de toerekeningsvatbaarheid *in se* een juridisch concept is, dat in het (straf)recht een wezenlijke rol vervult, bevindt de inhoud ervan zich op de grens tussen verschillende disciplines, waaronder de filosofie, psychologie, zelfs de neurowetenschap. Zoals zal blijken, gebeurt de veruitwendiging van de juridische 'toerekeningsvatbaarheid' aan de hand van – vooral – medische concepten. Vandaar waarschijnlijk dat de wetgever heeft nagelaten de term 'geestesstoornis' en de ermee geaffilieerde begrippen nader te definiëren. De modale burger en zelfs juristen-magistraten zijn zich van de exacte draagwijdte en betekenis van die concepten niet bewust, waardoor een beroep op de in die materie gespecialiseerde deskundige onvermijdelijk is.

Helaas zijn de rechtswetenschap, enerzijds, én de geneeskunde en de forensische psychiatrie, anderzijds, niet altijd even compatibel. Terzake worden er twee knelpunten onderscheiden:

- (1) In de geneeskunde en psychiatrie bestaat geen eenduidigheid over wat die begrippen nu eigenlijk inhouden. Het zijn disciplines die constant in ontwikkeling zijn, waardoor een uitputtende definitie al snel achterhaald is. Bovendien is het formuleren van een definitie, gelet op de complexiteit van de wetenschappelijke 'realiteit', haast onmogelijk, omdat er met onnoemelijk veel factoren rekening moet worden gehouden.

(2) De toerekeningsvatbaarheid wordt naar Belgisch recht vooralsnog binair benaderd, in die zin dat de strafrechter slechts over twee opties beschikt: de beklaagde is toerekeningsvatbaar en wordt 'gewoon' gestraft of hij is het niet en wordt geïnterneerd. De juridische en praktische 'oplossing' van het toerekeningsvatbaarheidsvraagstuk is m.a.w. wit of zwart, terwijl het daadwerkelijke, medische antwoord zich in een grijze zone bevindt.

Dit gebrek aan intercompatibiliteit van beide disciplines heeft in het verleden reeds aanleiding gegeven tot de nodige controverses en kritieken. Heel vaak lijkt het proces tot veroordeling van de beklaagde tot de beschermingsmaatregel van de internering veel weg te hebben van een verwerpelijk gokspel.

6. Aan de hand van voorliggend werk zal getracht worden na te gaan hoe de toerekeningsvatbaarheid naar Belgisch strafrecht wordt vormgegeven, welke strafrechtelijke gevolgen de rechter er aan kan vastknopen en aan welke kritieken het concept over de tijd heen werd blootgesteld. Daarbij maken we een uitstap over de landsgrenzen heen en gaan we na hoe in Nederland met ontoerekeningsvatbaar bevonden delinquenten wordt omgegaan.

Hoofdstuk 2: Onderzoeksvragen

7. De volgende kernvraag staat in dit onderzoek centraal: **Verschaft het Belgische strafrecht de rechter een adequaat en werkbaar toerekeningsvatbaarheidsbegrip in het kader van de afweging van de verschillende sanctioneringsmogelijkheden?** Mijns inziens komt de medische realiteit die achter het schuldbegrip schuil gaat, onvoldoende tot uiting in de strafrechtspraktijk, gelet op de geringe opties die de rechter slechts heeft.

8. Daarmee samenhangend wordt getracht een antwoord te formuleren op de volgende kwesties:

- Wat houdt het strafrechtelijk schuldbegrip of de toerekenbaarheid *in concreto* in?
- Hoe is het begrip over de tijd heen geëvolueerd?
- Hoe krijgt het schuldbegrip in de wet en uiteindelijk in de praktijk vorm?

- Zijn het Belgische strafrecht en de forensische psychiatrie wel voldoende op elkaar afgestemd?
- Aan welke kritieken werd het toerekeningsvatbaarheidsbegrip onderworpen, zowel vanuit juridische als forensisch psychiatrische invalshoek?
- Welke sanctiemogelijkheden worden aan de vaststelling van ontoerekeningsvatbaarheid gekoppeld?
- In welke mate komt de nieuwe Interneringswetten en de geplande hervorming van het Strafwetboek aan die kritiek tegemoet?
- Hoe krijgt de toerekeningsvatbaarheid in Nederland inhoud en vorm?
- Hoe is het begrip in Nederland over de tijd heen geëvolueerd
- Hoe krijgt het schuldbegrip in Nederland in de wet en uiteindelijk in de praktijk vorm?
- Zijn het Nederlandse strafrecht en de forensische psychiatrie aldaar voldoende op elkaar afgestemd?
- Aan welke kritieken werd het Nederlandse toerekeningsvatbaarheidsbegrip onderworpen, zowel vanuit juridische als forensisch psychiatrische invalshoek?
- Welke sanctiemogelijkheden worden in Nederland aan de vaststelling van de ontoerekeningsvatbaarheid gekoppeld?
- Kan uit de Nederlandse opvatting omtrent de toerekeningsvatbaarheid en de manier waarop met geestesgestoorde delinquenten wordt omgegaan, inspiratie worden geput voor de Belgische theorie en praktijk?

Hoofdstuk 3: Indeling en afbakening van het onderzoek

9. Voorliggend werk valt uiteen in twee grote luiken, die onderling sterk met elkaar verweven zijn en in elkaar overvloeien.

10. In het eerste luik (Deel II) bestuderen we *grosso modo* wat onder de toerekeningsvatbaarheid moet worden begrepen en welke mogelijkheden het strafrecht aanreikt om met die ontoerekeningsvatbaar bevonden delinquenten om te gaan.

Na een conceptuele, terminologische duiding van het toerekenen van gedrag in het algemeen, wordt het toerekeningsvatbaarheidsbegrip binnen de Belgische

misdrijfsmisdrijfstructuur gesitueerd. Zodoende wordt de lezer gewezen op de plaats van de problematiek binnen het strafrecht.

Vervolgens wordt dieper ingegaan op de verschillende rechtstheoretisch-filosofische stromingen, die het strafrecht in brede zin zowel inhoudelijk als vormelijk hebben gekneed tot hoe het er heden ten dage uitziet. Bijzondere aandacht gaat hierbij uit naar de stempel die deze strekkingen hebben gedrukt op de ontwikkeling van het schuldbegrip.

Daarna wordt op wetshistorische wijze nagegaan via welke wetgevende bepalingen het toerekeningsvatbaarheidsbegrip tot uiting komt. Het huidig wettelijk kader wordt gevormd door artikel 71 Sw. en de Wet van 5 mei 2014 betreffende de internering. De redenen van ontstaan en de verdere evolutie van die wetgevende akten worden nauwgezet geanalyseerd, teneinde een goede kijk te hebben op de inhoud van het begrip “toerekeningsvatbaarheid” en de manier waarop met delictueel gedrag van geesteszieken wordt omgegaan. Meer bepaald wordt hierbij uitgebreid aandacht besteed aan het toepassingsgebied en de –criteria van die bepalingen.

In een derde hoofdstuk van dat onderdeel wordt de ontoerekeningsvatbaarheid in het Nederlands strafrechtelijk systeem onder de loep genomen. Er wordt nagegaan hoe het concept aldaar historisch is gegroeid en wordt opgevat, en hoe aldaar wordt opgetreden tegen ontoerekeningsvatbare delinquenten. Deze rechtsvergelijkende analyse is mijns inziens noodzakelijk, aangezien er voor de geplande hervorming van het Belgische Strafwetboek ongetwijfeld inspiratie werd opgedaan in het Nederlandse strafrechtssysteem.

11. Het tweede luik van deze masterproef (Deel III) wordt gewijd aan de complexe intercompatibiliteit tussen de forensische psychiatrie en de rechtswetenschap. Aangezien de toerekeningsvatbaarheidsproblematiek van multidisciplinaire aard is, is de gedragsdeskundige rapportage in strafzaken van fundamenteel belang. De rechter moet immers in staat zijn om met voldoende kennis van zaken de knoop tussen straf of maatregel door te hakken. Helaas staat het psychiatrisch deskundigenonderzoek zeer vaak ter discussie. Deze kritiekpunten en de remediëring ervan komen uitgebreid aan bod.

Ook in dit onderdeel wordt vervolgens de overstap naar het Nederlandse systeem gemaakt. Nagegaan wordt welke problemen – zo die er zijn – zich aldaar met betrekking tot de rapportage en toerekeningsvatbaarheidsbepaling voordoen.

DEEL II: HET TOEREKENINGSVATBAARHEIDSCONCEPT IN DE DIEPTE ONTLEED

Hoofdstuk 1: Algemeen

12. Vooraleer we het juridische karakter van het schuldbegrip verder bespreken, lijkt een algemene terminologische duiding van het concept op zijn plaats. Het toerekenen lijkt tenslotte niet alleen in het (straf)recht essentieel, maar maakt haast inherent deel uit van ons menselijk bestaan en van onze interactie met andere individuen.

Volgens de Van Dale moet onder ‘toerekenen’ worden verstaan: “*aanrekenen; iemand iets toerekenen*”. Andere woordenencyclopedieën voegen er nog een betekenis aan toe: “*ten laste leggen, toeschrijven, imputeren*”. De gemeenschappelijke deler van al deze betekenissen is dat aan een persoon *iets* kan worden toegeschreven. Dit kan zowel positief als negatief zijn. Wanneer bijvoorbeeld een wetenschapper in de geneeskunde een revolutionair medicijn ontwikkelt of baanbrekende resultaten boekt in zijn onderzoek in de strijd tegen een hardnekkige ziekte, dan wordt die persoon geroemd voor zijn intellectuele kwaliteiten en zijn inzet voor een betere gezondheid van de mens in het algemeen. Wanneer een brandweerman zijn eigen leven riskeert om dat van zijn collega's en vooral dat van andere mensen te redden, dan wordt hij op handen gedragen voor de moed die hij heeft betoond. Aan de andere kant verachten wij de plegers van zinloos geweld, die om onverklaarbare redenen anderen in het openbaar lastig vallen, met vaak ernstige, levensbedreigende kwetsuren tot gevolg.

Kortom: het gaat steeds om daden, handelingen, eigenschappen of, in het algemeen, gedrag dat aan een persoon wordt toegerekend. Zonder het altijd te beseffen, is dergelijke praktijk iets wat de mens dagelijks doet.⁶ We houden anderen continue *verantwoordelijk* voor hetgeen ze doen, voor wat ze zeggen, voor de manier waarop ze handelen, voor hun kwaliteiten of gebreken. We beschouwen onze medemens niet als een voorgeprogrammeerde machine, maar als een levend wezen dat zijn eigen daden onder controle heeft en daarvoor kan worden geprezen, dan wel erop

⁶ P.J. VAN KOPPEN en D.J. HESSING, “De schuld krijgen” in P.J. VAN KOPPEN, D.J. HESSING, H.L.G.J. MERCKELBACH en H.F.M. COMBAG, *Het recht van binnen. Psychologie van het Recht*, Deventer, Kluwer, 2002, (25), 25.

afgerekend.⁷ Een dergelijke houding komt evenwel niet uit de lucht vallen, maar maakt onderdeel uit van een bredere maatschappelijke visie omtrent wat (moreel) wel en niet door de beugel kan en, bovenal, van het mensbeeld dat door een bepaalde samenleving wordt aangehangen.⁸ Beide componenten zijn zeer belangrijk: Enerzijds impliceert het verantwoordelijk stellen van iemand dat deze zelf kan beslissen wat hij doet, met andere woorden: dat hij over een eigen wil beschikt en dat zijn gedrag niet het gevolg is van een reeks causale factoren die hij niet in de hand heeft. Anders beslissen zou het begrip ‘verantwoordelijkheid’ reduceren tot een lege doos, vermits die persoon aan zijn gedrag toch niets kan verhelpen.⁹ Anderzijds wordt dat gedrag dan afgetoetst aan de algemene consensus binnen de maatschappij omtrent wat als aanvaardbaar, dan wel als verwerpelijk wordt beschouwd. In dat laatste geval kan die persoon daarvoor ter verantwoording worden geroepen.¹⁰

13. Toerekening is evenwel niet altijd mogelijk. Opdat een bepaalde handeling in de hierboven gestelde these effectief kan ‘toegerekend’ worden aan een persoon, is vereist dat die persoon ook ‘vatbaar’ is voor toerekening. Beide concepten zijn op onlosmakelijke wijze verbonden met elkaar en dienen derhalve steeds samen te worden genomen. Daar waar het toerekenen op zich als (sociale) ‘activiteit’, ‘handeling’ kan worden gekwalificeerd, heeft de vatbaarheid voor toerekening meer betrekking op de mentale gezondheid en geestesgesteldheid van een persoon: hij dient over zekere vermogens te beschikken.¹¹ Hij moet inzicht hebben in de handelingen die hij stelt, redelijkerwijze beseffen waarmee hij bezig is en de gevolgen daarvan kunnen inschatten. Het spreekt voor zich dat niet iedereen over eenzelfde intellect beschikt, noch dezelfde morele en sociale standaarden aanvaardt. Het is zo dat eenzelfde gedrag soms voor de ene als normaal wordt beschouwd, terwijl het voor de andere getuigt van weinig tot geen menselijk inzicht en normbesef.

⁷ A.W.M. MOOIJ, “Introductie tot het thema van de toerekeningsvatbaarheid” in A.W.M. MOOIJ en F. KOENRAADT, *Toerekeningsvatbaarheid*, Arnhem, Gouda Quint, 1990, (9) 9.

⁸ *Ibid.*, (9) 10.

⁹ Tegenwoordig wordt deze stelling ernstig in twijfel getrokken, ook binnen het kader van het strafrecht. Op de rechtsfilosofische benadering van de schuld komen we later terug. Een bespreking van het puur filosofisch debat omtrent de vrije wil ligt daarentegen buiten het bestek van voorliggende thesis. In verband hiermee verwijs ik graag naar het volgende werk: J. VERPLAETSE, *Zonder vrije wil. Een filosofisch essay over verantwoordelijkheid*, Amsterdam, Uitgeverij Nieuwezijds, 2011, 237 p.

¹⁰ M. ADAMS, “Verantwoordelijkheid en het recht: een inleiding en taxonomie” in X., *Verantwoordelijkheid en recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, (3), 5.

¹¹ A.W.M. MOOIJ, “Introductie tot het thema van de toerekeningsvatbaarheid” in A.W.M. MOOIJ en F. KOENRAADT, *Toerekeningsvatbaarheid*, Arnhem, Gouda Quint, 1990, (9) 10-11.

Daarnaast kan de visie hierop, zoals hierboven reeds gesteld, sterk verschillen van samenleving tot samenleving, hetgeen het trekken van een eenduidige, overal geldende grens onmogelijk maakt. Desondanks is er voor de 'verantwoordelijkheid' toch een enorm belangrijke rol weggelegd, en dit in diverse rechtstakken. Denken we bijvoorbeeld aan het burgerlijk recht, waar de verantwoordelijkheid zijn weerspiegeling vindt in de juridische figuur van de burgerrechtelijke contractuele en extra-contractuele aansprakelijkheid. Begaat een persoon bij de uitvoering van een overeenkomst een wanprestatie, dan zal hij door zijn contractuele wederpartij bloot worden gesteld aan verschillende burgerrechtelijke sancties. Ook het strafrecht is in zeer belangrijke mate gestoeld op de schuld van diegene die de strafwetgeving heeft overtreden.

Hoofdstuk 2: De toerekeningsvatbaarheid in België

1. De plaats van het schuldbegrip in de Belgische misdrijfstructuur

14. In de volgende paragrafen zal het strafrechtelijk schuldbegrip nader worden toegelicht. Het lijkt mij aangewezen aan te vangen met het duiden van dat concept binnen de Belgische misdrijftheorie. Het misdrijf vormt per slot van rekening de trigger die het strafrechtelijk apparaat – theoretisch althans – in werking doet treden. Ter verduidelijking voor de leek, acht ik het geraten om kort de bestanddelen van het misdrijf te vermelden, teneinde de toerekeningvatbaarheidsproblematiek nader te situeren.

1.1. De constitutieve elementen van het misdrijf

15. Opdat een gedraging aanleiding zou kunnen geven tot bestraffing, is vereist dat die specifieke gedraging en de daarop gestelde sanctie in de wet zijn opgenomen. Dit overeenkomstig het Latijns adagium *nullum crimen, nulla poena sine lege*, hetgeen de emanatie vormt van het in (straf)recht gehuldigde legaliteitsbeginsel.^{12, 13}

¹² Zie artikelen 1 en 2, 1ste lid Sw.

¹³ Zie ook in het algemeen: L. DUPONT, *Beginnelsen van het strafrecht*, Leuven, Acco, 1994, 27-30; M.S. GROENHUIJSEN, *Straf en wet: beschouwingen over de betekenis van het legaliteitsbeginsel in het*

Aangezien de wetgever bij de conceptie van het (Belgische) strafwetboek in 1867 zelf geen omschrijving heeft gegeven van de bestanddelen van een misdrijf, werd deze taak doorgeschoven naar de rechtspractici en -geleerden. Het logische gevolg hiervan is dat de structuur van het misdrijf sterk kan verschillen van auteur tot auteur en dat een uniforme begripsinvulling ontbreekt.¹⁴

16. Traditioneel onderscheidt de (overwegend klassieke) rechtsleer twee basiselementen¹⁵: het materiële element, zijnde de specifieke delict-typische gedraging die voldoet aan de bij wet vastgestelde delictsomschrijving en –criteria, en het morele element. Deze maken ook voor het Hof van Cassatie¹⁶ de minimumbestaansvoorwaarden uit van het misdrijf: “... *terwijl een misdrijf niet strafbaar is alleen maar doordat het materieel feit is gepleegd, zelfs zo de wettelijke omschrijving ervan geen gewag maakt van opzet of onachtzaamheid; de strafbaarheid van een door dergelijke omschrijving geviseerde handeling evenzeer een moreel bestanddeel veronderstelt in hoofde van de beklaagde.*” Aan deze voorwaarden dient cumulatief te zijn voldaan, zodat er in het strafrecht van een zogenaamde objectieve aansprakelijkheid, zoals die bestaat in het burgerlijk aansprakelijkheidsrecht, in principe geen sprake zou kunnen zijn.¹⁷ Sommige auteurs achten die klassieke bestanddelen evenwel niet voldoende. Zo meent COLLIN dat het element van de strafbaarheid een essentieel bestanddeel van een misdrijf uitmaakt.¹⁸ Daarnaast stelt onder ander ROZIE dat de gedraging tevens wederrechtelijk dient te zijn, hetgeen de afwezigheid van rechtvaardigingsgronden veronderstelt.¹⁹

hedendaagse strafrecht, tegen de achtergrond van actuele legitimatieproblemen, Arnhem, Gouda Quint, 76 p.

¹⁴ R. VERSTRAETEN en F. VERBRUGGEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors*, Antwerpen, Maklu, 2013, 32.

¹⁵ Grondlegger van deze theorie én van het Belgisch strafwetboek is J.J. HAUS. Zie hieromtrent: J.J. HAUS, *Principes généraux du droit pénal belge*, Gent, Hoste, 1874, 516 p.

¹⁶ Cass. 13 december 1994, nr. P.94.0736.N; zie ook Cass. 12 mei 1987, *Arr.Cass.* 1986-87, afl. 2, 1994, noot DAVID.

¹⁷ A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, Die Keure, 2008, 47-48; S. VERVERKEN, “De beoordeling van het moreel element van misdrijven bij rechtspersonen. Een vergelijking tussen België en Nederland”, *Jura Falc.* 2009-10, afl. 1, (173) 174.

¹⁸ F. COLLIN, *Strafrecht*, Brussel, Larcier, 1948, 141.

¹⁹ J. ROZIE, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de geestesgestoorde delinquent” in M. ADAMS, R. BARBAIX en H. BRAECKMANS (eds.), *Verantwoordelijkheid en recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, (217) 221.

1.2. Het morele element omvat niet de toerekeningsvatbaarheid

17. Het *morele element* van het misdrijf kan verschillende ladingen dekken. Hoewel die betekenissen nauw tegen elkaar kunnen aanleunen, is het evenwel belangrijk ze strikt van elkaar te onderscheiden.

18. VAN DEN WYNGAERT stelt dat het morele element een enge en ruime betekenis heeft. In de enge zin zou het concept slaan op de opzet- of nalatigheidsgraad, waarvan de aanwezigheid bij elk misdrijf vereist is. Ze omschrijft het als de psychologische band tussen de dader en de gedraging die hij heeft gesteld.²⁰ Omtrent de invulling van de opzets- of nalatigheidsvereiste worden in de rechtsleer overigens zeer veel discussies gevoerd.²¹ Zo is het niet altijd duidelijk of de wettelijke omschrijving van een specifiek misdrijf – zo die er is – opzet, dan wel onachtzaamheid vereist. Daarnaast komt het opzet ook in verschillende graden voor en kan éénzelfde misdrijf zelf voor haar verschillende bestanddelen een verschillende vorm van opzet vereisen. Gelet op de beperkte omvang van voorliggend werk, kan op deze discussie niet verder worden ingegaan. Vermeldenswaardig blijft evenwel de these van LEGROS. In tegenstelling tot de in randnummer 15 vermelde stelling, meent genoemde dat het plegen van zogenaamde zuiver materiële misdrijven wel mogelijk is. Die bestaan dan uit een loutere overtreding van de strafwet. Zo de wet, aldus LEGROS, niet bepaalt welke schuldvorm is vereist, dan is het voldoende dat een gedraging/handeling voldoet aan de in de wet vastgelegde delictsomschrijving, vermits de strafrechtelijke verantwoordelijkheid dan gewoon voortvloeit uit het misdrijf zelf.²² Gelet op het feit dat het Belgische strafrecht wordt geacht op schuld te zijn gestoeld, kan een dergelijke redenering zeer moeilijk stand houden, temeer daar het Hof van Cassatie, zoals hierboven vermeld, ook zulks heeft bevestigd. De stelling van LEGROS weerklinkt tot op in sommige rechtspraak en rechtsleer, maar wordt door de meerderheid niet gevolgd.

²⁰ C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2011, 181.

²¹ Zie algemeen hierover: P. ARNOU, "Het moreel bestanddeel van het misdrijf: oude en nieuwe wegen door het moeras", *A.J.T.* 1999-00, 25-35; F. GORLE, "Nogmaals over het moreel bestanddeel van het misdrijf", *R.W.* 1980-1981, 90-102. Zie ook: L. DUPONT, *Beginnelsen van strafrecht*, Leuven, Acco, 1994, xx + 219 p.

²² R. LEGROS, *Voorontwerp van strafwetboek*, Brussel, Belgisch Staatsblad, 1985, 94-116.

19. In haar brede betekenis slaat het morele element op de strafrechtelijke verwijtbaarheid. Op de eigenlijke juridisch en rechtsfilosofische inhoud van dat concept komen we later terug, doch omtrent de situering ervan in de misdrijfstructuur valt hier al het een en het ander te vertellen. Zoals hierboven door het Hof van Cassatie in zijn arrest van 1994 werd benadrukt, is het stellen van een strafbare gedraging op zich dus niet voldoende. Aan de andere kant lijkt datzelfde Hof van Cassatie eveneens duidelijk te stellen dat de vereiste van opzet of onachtzaamheid én de strafrechtelijke toerekenbaarheid van elkaar kunnen losgekoppeld worden, in die zin dat een misdrijf in haar moreel en materieel facet wel kan gepleegd worden, ook al is de dader in kwestie niet vatbaar voor toerekening.

Even vooruitlopend op de bespreking van de toepassingsvoorwaarden van internering, verwijs ik hieromtrent naar een ander Cassatie-arrest van 21 maart 2002.²³ Het betrof een verzekeringsgeschil, waarbij beklaagde V. een ongeval had veroorzaakt met het voertuig dat hij van zijn werkgever had gestolen. De Kamer van Inbeschuldigingstelling had V. veroordeeld tot de internering. Bij de behandeling van de zaak ten gronde besloten zowel de strafrechter in eerste aanleg als in beroep tot gehoudenheid van het Gemeenschappelijk Motorwaarborgfonds tot vergoeding van de slachtoffers, vermits de WAM-verzekeraar van het gestolen voertuig zich kon beroepen op de dekkinguitsluitingsgrond van diefstal. Volgens het Hof van beroep was voor de toepassing van *“[die] grond van niet-verzekering (met name diefstal) echter niet vereist is dat de dader van de wederrechtelijke gedraging daaraan ook strafrechtelijk schuldig zou kunnen bevonden en desgevallend tot een straf zou kunnen veroordeeld worden”*. Het Fonds volgde die redenering niet. Volgens haar diende het schuldelement – bestaande uit de toerekening – bewezen te zijn opdat de verzekeraar zich rechtmatig kon beroepen op de uitsluitingsgrond. Het Hof van Cassatie zelf schaarde zich achter het argument van het Hof van beroep: de internering verhindert niet dat het bedrieglijk opzet aanwezig kan zijn en dat dus het misdrijf in al haar bestanddelen kan gepleegd worden.

Het Hof kwam ook reeds meer dan een halve eeuw eerder tot dergelijke vaststelling.²⁴ Het cassatie-arrest stipuleert duidelijk dat het oogmerk om te doden effectief aanwezig kan zijn in hoofde van een krankzinnig persoon, daaraan toevoegend dat de staat van krankzinnigheid niet belet dat intentie om de strafbare

²³ Cass. 21 maart 2002, *T.Verz.* 2002, afl. 4, 878.

²⁴ Cass. 10 december 1941, *Arr.Cass.* 1941, 252.

gedraging te stellen in de geest van de dader kan zijn ontstaan, zijn daad kan hebben beïnvloed en kan worden waargenomen in de omstandigheden waarin de daad werd voltrokken.²⁵

20. Uit de zojuist vermelde rechtspraak kunnen we niet anders dan afleiden dat ontoerekeningsvatbare daders toch kunnen handelen met het door de wet vereiste opzet – in haar verschillende gradaties – of onachtzaamheid. De toerekeningsvatbaarheid enerzijds én het opzet en onachtzaamheid anderzijds kunnen samen dan ook geen zijden van dezelfde medaille zijn, dit in tegenstelling tot wat onder andere VAN DEN WYNGAERT beweert.

Mijns inziens kunnen we er dan ook best van uitgaan dat de ‘schuld’, wat haar terminologische inhoud betreft, verschillende ladingen kan dekken, doch dat er zich juridisch-theoretisch een duidelijke opsplitsing opdringt. Het morele element, dat als constitutief bestanddeel van een misdrijf moet worden aanzien, slaat enkel op de opzets- of nalatigheidsvereiste, dus op het schuldbegrip in de terminologisch enge zin. Een monistische benadering, waarbij de toerekeningsvatbaarheid van de dader een noodzakelijke voorwaarde is voor de totstandkoming van het misdrijf, lijkt mij dan ook niet op zijn plaats.²⁶ Van zodra door de rechter, aan de hand van stavend bewijs door het Openbaar Ministerie, wordt vastgesteld dat er effectief een misdrijf werd gepleegd en dat alle constitutieve elementen (waaronder zeker het materieel en moreel element) voor handen zijn, dan pas zal men zich de vraag moeten stellen of het misdrijf de dader al dan niet kan toegerekend worden. Vraag blijft evenwel waar het ontoerekeningsvatbaarheidsconcept²⁷ dan dient gesitueerd te worden in het Belgische strafrecht. Gepoogd wordt om een antwoord hierop te formuleren in de volgende passage...

²⁵ Zie ook algemeen: A. DE NAUW, “De niet toerekeningsvatbaarheid sluit niet noodzakelijkerwijze het opzet uit” in F. DERUYCK, M. DE SWAEF, J. ROZIE, M. ROZIE, P. TRAEST en R. VERSTRAETEN, *De wet voorbij. Liber Amicorum Luc Huybrechts*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 65-76.

²⁶ A. DE NAUW, “De niet toerekeningsvatbaarheid sluit niet noodzakelijkerwijze het opzet uit” in F. DERUYCK, M. DE SWAEF, J. ROZIE, M. ROZIE, P. TRAEST en R. VERSTRAETEN, *De wet voorbij. Liber Amicorum Luc Huybrechts*, Antwerpen, Intersentia, 2010, (65) 74.

²⁷ De terminologische schuld in de brede zin.

1.3. De ontoerekeningsvatbaarheid als schulduitsluitingsgrond, dan wel als strafuitsluitingsgrond

21. Omdat de figuur van de toerekeningsvatbaarheid mijns inziens niet in de Belgische misdrijfstructuur kan ondergebracht worden, moet ze elders bestudeerd worden. In dit opzicht is het zeer interessant de zogenaamde schulduitsluitingsgronden in de analyse te betrekken. Zoals de benaming reeds doet vermoeden, gaat het hier om door de wet of het recht vastgelegde omstandigheden die ertoe leiden dat in een concreet geval een strafbare gedraging *niet* kan *verweten* worden aan de dader.²⁸ Zij heffen aldus de verwijtbaarheid op, zonder dat hierdoor de delictuele gedraging wordt 'goedgesproken' of, met andere woorden, haar delictueel/wederrechtelijk karakter verliest.²⁹ Het recht onderscheidt traditioneel dwaling en dwang als vormen van schulduitsluiting, doch op de vraag of de ontoerekeningsvatbaarheid en de jeugdige leeftijd van de delict pleger³⁰ ook daartoe behoren, is geen uniform antwoord onder de strafrechtsgeleerden te vinden. Zonder evenwel alle verschillende visies op exhaustieve wijze weer te geven, geef ik hieronder de volgens mij twee belangrijkste 'kampen' weer.

22. Enerzijds zijn er de zogenaamde 'klassieke auteurs'³¹, waaronder we COLLIN VAN DEN WYNGAERT, TULKENS en VAN KERCHOVE moeten rekenen. Ondanks inhoudelijk verschillende indelingen, gaan zij over het algemeen het morele element ruim opvatten: het moreel element omvat dan het hierboven beschreven schuldbegrip in enge en ruime zin van het woord. In hun opvatting is de toerekeningsvatbaarheid dan ook een voorwaarde opdat het misdrijf effectief tot stand kan komen, dit in tegenstelling tot de hoger vermelde Cassatie-rechtspraak. Als gevolg van een dergelijke stellingname, aanzien deze auteurs de schulduitsluitingsgronden als tegenpool van het moreel element.³² Met andere

²⁸ A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, Die Keure, 2010, 41; C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2011, 323.

²⁹ De hierboven vermelde rechtvaardigingsgronden daarentegen ontnemen het misdrijf wel haar wederrechtelijk karakter. Zoals hierboven gesteld, zijn niet alle rechtsgeleerden de mening toegedaan dat een misdrijf eveneens een wederrechtelijke component veronderstelt.

³⁰ Het gaat hier meer bepaald om minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit begaan. Gelet op de focus van deze thesis wordt op deze specifieke categorie misdrijfplegers niet verder ingegaan, doch hieronder komt dergelijke thematiek nog even aan bod.

³¹ Op de verschillende strafrechttheorieën, waaronder de klassieke leer en die van het sociaal verweer, komen we later nog uitgebreid terug.

³² F. COLLIN, *Strafrecht*, Brussel, Larcier, 1948, 110-119; F. TULKENS en M. VAN DE KERCHOVE, *Introduction au droit pénal: aspects juridiques et criminologiques*, Diegem, Kluwer, 1999, 325-327 e.v.; C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2011, 287.

woorden, kan de dader zich beroepen op één van de schulduitsluitingsgronden, dan heeft dit tot gevolg dat er van een misdrijf geen sprake kan zijn, vermits niet alle constitutieve elementen ter zake vervuld zijn.

23. Anderzijds zijn er auteurs, waaronder DE NAUW, ROZIE en DUPONT, die stellen dat de verwijtbaarheid en toerekeningsvatbaarheid geen synoniemen, doch twee verschillende juridische concepten zijn.³³ De verwijtbaarheid heeft dan meer betrekking op de *situatie* of de *omstandigheden* waarin het misdrijf werd gepleegd en op de mogelijkheid van de dader om anders te handelen, zijnde dwaling en dwang, terwijl de (on)toerekeningsvatbaarheid de *persoon* zelf van de dader betreft, en wel meer bepaald de verhouding tussen de mate waarin die persoon moet instaan voor de door hem gestelde gedraging én zijn mentale capaciteiten en inzichten.³⁴ De schulduitsluitingsgronden nemen in hun visie dan die verwijtbaarheid weg. Het wordt echter nog verwarrender wanneer blijkt dat deze auteurs menen dat, naast de gronden van ontoerekeningsvatbaarheid, ook die schulduitsluitingsgronden (of gronden van (on)verwijtbaarheid) het morele element niet aantasten. Het feit dat iemand als dusdanig tegen zijn wil in werd gedwongen een inbreuk op de strafwetgeving te begaan, dan wel zich vergiste omtrent het al dan niet strafbare karakter van de door hem gestelde handelingen, zou volgens deze auteurs niet verhinderen dat toch aan de vereiste van opzet of nalatigheid is voldaan. Zij dringen dus aan op een doorgetrokken onderscheid tussen het moreel element (*opzet en onachtzaamheid*) aan de ene kant, en de gronden van schulduitsluiting (*dwang en dwaling*), van ontoerekeningsvatbaarheid (*geestesstoornis en jeugdige leeftijd*) en van strafuitsluiting aan de andere kant.

Mijn inziens verdient het dan ook de voorkeur om, in navolging van VERSTRAETEN en VERBRUGGEN, de constitutieve elementen van het misdrijf te onderscheiden van de bestaansvoorwaarden voor het misdrijf met het oog op de bestraffing.³⁵ De focus wordt zo verplaatst van het misdrijf zelf naar de bestraffing. Op die manier wordt op

³³ A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, Die Keure, 2010, 54-55 en 101-103; L. DUPONT, *Beginnelsen van strafrecht*, Leuven, Acco, 1994-1995, 154-174; J. ROZIE, "De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de geestesgestoorde delinquent" in M. ADAMS, R. BARBAIX en H. BRAECKMANS (eds.), *Verantwoordelijkheid en recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, (217) 222.

³⁴ DUPONT maakt gebruik van een andere terminologie en onderscheidt gronden van niet-toerekenbaarheid, waaronder hij dwang en dwaling rekent, en gronden van schuldonbekwaamheid, zijnde de jeugdige leeftijd of een geestesstoornis van de dader.

³⁵ F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors*, Antwerpen, Maklu, 2007, 31-32.

adequate manier de problematiek betreffende de situering van de toerekeningsvatbaarheid in de misdrijfstructuur opgelost en wordt de reeds vermelde rechtspraak van het Hof van Cassatie gehonoreerd. Ook de NAUW blijkt de ontoerekeningsvatbaarheid niet onder te brengen bij de schuldontheffingsgronden om pragmatische redenen: daar waar dwaling en dwang leiden tot vrijspraak, hebben de geestesstoornis en de jeugdige leeftijd de oplegging van een beveiligingsmaatregel tot gevolg.³⁶

24. Rest ons evenwel nog de vraag of de toerekeningsvatbaarheid dan dient opgevat te worden als zijnde één van de strafuitsluitingsgronden. Dit zijn door de wet of het recht erkende en nader bepaalde omstandigheden, die onmiddellijk strafonthefing met zich meebrengen, zo de rechter de toepasselijkheid ervan heeft vastgesteld.³⁷ Genoemde omstandigheden van strafuitsluiting hebben enkel invloed op de straf; het misdrijf, alsook de verwijtbaarheid ervan blijven zondermeer bestaan. Het beschouwen van de ontoerekeningsvatbaarheid als zijnde een dergelijke strafuitsluitende verschoningsgrond lijkt, de in randnummer 23 vermelde redenering van VERBRUGGEN en VERSTRAETEN indachtig, aanlokkelijk.³⁸ Er dient in dat verband echter op te worden gewezen dat de wettelijke ‘sanctie’³⁹ ten aanzien van niet-toerekeningsvatbare daders (wiens geestestoestand met een geestelijke stoornis is aangetast) een beveiligingsmaatregel is, en dus geen straf. Vermits de toepassing van die strafuitsluitingsgronden zich niet uitstrekt tot andere dan strafrechtelijke sancties, ben ik eenzelfde mening als VANKEERBERGEN toegedaan.⁴⁰ Mijns inziens kan enkel geconcludeerd worden dat de gronden van ontoerekeningsvatbaarheid als een aparte juridische figuur dienen te worden opgevat, die net zoals de strafuitsluitende verschoningsgronden en de schulduitsluitingsgronden een normale bestraffing van het crimineel gedrag in de

³⁶ A. DE NAUW, “Nieuwe nuttige gegevens over de strafrechtsdogmatiek”, *Panopticon* 1985, afl. 6, (201) 208.

³⁷ A. DE NAUW en F. DERUYCK, *Overzicht van het Belgisch algemeen strafrecht*, Brugge, Die Keure, 2015, 113-114.

³⁸ Ook JEURISSEN is de mening toegedaan dat de gronden van ontoerekeningsvatbaarheid moeten aanzien worden als strafuitsluitingsgronden. Zie hieromtrent: A. JEURISSEN, “Het morele element in hoofde van de geestesgestoorde delinquent”, *NC* 2011, afl. 2-3, (127) 143 e.v..

³⁹ Van een sanctie mag, gelet op de bedoeling van de wetgever, zelf niet gesproken worden.

⁴⁰ S. VANKEERBERGHEN, “Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland”, *Jura Falc.* 2013-2014, afl. 2, (261) 282-283.

weg staan. Hierbij weze opgemerkt dat het recente voorstel tot hervorming van het Strafwetboek eenzelfde visie hanteert.⁴¹

2. De vertaling van de toerekeningsvatbaarheid naar het Belgische strafrecht

2.1. Algemeen

25. Bij de hierboven weergegeven analyse van de Belgische misdrijfstructuur werd duidelijk gemaakt dat omtrent de plaats van de toerekeningsvatbaarheid in het Belgisch strafrecht de nodige discussie bestaat. Ook al kan tot op heden algemeen aangenomen worden dat ons strafrecht *in se* op schuld is gestoeld, blijkt dat een dergelijke stellingname niet altijd een evidentie is geweest: het begrip lijkt immers nog steeds omsluierd te zijn met de nodige controverse en onzekerheid.

26. Dit hoeft geenszins te verbazen: net zoals andere wetgeving is ook het strafrecht in zeer belangrijke mate het product van een weloverwogen denkproces, dat wordt beïnvloed door de maatschappelijke, politieke, economische en filosofische visie van de beleidsmakers op een bepaald ogenblik. Aan de conceptie, doch ook aan de verdere ontwikkeling van het hedendaagse strafrecht liggen verscheidene theorieën ten grondslag, rechtsfilosofische stromingen die bepalen wat het strafrecht is, wat haar functies zijn, wat onder een misdrijf moet worden verstaan, hoe daartegen moet worden opgetreden, zowel preventief als repressief, et cetera. Het strafrecht-denken, dat zich expliciteert door middel van wetgeving, is als dusdanig geen zuiver juridisch, statisch gegeven, doch wordt ingegeven door tal van factoren en een bredere, maatschappelijke kijk op hoe tegen crimineel gedrag wordt geageerd. Ook de sociaaleconomische, culturele en vooral politieke context waarin deze theorieën ingebed leggen, mag niet onderschat worden. Als dusdanig wordt hieronder ingegaan op de klassieke leer, het positivisme en sociaal verweer, het nieuw sociaal verweer en uiteindelijk (de opmars van) het neoclassicisme of realisme. Zowel de niet te verwaarlozen invloed van deze strekkingen op het schuldbegrip, als de stempel die zij hebben gedrukt op de omgang met geestesgestoorde delinquenten in het recht, staan hier centraal.

⁴¹ J. ROZIE, D. VANDERMEERSCH, J. DE HERDT, M. DEBAUCHE en M. TAEYMANS, *Commissie voor de hervorming van het strafrecht. Voorstel van voorontwerp van Boek I van het Strafwetboek*, Brugge, Die Keure, 2017, 86 en 93.

27. Terecht kan evenwel de vraag worden gesteld waarom de klassieke theorie, die voortspuit uit de idealen van de Verlichting⁴², in dit werkstuk als ‘startpunt’ van het moderne strafrecht-denken wordt aanzien. Immers, het (straf)recht, in de meest ruime betekenis van het woord, is een kenmerkend gegeven voor het samenleven van de mens in een groter geheel. Zelfs in archaïsche samenlevingen was er reeds een vorm van wat wij tegenwoordig strafrecht noemen, aanwezig. Waarom dan de volledige strafrechtsgeschiedenis negeren? Het antwoord is voor de hand liggend: niet alleen is een volledige rechtshistorische beschrijving van het strafrecht - gelet op het onderwerp, het doel en de (relatief) beperkte omvang van deze masterproef - niet haalbaar, maar de uitgangspunten en axioma's die de klassieke leer typeren, hebben rechtstreeks aan de basis gelegen van talrijke strafrechtscodificatiebewegingen in de 18de en 19de eeuw. Ook het Belgisch Strafwetboek van 1867, die de Napoleontische *Code Pénal* van 1810 heeft opgevolgd, is een typisch ‘klassiek product’.⁴³ De klassieke leer als ‘startpunt’ beschouwen is bijgevolg vooral vanuit praktische overwegingen ingegeven, waarbij een selectie *rantione temporis* zich opdrong.

2.2. Grondslagen van het strafrecht: de verschillende strafrechtstheorieën nader toegelicht

2.2.1. De klassieke school

28. Rechtstheoretisch werd de klassieke leer reeds, zij het zeer kort, aangehaald bij de analyse van de Belgische misdrijfstructuur. We hebben gezien dat de traditionele tweedeling van het morele en materiële element, in navolging van HAUS, uit de klassieke gedachtegang voortspuit. Tot op vandaag zijn er nog auteurs die de idealen van de klassieke stroming aanhangen, hetgeen het haast onmogelijk maakt om, net zoals bij eender welke andere filosofische stroming, die leer terug te brengen tot een bepaalde periode in de geschiedenis.

⁴² Het betreft een filosofische stroming die ruwweg samenvalt met de 18de Eeuw n.C.

⁴³ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht: de geschiedenis van het Belgische strafrecht (1400- 2000)*, Leuven, Acco, 2006, 90-94; C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2011, 12-13 en 16; S. VANKEERBERGHEN, “Het ontorekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland”, *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, (261) 271-272.

29. De klassieke strafrechtsschool vindt evenwel haar wortels in het 18de eeuws Verlichtingsdenken, dat een reactie vormde op de uitspattingen van het middeleeuwse Ancien Régime. Deze periode wordt tot op heden nog vaak gekenmerkt door allerlei tot de verbeelding sprekende wreedheden, kaderend in een absolutistisch politiek bestel waarbij het strafrecht en strafprocesrecht de illustraties waren van ongebreidelde macht van de absolute, door God aangeduide heerser.⁴⁴

De allesomvattende macht van de monarch, die zich op haast alle maatschappelijke vlakken liet gelden, doch waarvan – juridisch – het strafrecht de belangrijkste emanatie was, werd door de Verlichtingsdenkers enorm gehegeld. Zij verdedigden een humanistische visie van de zogenaamde rechtsstaat, waarbij de daarbij horende staatsmacht tot redelijke proporties moest worden beperkt.⁴⁵ Baanbrekend waren dan ook de werken van filosofen als MONTESQUIEU, HOBBS en LOCKE, waarin telkens naar een legitimatie werd gezocht voor de macht van de soeverein. Zeer bondig samengevat, stelde HOBBS dat de autoriteit en macht van de vorst evenals de legitimatie ervan, is gestoeld op een vrijwillig gecreëerd ‘sociaal contract’ tussen het volk en hun heerser.⁴⁶ Ook het zogenaamde recht om te straffen (*ius puniendi*) is op (een schending van) dat contract gestoeld. Essentieel is dat HOBBS het strafrecht niet langer gaat funderen op Goddelijke basis, doch op rationele gronden: de straf vindt zijn verantwoording in de schending van het sociaal contract, dat de juridische orde weerspiegelt, en heeft als dusdanig een publiek nut. De strafuitoefening wordt tevens beperkt door dat sociaal contract en kent dus belangrijke limieten.⁴⁷ LOCKE daarentegen baseert zijn these op onvervreembare natuurrechten. De macht erover wordt door individuen overdragen aan een burgerlijk gezag, die door middel van de creatie van allerlei eigendomsrelaties tot de vorming van een maatschappelijke, juridische orde overgaat. Elk individu is rationeel, in die zin dat zij het geldende natuurrecht naleven. Doen zij dit niet, dan worden zij als onredelijk beschouwd en vormen zij een gevaar voor de gemeenschap.⁴⁸

⁴⁴ J. VERVAELE, *Rechtsstaat en recht tot straffen (interuniversitaire reeks criminologie en strafwetenschappen, deel 24)*, Arnhem, Kluwer-Gouda Quint, 1990, 59-61.

⁴⁵ M.S. GROENHUIJSEN en D. VAN DER LANDEN, *De moderne richting in het strafrecht: theorie, praktijk, latere ontwikkelingen en actuele betekenis*, Arnhem, Gouda Quint, 1990, 11.

⁴⁶ De idee van het sociaal contract vindt men ook terug in werken van andere schrijvers, waaronder in dat van J.-J. ROUSSEAU (*Du contrat social ou principes du droit politique*) en J. RAWLS (*A Theory of Justice*).

⁴⁷ J. VERVAELE, *Rechtsstaat en recht tot straffen (interuniversitaire reeks criminologie en strafwetenschappen, deel 24)*, Arnhem, Kluwer-Gouda Quint, 1990, 25-26.

⁴⁸ *Ibid.*, 27-28.

30. Die aandacht voor rationaliteit en rede was het belangrijkste uitgangspunt van de vele klassieke strafrechtstheorieën, waarbij op deductieve wijze tot algemene principes werd gekomen en zo een groter, sluitend strafrechtssysteem werd gevormd.⁴⁹ Vooral het door de klassieken aanbeden mensbeeld is van belang: dit kende een rationalistische, indeterministische en individualistische dimensie. Naar het klassieke model heeft de mens een vrije wil, is hij een rationeel denkend wezen dat zich gedraagt zoals het hem betaamt: zijn gedrag wordt niet vooraf bepaald of is niet het directe gevolg van een hele reeks psychologische of sociale factoren die men niet in de hand heeft⁵⁰, doch als *homo economicus* maakt hij volledig vrij de keuze tussen het 'kwade' en het 'goede', in functie van de kosten en baten die dat gedrag met zich meebrengt.⁵¹ Het plegen van strafbaar gesteld gedrag is dus het resultaat van een rationeel denkproces. In die zin hoort dat kwaadaardige gedrag hem verweten te kunnen worden en moet die persoon voor zijn gedrag enigszins verantwoording verschuldigd zijn aan de samenleving.⁵² Het is dan ook de strafrechtelijke schuld, die voortspuit uit die wilsvrijheid, dewelke bestraffing rechtvaardigt.

Die strafrechtelijke schuld vereist dus een zeker intellect: de misdrijfpleger dient als het ware 'vatbaar' te zijn voor de 'toerekening' van het door hem gestelde gedrag.⁵³ De dader dient met andere woorden te weten wat hij doet, in te zien dat zijn handelingen zowel moreel als strafrechtelijk onaanvaardbaar zijn. Het is van uit die rechtsfilosofische stroming dat het Belgisch strafrecht haar karakter van schuldstrafrecht heeft verworven: *nullum crimen sine culpa*.⁵⁴

⁴⁹ L. DUPONT, *Beginnelsen van behoorlijke strafrechtsbedeling (Bijdrage tot het grondslagenonderzoek van het strafrecht)*, Antwerpen-Arnhem, Kluwer-Gouda Quint, 1979, 31.

⁵⁰ K. BEYENS, *Straffen als sociale praktijk: een penologisch onderzoek naar straftoemeting*, Brussel, VUBPress, 2000, 249.

⁵¹ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht: De geschiedenis van het Belgische strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 53.

⁵² L. DUPONT, *Beginnelsen van behoorlijke strafrechtsbedeling (Bijdrage tot het grondslagenonderzoek van het strafrecht)*, Antwerpen-Arnhem, Kluwer-Gouda Quint, 1979, 51; M.S. GROENHUIJSEN en D. VAN DER LANDEN, *De moderne richting in het strafrecht: theorie, praktijk, latere ontwikkelingen en actuele betekenissen*, Arnhem, Gouda Quint, 1990, 18.

⁵³ A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, Die Keure, 2008, 44; L. DUPONT en R. VERSTRAETEN, *Handboek Belgisch Strafrecht*, Leuven, Acco, 1990, 239-242.

⁵⁴ C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2011, 286-287.

31. Duidelijk kan gesteld worden dat de strafrechtelijke schuld de primaire legitimatie vormt in hoofde van het staatsgezag om tot bestraffing van een individu over te gaan. Het vormt als het ware een *conditio sine qua non* van het misdrijf (zoals hierboven reeds uitvoerig werd besproken), alsook van de daaruit voortvloeiende sanctionering. Bijgevolg kleeft hier eveneens aan vast dat het klassieke schuldconcept een belangrijke beperking vormt voor bestraffing én de mate ervan. Immers, de door de rechter opgelegde strafmaat wordt grotendeels bepaald in functie van de wilsvrijheid waarover de dader beschikt. Er waren dan ook bepaalde categorieën personen ten aanzien van wie - zo werd aangenomen - het zojuist vermelde uitgangspunt van het rationele mensbeeld niet opging.

Zo waren er vooreerst de jongeren, die een misdrijf hadden gepleegd, doch de “leeftijd des ondersheids” niet hadden bereikt. Op hen kon het klassieke mensbeeld geen toepassing vinden en was vrijspraak de enige logische conclusie.⁵⁵

De tweede uitzonderingscategorie werd gevormd door de ‘abnormalen’, die zich als gevolg van een ‘mentale ziekte’ niet bewust zijn van het ‘kwade’. Zij kunnen de gevolgen en draagwijdte van hun handelingen niet volledig inschatten: het wordt als het ware ingegeven door een zekere vorm van irrationaliteit. De klassieke idee dat “*Les fous ne peuvent être punis, parce qu’ils ne savent pas ce qu’ils font*” verkreeg haar wettelijke grondslag in artikel 64 van het Strafwetboek van 1810 (huidig artikel 71 Sw.), dat stipuleerde.: “*Il n’y a ni crime ni délit, lorsque le prévenu était en état de démence au moment de l’action*”.⁵⁶ Strafrechtelijke vrijspraak van zij wiens geest *volledig* door krankzinnigheid was aangetast, bleek de enige oplossing. Deze “krankzinnigen” of volledig ontoerekeningsvatbaren werden onderscheiden van de partieel toerekeningsvatbaren, zijnde de ‘geestesgestoorden’ en ‘zwakzinnigen’, die hun abnormaliteit voor de strafrechter als verzachtende omstandigheid konden opwerpen.^{57, 58} Deze laatste subcategorie ‘abnormalen’ kon derhalve wel strafrechtelijk gesanctioneerd worden. Belangrijk om vaststellen is dat de strafrechtelijke toerekeningsvatbaarheid aldus een dichotoom karakter vertoonde: men was toerekeningsvatbaar of men was het niet.

⁵⁵ A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, Die Keure, 2010, 138.

⁵⁶ J. GOETHALS, *Abnormaal en delinkwent: De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Arnhem, Gouda Quint, 1991, 3.

⁵⁷ *Ibid.*, 120.

⁵⁸ Op dit begrippenapparaat wordt later in het kader van de bespreking van de interneringswetgeving uitgebreid ingegaan.

32. Samenvattend zetten de klassieken dus een daadgericht strafrecht neer, waarbij het misdrijf en niet de persoon van de dader centraal staat. De strafrechtelijke verantwoordelijkheid, hoewel de kernvoorwaarde voor bestraffing, is gestoeld op het idealistische beeld van de mens die anders had kunnen ageren: de daad vormt de veruiterlijking van de morele verantwoordelijkheid, die dualistisch werd opgevat.⁵⁹ Straffen worden bepaald in functie van de ernst van het misdrijf en de schuld in beperkte zin van het woord (opzet en onachtzaamheid) en zijn daar derhalve proportioneel aan. De rechter heeft als enige beoordelingsmarge de minimum- en maximumstraf die door de strafwet wordt gestipuleerd⁶⁰ ; hij heeft geen curatieve en preventieve maatregelen te zijner beschikking, juist omdat hij zich niet hoort bezig te houden met het individu van de dader.⁶¹ De strafrechtelijke sancties vertoonden op die manier een algemeen karakter en hadden niet alleen tot doel het aan de maatschappij toegebrachte leed te vergelden (*repressief*), doch streefden er vooral naar de delictpleger te laten leren uit zijn daden en anderen ervan te weerhouden zelf strafbaar te handelen (*preventief*).

2.2.2. Het positivisme en daaruit voortvloeiende sociaal verweer

33. Op het gehuldigde, Verlichte rationalisme en de daarop geïnspireerde strafrechtelijke wilsvrijheid kwam naar het einde van de 19de eeuw toe heel wat kritiek vanuit wetenschappelijk gefundeerd oogpunt.⁶² Het abstracte, dogmatische en filosofische karakter van de klassieke theorieën diende vervangen te worden door nauwkeurig overwogen, analytische redeneringen en stellingnames, gebaseerd op een op empirische wijze verkregen set van feitelijke gegevens. Deze idee, dat kennis

⁵⁹ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht: De geschiedenis van het Belgische strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 53.

⁶⁰ K. BEYENS, *Straffen als sociale praktijk: een penologisch onderzoek naar straftoemeting*, Brussel, VUBPress, 2000, 250; B. DE RUYVER, "De transformatie van het Belgisch strafrecht tegen de achtergrond van de politieke en sociaal-economische ontwikkelingen in het laatste kwart van de negentiende eeuw" in D. HEIRBAUT en D. LAMBRECHT (eds.), *Van oud en nieuw recht, handelingen van het XV^{de} Belgisch-Nederlands Rechtshistorisch Congres*, Antwerpen, Kluwer, 1988, (191) 194.

⁶¹ A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, Die Keure, 2010, 138.

⁶² M.S. GROENHUIJSEN en D. VAN DER LANDEN, *De moderne richting in het strafrecht: theorie, praktijk, latere ontwikkelingen en actuele betekenis*, Arnhem, Gouda Quint, 1990, 15.

enkel kon verkregen worden door middel van empirisch onderzoek, typeert de positivistische denkwijze.⁶³

34. De positivistische principes drongen ook door in de zogenaamde menswetenschappen, waaronder de criminologie, antropologie en sociologie kunnen worden gerekend. Door de opkomst en verdere ontwikkeling van die disciplines, evenals door de nieuwe inzichten die men had verworven in de psyche en persoonlijkheid van de mens, verschoof de focus geleidelijk aan van de daad naar de figuur van de actor zelf: criminaliteit kon niet langer beschouwd worden als een zuiver juridisch probleem, maar had een verregaande, maatschappelijke, sociale en biologische dimensie.⁶⁴ De belangrijkste vertegenwoordigers van het positivisme werden gevonden in de personen van FERRI (bio-sociologische school) en LOMBROSO (crimineel-antropologische school).⁶⁵

In zijn befaamde *L'Uomo Delinquente*⁶⁶ zette LOMBROSO een beeld van de crimineel neer, waarbij het delictuele gedrag voortspoot uit een hele reeks persoonlijke factoren die de misdadiger niet zelf in de hand had. Op basis van allerlei metingen van de schedel, het gelaat, de rompomtrek, et cetera kwam de Italiaanse medicus tot de vaststelling dat crimineel gedrag aangeboren is: reeds vanaf de geboorte bevindt de delictpleger zich in een toestand van morele krankzinnigheid als gevolg van een (minderwaardige) ontwikkeling die niet strookte met normale evolutie van de mens. Aldus wordt op basis van fysieke kenmerken de atavistische delinquent gecreëerd, waarbij een duidelijke lijn wordt getrokken tussen de normale mens en de crimineel.⁶⁷ Ondanks het feit dat de beweringen van LOMBROSO al te vaak als uit de lucht gegrepen overkwamen, hadden zijn bevindingen, als gevolg van hun empirisch onderbouwd karakter, toch grote gezaghebbende waarde en droegen de

⁶³ J. VERVAELE, *Rechtsstaat en recht tot straffen (interuniversitaire reeks criminologie en strafwetenschappen, deel 24)*, Arnhem, Kluwer-Gouda Quint, 1990, 130.

⁶⁴ J. GOETHALS, *Abnormaal en delinkwent: De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Arnhem, Gouda Quint, 1991, 121.

⁶⁵ M. VANKEERSBILCK, "De Belle Epoque van het Belgische (straf)recht: koploper of wieljeszuiger?" in B. DEBAENST, *De 'Belle Epoque' van het Belgisch Recht (1870-1914)*, Brugge, Die Keure, 2016, (49) 51.

⁶⁶ C. LOMBROSO, *L'Uomo Delinquente*, Turijn, 1876. Dit werk verscheen in een aantal edities, die een sterk wisselvallende belangstelling genoten.

⁶⁷ J.M. CANALS, "Classicism, Positivism and Social Defense", *J. Crim. L. And Criminology* 1959-1960, afl. 50, (541) 544-545.

door hem gehanteerde onderzoeksmethoden bij tot de verdere verwetenschappelijking van de criminologie.⁶⁸

FERRI, leerling van LOMBROSO, gaat diens theorie verder verfijnen. Vanuit verschillende invalshoeken werd het Lombrosiaanse model van de atavistische crimineel immers ten stelligste ontkend.⁶⁹ In zijn *Sociologia Criminale*⁷⁰ worden aan de criminaliteit, naast de persoonlijke, individuele kenmerken van de dader, nog twee andere categorieën van oorzaken gekoppeld: de biofysische kenmerken en het sociale milieu waarin de persoon vertoeft.⁷¹ Aldus is het een samensmelting van al deze factoren die ervoor zorgt dat een individu in de 'onderwereld' terechtkomt.

35. In tegenstelling tot wat de klassieke theoretici dus beweren, poneren de positivisten hier een heel ander mensbeeld, namelijk dat van de bio-psychologisch en sociologisch gedetermineerde crimineel.⁷² De idee dat de delictpleger over een vrije wil beschikt en zelf voor het 'kwade' kiest, wordt volledig van tafel geveegd. Individuen zijn voorbestemd tot de criminaliteit, op basis van een hele reeks elementen die zij zelf niet in de hand hebben.⁷³ De persoonlijkheid van de dader, en al wat die typeert, wordt hoofdvoorwerp van studie; het misdrijf, dat nagenoeg als empirisch waarneembaar gegeven wordt beschouwd, vormt daar slechts de emanatie van. De juridische verantwoordelijkheid (in de zin van handelingsvrijheid, de *conditio sine qua non* voor bestraffing) en strafrechtelijke straf ruimen plaats voor noties zoals "maatregel" en "gevaarlijkheid".⁷⁴ De delictplegers vormen door hun afwijkend, criminogeen gedrag een ernstig gevaar voor de maatschappij en alles waar deze voor staat. De maatschappij dient daartegen beschermd te worden⁷⁵, doch het is duidelijk dat, omwille van de voorbestemdheid van de dader tot de

⁶⁸ C. FIJNAUT, *Criminologie en strafrechtsbedeling*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 224.

⁶⁹ K. BEYENS, *Straffen als sociale praktijk: een penologisch onderzoek naar straftoemeting*, Brussel, VUBPress, 2000, 251.

⁷⁰ Reeds de derde editie van het oorspronkelijke *Nuovi Orizzonti del diritto e della procedura penale*: E. FERRI, *La sociologie Criminelle*, Parijs, Rousseau, 1893, viii + 648 (Franse vertaling).

⁷¹ J. VERVAELE, *Rechtsstaat en recht tot straffen (interuniversitaire reeks criminologie en strafwetenschappen, deel 24)*, Arnhem, Kluwer-Gouda Quint, 1990, 285-286.

⁷² J.M. CANALS, "Classicism, Positivism and Social Defense", *J. Crim. L. And Criminology* 1959-1960, afl. 50, (541) 545.

⁷³ D. VAN DER LANDEN, *Straf en maatregel: een onderzoek naar het onderscheid tussen straf en maatregel in het strafrecht*, Arnhem, Gouda Quint, 1992, 157.

⁷⁴ J. GOETHALS, *Abnormaal en Delinkwent: De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Arnhem, Gouda Quint, 1991, 121.

⁷⁵ Vandaar dat aan deze denkrichting ook de benaming 'sociaal verweer' werd gegeven: C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2011, 19.

criminaliteit, een repressief en afschrikkend optreden via sancties uit den boze is. Vandaar dient reeds op preventieve wijze te worden ingegrepen door middel van allerlei maatregelen die de voedingsbodems voor misdadigheid zo veel als mogelijk trachten weg te nemen.

36. Het spreekt voor zich dat een dergelijke mentaliteitswijziging, die nauw samenhang met het socio-economisch klimaat van die tijd⁷⁶, ook repercussies had voor de kijk op het strafrecht als dusdanig. De nood aan voldoende preventief optreden leidde ertoe dat het strafrecht verwerd tot een beleidsinstrument, een politiek vehikel aan de hand waarvan tot de realisatie van specifieke, door de maatschappij vooropgestelde doelstellingen van criminaliteitsbestrijding- en remediëring kon worden overgegaan.⁷⁷ Dit impliceerde eveneens dat elk individu in strafrechtelijke zin als uniek wordt aanzien, hetgeen een ver doorgedreven individualisering van de opgelegde maatregelen (van onbepaalde duur⁷⁸) veronderstelt, bestaande uit medisch en psychosociale behandeling met als uiteindelijke doel de re-socialisering van dat individu.⁷⁹ Zoals MONBALLYU het zo mooi verwoordt, begon het strafrecht op die manier te behoren tot het beroepsdomein van medici, sociologen, criminologen en psychiaters.⁸⁰ De positivisten vonden op die manier ook een oplossing voor het hierboven weergegeven probleem van krankzinnige delictplegers en minderjarige overtreeders. Zoals aangegeven, dienden deze onder de klassieke visie vrijgesproken te worden, vermits zij niet over voldoende inzichten in hun daden beschikken. Desalniettemin vormden zij nog steeds een dreigend gevaar voor de samenleving, waardoor een vrijspraak volgens het sociaal verweer-model geenszins kon aanvaard worden.

⁷⁶ De 19de eeuwse samenleving werd gekenmerkt door een verregaande verpaupering, kinderverwaarlozing en stijging van de criminaliteit als gevolg van opeenvolgende economische problemen, waarvoor het klassieke strafrechtsmodel geen oplossing bood: K. BEYENS, *Straffen als sociale praktijk: een penologisch onderzoek naar strafftoemeting*, Brussel, VUBPress, 2000, 254.

⁷⁷ A. A. G. PETERS, "Main Currents in Criminal Law Theory" in J. VAN DIJK, C. HAFFMANS, F. RÜTER, J. SCHUTTE en S. STOLWIJK, *Criminal Law in action: An overview of current issues in Western societies*, Arnhem, Gouda Quint, 1986, (19) 26-27.

⁷⁸ Vanuit positivistisch-deterministisch oogpunt kan immers nooit op voorhand door de rechter bepaald worden wanneer een individu voldoende genezen zal zijn om terug 'normaal' in de samenleving te functioneren. Vandaar dat de duur van de opgelegde maatregelen niet aan restricties was onderworpen.

⁷⁹ C. ELIAERTS, "Het 'nieuwe realisme' in het strafrecht en de criminele politiek", *Panopticon* 1984, afl. 5, (1) 1; C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2011, 22-23.

⁸⁰ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht: De geschiedenis van het Belgische strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 54.

Doordat evenwel niet langer een beroep wordt gedaan op de vrije wil in termen van de individuele verantwoordelijkheid, kunnen ook deze categorieën delinquenten – net zoals alle overige misdrijfplegers – in het strafrechtelijk zorgcircuit opgenomen worden en aldus worden onderworpen aan de gecreëerde beveiligingsmaatregelen.⁸¹ De klassieke tweedeling tussen de ontoerekeningsvatbaren enerzijds en de toerekeningsvatbare daders anderzijds was vanuit positivistisch oogpunt dus niet langer houdbaar.⁸²

37. In België konden de sociaalverweergedachtes vooral uitwerking krijgen dankzij de figuur van A. PRINS. Als hoogleraar strafrecht aan de *Université Libre de Bruxelles* en mede-stichter van de *Internationale Kriminalische Vereinigung (Union Internationale de Droit Pénal)*⁸³, genoot PRINS heel wat (internationaal) aanzien, tot in politieke kringen toe. Daar hij ook de functie van inspecteur-generaal van het Belgische gevangeniswezen bekleedde, slaagde hij er eind de 19de eeuw en begin de 20ste eeuw in belangrijke mate in zijn stempel te drukken op het strafrechtelijk beleid van de verschillende ministers van Justitie.⁸⁴

In zijn werken poogde hij immers de ideeën van de klassieke en positivistische leer met elkaar te verzoenen tot een flexibel geheel. Het basisuitgangspunt van de klassieken, waarin de ongebreidelde wilsvrijheid van de rationele misdadiger centraal staat, wordt gematigd tot een door talrijke factoren beïnvloede én beperkte wilsvrijheid: het handelen van individuen is met andere woorden niet volkomen zelf gekozen, doch is sterk onderhevig aan talrijke endogene en exogene factoren.⁸⁵ De strikte tweedeling van toerekeningsvatbaren en ontoerekeningsvatbaren diende, aldus PRINS, pragmatisch benaderd te worden: het is nog steeds de ultieme

⁸¹ S. VANKEERBERGHEN, “Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland”, *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, (261) 272-273.

⁸² J. GOETHALS, *Abnormaal en Delinkwent: De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Arnhem, Gouda Quint, 1991, 122.

⁸³ Deze vereniging, die samen met de Duitse VON LISZT en de Nederlandse VAN HAMEL werd opgericht, beoogde een internationale denktank voor alle strafrechtscriminalisten ter wereld, waarin nieuwe ideeën met betrekking tot de verdere ontwikkeling en evolutie op interdisciplinaire wijze van het strafrecht konden worden besproken: M.S. GROENHUIJSEN en D. VAN DER LANDEN, *De moderne richting in het strafrecht: theorie, praktijk, latere ontwikkelingen en actuele betekenis*, Arnhem, Gouda Quint, 1990, 1.

⁸⁴ M. VANKEERSBILCK, “De Belle Epoque van het Belgische (straf)recht: koploper of wieltjeszuiger?” in B. DEBAENST, *De 'Belle Epoque' van het Belgisch Recht (1870-1914)*, Brugge, Die Keure, 2016, (49) 52.

⁸⁵ S. CHRISTIAENSEN, “Adolphe Prins (1845-1919)” in C. FIJNAUT, *Gestalten uit het verleden*, Antwerpen, Kluwer, 1993, (109) 111-112.

opdracht van de rechter om de bescherming van de maatschappij te waarborgen en in functie daarvan de juiste (strafrechtelijke) beslissingen te nemen.⁸⁶ Criminaliteit wordt aanzien als een milieu-sociologisch gegeven dat zich vooral situeert bij de lagere sociale klassen, zodat men in zekere zin preventief kan optreden om die negatieve invloeden en aanzetten aldaar te minimaliseren. Daarnaast laat hij de rechter toe om, gelet op de – voor de positivisten zeer belangrijke – resocialisatie-idee achter de opgelegde ‘sanctie’, de strafmaat te individualiseren en stippelt hij daartoe, voor wat betreft de klassieke problematiek van de krankzinnige delinquenten en misdrijfplegende jongeren, het zogenaamde tweesporenstelsel uit: voor de strafrechtelijk aansprakelijke dader kan een beroep worden gedaan op de gewone straffen, zoals vermeld in het Strafwetboek; voor zij die daarentegen niet (volledig) over een vrije wil beschikken, moet worden teruggevallen op een resem aan maatregelen.⁸⁷

38. Deze enigszins ‘gematigdere’ positivistische visie van PRINS kon op heel wat bijval rekenen op politiek-wetgevend vlak. Zijn ideeëngoed vormde de voedingsbodem voor talrijke wetgevende akten die tijdens de overgang van de 19de naar de 20ste eeuw werden gestemd, gaande van de wet betreffende de voorwaardelijke veroordeling en invrijheidsstelling⁸⁸, tot de wet betreffende de bescherming van de maatschappij, waarover hieronder uitgebreid meer. Desalniettemin mag de eigenlijke invloed van PRINS in het Belgisch strafrechtelijk landschap zeker niet overschat worden en waren zijn visies ook niet altijd even vernieuwend.⁸⁹ Dit neemt evenwel niet weg dat hij op succesvolle wijze een coherente en aansprekende theorie heeft weten neer te zetten, waaruit heel wat inspiratie werd geput en die hij met het nodige charisma trachtte te verdedigen op talrijke fronten.⁹⁰ Hij gaf de aanzet tot geleidelijke omvorming van het Belgische

⁸⁶ *Ibid.*, 112.

⁸⁷ B. DE RUYVER, “Het strafrechterlijk beleid in een postmoderne samenleving” in T. BALTHAZAR, J. CHRISTIAENS, M. COOLS, T. DECORTE, B. DE RUYVER, P. HEBBERECHT, P. PONSAERS, S. SNACKEN, P. TRAEST, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Update in de criminologie: Het strafrechtssysteem in de Laatmoderniteit*, Mechelen, Kluwer, 2004, (155) 157.

⁸⁸ Wet van 31 mei 1888 tot invoering van de voorwaardelijke invrijheidstelling in het strafstelsel, BS 3 juni 1888, ook wel de Wet Lejeune genoemd, naar de toenmalige minister van Justitie die het wetsontwerp indiende.

⁸⁹ S. CHRISTIAENSEN, “Adolphe Prins (1845-1919)” in C. FIJNAUT, *Gestalten uit het verleden*, Antwerpen, Kluwer, 1993, (109) 116-117.

⁹⁰ *Ibid.*, 117-118.

strafrecht van een klassiek naar neoklassiek model.⁹¹ Het is dan ook terecht dat velen hem omwille van deze talenten beschouwen als de vader van hét sociaal verweer in België.

2.2.3. Het nieuw sociaal verweer

39. Zoals de naam reeds doet vermoeden, moet het nieuw sociaal verweer als ‘opvolger’ van het (oud) sociaal verweer worden aanzien en ligt zij aldus in het verlengde van de basisprincipes ervan. Deze rechtsfilosofische strekking dient temporeel gesitueerd te worden in de periode rond en vooral na de Tweede Wereldoorlog. Hieruit bleek dat in autoritaire regimes het positivistisch gedachtegoed maar al te vaak werd omgezet in allerlei instrumenten die uitdrukking moesten geven aan de sociale dominantie van de machtshebber.⁹² Na de gruwelijke oorlogen beloofden beleidsmakers allerhande dergelijke desastreuze gebeurtenissen in de toekomst te vermijden en van de wereld een betere plaats te maken.

Met de economische wederopbouw van Europa en de groeiende aandacht voor de mensenrechten werd stapsgewijs een zeer optimistisch klimaat gecreëerd, dat met de steeds groter wordende belangstelling voor en de stijgende invloed en verdere ontwikkeling van de gedragswetenschappen de ideale voedingsbodem vormde voor het nieuw sociaal verweer.⁹³ Samenhangend daarmee is de opkomst van de welvaartstaat, waarin de overheid heel wat vertrouwen van de bevolking genoot en aldus een zeer belangrijke rol toebedeeld kreeg in het crimineel-politieke beleid.⁹⁴

40. Het nieuw sociaal verweer, met de Franse magistraat ANCEL als eminent grondlegger en boegbeeld, trachtte de klassieke en positivistische standpunten verder te verenigen, hetgeen kan beschouwd worden als een verderzetting van het

⁹¹ B. DE RUYVER, “Het strafrechterlijk beleid in een postmoderne samenleving” in T. BALTHAZAR, J. CHRISTIAENS, M. COOLS, T. DECORTE, B. DE RUYVER, P. HEBBERECHT, P. PONSAERS, S. SNACKEN, P. TRAEST, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Update in de criminologie: Het strafrechtssysteem in de Laatmoderniteit*, Mechelen, Kluwer, 2004, (155) 157.

⁹² J.M. CANALS, “Classicism, Positivism and Social Defense”, *J. Crim. L. And Criminology* 1959-1960, afl. 50, (541) 549.

⁹³ B. DE RUYVER, “Het strafrechterlijk beleid in een postmoderne samenleving” in T. BALTHAZAR, J. CHRISTIAENS, M. COOLS, T. DECORTE, B. DE RUYVER, P. HEBBERECHT, P. PONSAERS, S. SNACKEN, P. TRAEST, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Update in de criminologie: Het strafrechtssysteem in de Laatmoderniteit*, Mechelen, Kluwer, 2004, (155) 158.

⁹⁴ C. ELIAERTS, “Het ‘nieuwe realisme’ in het strafrecht en de criminele politiek”, *Panopticon* 1984, afl. 5, (1) 1-2.

werk van PRINS. De klassieke idee van de wilsvrijheid en van een op schuld gestoeld strafrecht bleef behouden; tevens werd het onderscheid tussen opzet en onachtzaamheid erkend.⁹⁵ Een bijzondere aandacht voor de persoonlijkheid en individuele kenmerken van de dader bleef niettemin geboden, hetgeen strafrechtelijk tot uiting kwam door een doorgedreven individualisering van de (straf)maatregel. Vooral de resocialisatie-ideaal, waarbij werd geloofd dat in elke delinquent voldoende (menselijke) capaciteiten aanwezig waren om nog optimaal te kunnen functioneren in de samenleving, werd zeer hoog in het vaandel gedragen. Dit betekende de doorstroming van de gedragswetenschappen tot alle niveaus van de strafrechtsbedeling, met als hoofdzakelijk doel de delinquent, die toch nog als medemens werd beschouwd, wederom ‘aan te passen’ tot een volwaardig lid van de maatschappij.⁹⁶ Zowel aan de rechter als aan de strafuitvoerende instanties werd dus heel wat beleidsruimte gelaten. Dit model van individuele behandeling, enerzijds, en maatschappijbescherming, anderzijds, kwam het sterkst tot uiting via de wet betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie⁹⁷, alsook via de wet betreffende de jeugdbescherming⁹⁸ en de interneringswetten⁹⁹, waardoor nu effectief van een tweesporenbeleid kon gesproken worden.

41. Helaas leidde het (onrealistisch) optimistische, naoorlogse klimaat – zeker in België althans – tot een overreactie waarbij heel wat mooie beleidsinitiatieven werden gelanceerd, zonder dat hierbij in de nodige (zorg-)infrastructuren en middelen werd voorzien.¹⁰⁰ Als typevoorbeeld kan, om in het thema van voorliggend werk te blijven, worden verwezen naar de concrete uitvoering van de internering. Niet alleen bleef de wetgever tot voor kort ernstig in gebreke om een deftige, ondubbelzinnige

⁹⁵ C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2011, 24.

⁹⁶ B. DE RUYVER, “Het strafrechtelijk beleid in een postmoderne samenleving” in T. BALTHAZAR, J. CHRISTIAENS, M. COOLS, T. DECORTE, B. DE RUYVER, P. HEBBERECHT, P. PONSAERS, S. SNACKEN, P. TRAEST, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Update in de criminologie: Het strafrechtssysteem in de Laatmoderniteit*, Mechelen, Kluwer, 2004, (155) 158.

⁹⁷ Wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie, BS 17 juli 1964.

⁹⁸ Wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming, het ten laste nemen van minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd en het herstel van de door dit feit veroorzaakte schade, BS 15 april 1965.

⁹⁹ De eerste wet betreffende de bescherming van de maatschappij dateert reeds van 1930 en werd licht gewijzigd via de wet van 1 juli 1964. Het zou dan vervolgens duren tot 2016 vooraleer dit broze vehikel werd vervangen door een modernere wet, doch hierover later meer.

¹⁰⁰ K. BEYENS, *Straffen als sociale praktijk: Een penologisch onderzoek naar straftoemeting*, Brussel, VUBPress, 2000, 258-259; B. DE RUYVER, “Het strafrechtelijk beleid in een postmoderne samenleving” in T. BALTHAZAR, J. CHRISTIAENS, M. COOLS, T. DECORTE, B. DE RUYVER, P. HEBBERECHT, P. PONSAERS, S. SNACKEN, P. TRAEST, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Update in de criminologie: Het strafrechtssysteem in de Laatmoderniteit*, Mechelen, Kluwer, 2004, (155) 158-159.

wetgeving op punt te stellen; ook de tenuitvoerlegging van die opgelegde maatregel liep niet van een leien dakje, hetgeen reeds aanleiding heeft gegeven tot opeenvolgende veroordelingen van de Belgische staat door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. Nijpend personeelstekort en een gebrek aan de nodige financiële middelen hebben ertoe geleid dat geïnterneerde delinquenten – hoewel deze vanuit de gedachtegang van het (oud en nieuw) sociaalverweer dienden behandeld te worden – nooit de zorg verkregen die ze in principe verdienden en als dusdanig in de vergeetput van Justitie terecht kwamen.

Hoe het ook zij, de idealen van het nieuw sociaal verweer bleken in de Belgische praktijk niet altijd ten volle tot uiting te kunnen komen, hoewel talrijke wetten er wel degelijk in voorzagen. Het nieuw sociaal verweer diende vanuit verschillende invalshoeken kritiek te slikken. Die verschillende strekkingen, die vanuit het eigen standpunt een reactie vormen op het (nieuw) sociaal verweer, worden ondergebracht onder de gemeenschappelijke benaming van het nieuw realisme, dat hierna zal worden toegelicht.¹⁰¹

2.2.4. Het nieuw realisme

42. Zoals zojuist werd gesteld, kwamen de (gematigde) positivistische idealen onder vuur te liggen. Vanuit politieke invalshoek droeg de economische crisis van de jaren '70 en de ermee gepaard gaande stijging van de werkloosheid ertoe bij dat de verzorgingsstaat gas moest terugnemen. Overheidsmiddelen werden voortaan niet langer besteed aan Justitie en diens rehabilitatieve idealen, maar aan 'belangrijker' departementen. Bovendien werd het mislukken van de strafrechtelijke resocialisatieprocessen, waarin aanvankelijk overdreven veel hoop werd gevestigd door de beoefenaars van de gedragswetenschappen, door de media uitvergroot, waardoor politici, zowel economisch als beleidsmatig, een op het sociaal verweer gestoeld strafrechtelijk programma niet langer konden verantwoorden ten aanzien van de bevolking.¹⁰² Onder invloed van de stellingen van onder andere de *labeling theory* en de radicale criminologie, werd vanuit wetenschappelijk oogpunt empirisch onderbouwd onderzoek gedaan naar de effectiviteit van het positivistische

¹⁰¹ C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2011, 27.

¹⁰² C. ELIAERTS, "Het 'nieuwe realisme' in het strafrecht en de criminele politiek", *Panopticon* 1984, afl. 5, (1) 3-4.

behandelingsmodel. Een niet significante tot zelfs geen verlaging van de criminaliteitscijfers deed de hoop voor de verdedigers van het sociaal verweer nog verder afzwakken. “*Nothing works!*” is de enige logische conclusie.¹⁰³

43. Bijgevolg stelden de nieuw realisten een beleid voorop dat opnieuw de punitieve richting naar klassiek model zou inslaan, waarbij de basisbeginselen van legaliteit, subsidiariteit en proportionaliteit op de voorgrond worden geplaatst.¹⁰⁴ De nieuw realisten verzetten zich duidelijk tegen de doorgedreven individualisering van de penale sancties, vermits dit afbreuk doet aan de voorspelbaarheid van de strafwet die vastknoopt aan het legaliteitsbeginsel. Ook de proportionaliteit kwam hierdoor in het gedrang, vermits de (straf)maatregel in belangrijke mate wordt bepaald door persoonlijke omstandigheden en derhalve de band met de ernst van het misdrijf komt te vervagen. Daar het positivistisch strafrecht (in de ruime zin) bovendien werd ingezet op talrijke fronten (onder andere dat van hulpverlening) ter bescherming van de samenleving – een strijd die bovendien onmogelijk kan gewonnen worden – verloor ze haar subsidiaire karakter. Tot slot werkten de grote vrijheid en flexibiliteit waarmee de parketten, rechtbanken en straf- en maatregeluitvoeringsinstanties worden geconfronteerd, rechtsonzekerheid in de hand.¹⁰⁵

2.2.5. Conclusie

44. In het voorgaande heb ik getracht om, aan de hand van een (beperkt) historisch overzicht, een beeld te schetsen van de algemene principes waarop het Belgische strafrecht is gestoeld, in de mate dat ze verband houden met de focus van voorliggend werk. De klassieke strafrechtstheoretici hebben er met hun rationalistisch mensbeeld voor gezorgd dat in ons land sprake is van een schuldstrafrecht: elk individu heeft een vrije wil en bepaalt zijn handelen, al dan niet in overtreding met de strafwet, zelf. Hiertegenover staan zij die daarentegen niet over een dergelijke wilsvrijheid beschikken – zijnde krankzinnigen en minderjarigen. Zij glipten aldus door

¹⁰³ *Ibid.*, (1) 2.

¹⁰⁴ B. DE RUYVER, “Het strafrechterlijk beleid in een postmoderne samenleving” in T. BALTHAZAR, J. CHRISTIAENS, M. COOLS, T. DECORTE, B. DE RUYVER, P. HEBBERECHT, P. PONSAERS, S. SNACKEN, P. TRAEST, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Update in de criminologie: Het strafrechtssysteem in de Laatmoderniteit*, Mechelen, Kluwer, 2004, (155) 159.

¹⁰⁵ C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2011, 27-28.

de mazen van het net der strafrechtelijke sanctionering: omdat het hen aan de nodige inzichten ontbrak, werden zij vrijgesproken. Dat dergelijk gegeven door de maatschappij niet positief werd onthaald, hoeft geen verder betoog.

45. Onder invloed van de positivistische leer werd een radicaal antwoord geformuleerd op die patstelling: elk individu (en zijn gedrag) is volgens het sociaal verweer-gedachtengoed het product van een hele reeks factoren van biologische, sociale, antropologische, ... aard, waarop het individu als dusdanig geen vat heeft. Deze stroming, die naderhand werd afgezwakt door de beweging van het nieuw sociaal verweer, zorgde voor een omwenteling van het Belgisch strafrecht, dat voorheen was gefixeerd op het misdrijf als louter juridisch gegeven. De figuur van de dader *an sich* verscheen op de voorgrond, waardoor aan de actoren in de strafrechtsketen, die met de eigenlijke oplegging en uitvoering van de (straf)maatregel werden belast, de mogelijkheid werd gelaten om in functie van de persoonlijke kenmerken van de dader diens 'sanctie' te individualiseren. Een verdergaande begeleiding en opvolging van de delinquent waren essentieel om diens kans op een terugkeer in de maatschappij te maximaliseren. De idee van de 'maatregel', die zich naast de 'straf' positioneert, gaf aanleiding tot een wildgroei aan (bijzondere) wetten die het sanctiearsenaal van de strafrechter gestaag in omvang deed toenemen. Individuele behandeling en resocialisatie van de veroordeelde stonden hierbij voorop. Aan de financiële implicaties en noden van dergelijke programma's werd evenwel niet al te veel aandacht besteed.

46. Uiteindelijk heeft het nieuw realisme, dat pleitte voor een terugkeer van de klassieke basisprincipes, aangetoond dat het strafrecht ook zijn limieten kent en dat de vele, dikwijls mooie initiatieven van het sociaal verweer niet altijd haalbaar bleken te zijn in de praktijk zonder voldoende financiële, professionele en maatschappelijk-politieke draagkracht. Ook de sterk door de mediaberichtgeving en het politiek-economisch klimaat vanaf de jaren '70 beïnvloede kijk vanuit de samenleving op criminaliteit, heeft ertoe bijgedragen dat de overheid uiteindelijk wederom een overwegend punitief beleid hanteerde. Desalniettemin mag niet vergeten worden dat het sociaal verweer-gedachtengoed – hoewel het herhaaldelijk onder druk is komen te staan – nog steeds een toonaangevende plaats inneemt in het Belgisch strafrecht en ervoor gezorgd heeft dat de rechter de strafmaat zo goed als mogelijk kan

afstemmen op de individuele karakteristieken van zowel het delict als de delictpleger, zonder evenwel te verglijden in een systeem waarin arbitrair tot strafoplegging wordt overgegaan.

2.3. De “abnormalen” in het Belgisch strafrecht: een (wets)historisch overzicht vanaf de 19de eeuw tot heden

2.3.1. Inleiding

47. Nu we de historische, strafrechtsfilosofische achtergronden hebben geschetst, zal in de volgende alinea's specifiek worden ingegaan op de bijzondere Belgische strafwetgeving via dewelke aan de hierboven vermelde theorieën en de daarin gehanteerde visies ten aanzien van geestesgestoorde delinquenten gestalte werd gegeven. Bijzondere aandacht gaat uit naar de voorlopers en uiteindelijke totstandkoming van de wet van 9 april 1930 betreffende de bescherming van de maatschappij (hierna W.B.M.).¹⁰⁶ Genoemde wet is een typisch product van het sociaal verweer en hij vormt tot op heden nog steeds het fundament van het interneringsbeleid. De focus komt hierbij vooral te liggen op het (medisch) begrippenapparaat dat door de wetgever wordt gehanteerd om de figuur van het dichotome (on)toerekeningsvatbaarheid in hoofde van geesteszieke delictplegers in zekere zin 'operationaliseerbaar' te maken.¹⁰⁷ Op wetshistorische wijze wordt dan ook nagegaan op grond van welke criteria – zo die er zijn – de rechter kon beslissen tot ontoerekenbaarheid van het misdrijf aan de beklaagde, welke strafrechtelijke consequenties hij daaraan kon vastknopen en welke kritieken er in dat verband allemaal werden geformuleerd.

¹⁰⁶ Wet van 9 april 1930 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen, gewoontemisdadigers en plegers van bepaalde strafbare feiten, BS 11 mei 1930.

¹⁰⁷ Naast de geesteszieken worden, zoals gezegd, ook de minderjarigen als ontoerekeningsvatbaar aangemerkt. Overeenkomstig art. 36, 4° Jeugdbeschermingswet wordt het 'startpunt' van hun strafrechtelijke verantwoordelijkheid vastgelegd op de leeftijd van achttien jaar, doch hierbij moeten ook de nodige nuances worden aangebracht. Op deze specifieke groep delinquenten wordt in het kader van deze masterproef niet verder ingegaan.

2.3.2. Van vrij spraak en collocatie van abnormalen onder artikel 71 Sw. ...

2.3.2.1. De collocatie als juridisch achterpoortje en de strafverminderende verschoningsgrond van partiële (on)toerekeningsvatbaarheid

48. Voor de introductie van de interneringsregelgeving werd de juridische basis van de strafrechtelijke (on)verantwoordelijkheid van de geesteszieke crimineel teruggevonden in het eerder vermelde artikel 71 van het Strafwetboek van 1867, dat, zoals gesteld, doordrongen was van de klassieke leer. Het was de enige houvast die rechters toentertijd hadden. Deze bepaling luidde als volgt: *“Er is geen misdrijf, wanneer de beschuldigde of de beklaagde op het ogenblik van het feit in staat van krankzinnigheid was of wanneer hij gedwongen werd door een macht die hij niet heeft kunnen weerstaan.”*

49. Het beslissende criterium om tot ontoerekenbaarheid te besluiten is dus de ‘krankzinnigheid’¹⁰⁸ van de beklaagde op het ogenblik van de feiten. Hoewel zeer fundamenteel, heeft de wetgever – zich waarschijnlijk bewust van de complexiteit van de materie – nagelaten het concept op authentieke wijze te definiëren. Daardoor rijst de vraag wat onder dat begrip dient verstaan te worden. Opvallend is dat aan die term geen medische, doch een algemene betekenis werd toegedicht.¹⁰⁹ Het gaat om eender welke verstoring van de intellectuele vermogens, die de mens het bewustzijn van de moraliteit van het handelen ontnemt, ongeacht of deze aangeboren is, dan wel het gevolg is van ziekte.¹¹⁰ Het concept wordt dus met andere woorden zeer ruim opgevat, doch het moet gaan om een intellectuele stoornis, waaronder het plegen van een misdrijf in staat van dronkenschap of in staat van oncontroleerbare woede niet wordt begrepen.¹¹¹

¹⁰⁸ De wetgever gebruikte oorspronkelijk de Franse bewoordingen “en état de démente”, waarbij onmiddellijk wordt gedacht aan de psychiatrische ziekte van dementie.

¹⁰⁹ J.S.G. NYPELS, *Code pénal belge interprété, principalement au point de vue de la pratique, par ses motifs, par la comparaison des nouveaux textes avec ceux du code de 1810*, Brussel, Bruylant, 1868, 152.

¹¹⁰ J. GOETHALS, “De wet tot bescherming van de maatschappij in een historisch perspectief” in J. CASSELMAN, P. COSYNS, J. GOETHALS, M. VANDENBROUCKE, D. DE DONCKER en C. DILLEN (eds.), *Internerings*, Antwerpen, Garant, 1997, 11.

¹¹¹ J.S.G. NYPELS, *Code pénal belge interprété, principalement au point de vue de la pratique, par ses motifs, par la comparaison des nouveaux textes avec ceux du code de 1810*, Brussel, Bruylant, 1868, 153.

50. Rechters hadden bijgevolg een enorme beoordelingsvrijheid en interpreteerden de ‘krankzinnigheid’ ruim: talrijke ziektebeelden, die een verstoring van de mentale geest met zich meebrachten, werden onder het concept gebracht. Beïnvloed door de klassieke doctrine, diende de rechter ingeval van krankzinnigheid evenwel tot vrijspraak te besluiten, vermits er van een vrije wil geen sprake was. Desalniettemin vormde de burgerrechtelijke collocatie¹¹², aanvankelijk op vordering van de gemeente, daarna op vordering van het Openbaar Ministerie, een essentieel opvangnet om die “krankzinnigen” toch uit de maatschappij te houden en aan enige behandeling te onderwerpen.¹¹³ Belangrijk hierbij is evenwel dat zij aanvankelijk geplaatst werden, na oordeel van de familieraad, bij de gewone geesteszieken in zogenaamde ‘*maisons de santé*’ of in ‘*hospices*’ en dus ook als gewone geesteszieken behandeld werden.¹¹⁴ Hun strafrechtelijk verleden werd op die manier als het ware uitgewist. Deze gelijkschakeling werd bij wet van 19 juni 1850 bevestigd, met dat grote verschil dat de krankzinnige gevangenen dienden opgesloten te worden in speciale, door het Openbaar Ministerie aangewezen instellingen, waarmee de overheid een overeenkomst had gesloten. Een vermenging met de gewone geesteszieken was daarentegen niet meer toegelaten, doch van een onderscheiden behandeling, hoewel essentieel, kon niet echt gesproken worden.¹¹⁵

51. Een heikel punt was het feit dat de wet niet voorzag wat er diende te gebeuren met zogenaamde ‘verminderde’ (on)toerekeningsvatbaren. Immers, om onder het toepassingsgebied van oud artikel 64 Sw. (huidig artikel 71 Sw.) te worden gebracht, moest de geestestoestand van de misdrijfpleger dermate zijn aangetast, dat hij *geen enkele* vrije beschikking meer heeft over zijn daden.^{116, 117} Alszo verdween immers de legitimatie van strafrechtelijke sanctie. Ondanks het feit dat de ‘krankzinnigheid’

¹¹² Er werd immers niet voorzien in een apart juridisch-strafrechtelijke statuut voor de krankzinnige misdrijfplegers.

¹¹³ J. GOETHALS, *Abnormaal en Delinkwent: De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Arnhem, Gouda Quint, 1991, 3-4.

¹¹⁴ M. VAN DE KERCHOVE, *Le droit sans peines: aspects de la dépenalisation en Belgique et aux Etats-Unis*, Brussel, FUSL, 1987, 64.

¹¹⁵ *Ibid.*, 67-68.

¹¹⁶ L. DUPONT, *Beginselen van strafrecht*, Leuven, Acco, 1994-1995, 173.

¹¹⁷ Ook het Hof van Cassatie heeft deze stellingname later bevestigd, zie o.a.: Cass. 28 februari 1955, *R.W.* 1955-56, 137. Hierin gaf het Hof duidelijk te kennen dat “...de zedelijke dwang die de toerekenbaarheid uitsluit de macht is waaraan men niet heeft kunnen weerstaan, wat veronderstelt (...) dat zijn vrije wil vernietigd werd of nog dat de dader voor een ernstig en dreigend kwaad niet anders de belangen heeft kunnen vrijwaren welke hij verplicht of gerechtigd was voor alle andere te behoeden.”

bijzonder ruim werd geïnterpreteerd, gaat het dus eerder om een zeer beperkte categorie misdrijfplegers die de uitzondering vormde op de ‘algemene regel’ van de over wilsvrijheid beschikkende delictpleger. Evenwel was niet elke geestesgestoorde delictpleger in die mate ‘gestoord’ dat hij al zijn handelingen/gedrag niet langer volledig onder controle had. Rechters hadden dit probleem op praetoriaanse wijze aangepakt door de geestesziekte, die de mentale gezondheid van de beklaagde slechts gedeeltelijk aantastte, als verzachtende omstandigheid in aanmerking te nemen.¹¹⁸ Deze bijzondere (sub)categorie delinquenten werd dus niet vrijgesproken en gecolloqueerd, maar aan de klassieke, hetzij verminderde straffen onderworpen. Alsdusdanig werden zij gelijkgeschakeld met de (volledig) toerekeningsvatbaar geachte dader, maar genoten zij van strafvermindering. Deze praktijk was enigszins toch opmerkelijk te noemen, temeer daar deze ‘partieel krankzinnigen’ vaak een groter gevaar vormden voor de veiligheid van de samenleving dan de toerekeningsvatbaar geachte dader, die voor éénzelfde strafrechtelijk feit dan zwaarder werd gestraft.¹¹⁹

2.3.2.2. Een storm van kritiek

52. Het duurde dan ook niet lang vooraleer de door rechters gehanteerde praktijk onder vuur kwam te liggen.

Vooreerst waren er met de collocatie allerhande problemen vanuit medisch oogpunt. Ontelbare discussies werden gevoerd over de behandelingssettings en de plaatsen van behandeling.¹²⁰ Daarbij komt dat de leefomstandigheden in de toen reeds bestaande inrichtingen (alook in de gevangenissen) mensonterend waren en dat de behandeling sterk te wensen overliet.¹²¹ Van een genezing kon dus geen sprake zijn. Daarmee samenhangend werd enorme kritiek geuit op het feit dat de krankzinnigen door het gerecht volledig aan de behandelende geneesheren en psychiaters werden

¹¹⁸ J. ROZIE, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de geestesgestoorde delinquent” in M. ADAMS, R. BARBAIX en H. BRAECKMANS (eds.), *Verantwoordelijkheid en recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, (217) 219.

¹¹⁹ L. DUPONT, *Beginnelsen van strafrecht*, Leuven, Acco, 1994-1995, 173.

¹²⁰ J. CASSELMAN, “De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de sisufusarbeid?” in J. CASSELMAN, R. DE RYCKE en H. HEIMANS, *Interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, Die Keure, 2015, 7-8.

¹²¹ J. CASSELMAN, “De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de sisufusarbeid?” in J. CASSELMAN, R. DE RYCKE en H. HEIMANS, *Interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, Die Keure, 2015, 6.

toevertrouwd. Zij waren die mentaal gestoorde delinquenten liever kwijt dan rijk. Een ontslag uit de instelling werd dan ook bekomen op eenvoudig advies van de geneesheer, zonder dat hierbij van enige juridische opvolging sprake was.¹²² Bovendien baarde ook het door de rechters in het leven geroepen onderscheid tussen partieel en volledig toerekeningsvatbaren de medische pleitbezorgers zorgen. De verminderd toerekeningsvatbaren werden immers op de klassieke, hetzij in verminderde mate gestraft, maar bleven op die manier verstoken van de noodzakelijke medische onderzoeken en behandelingen. Vanuit medisch wetenschappelijk oogpunt kon dit uiteraard niet worden getolereerd. Zoals VERVAECK het stelt, moet een zo goed mogelijk inzicht worden verkregen in de sociale, criminele en psychiatrische persoonlijkheid van de veroordeelde, “*afin de réaliser [...] l’oeuvre de rédemption morale et de réadaptation sociale qui doit être le but à poursuivre au cours de leur détention.*”¹²³

De 19de eeuwse collocatietechniek bleek ook voor de juristen niet langer verdedigbaar in het licht van de sociaal verweer-gedachte die het strafrecht begon te doordringen. Met het oog op de maatschappelijke bescherming boden te toen bestaande instellingen onvoldoende garantie dat de geestesgestoorde opgesloten konden blijven totdat mentale genezing was bekomen; ontsnappingen waren dan ook *legio*.¹²⁴ Het arbitraire karakter van de collocatie werd eveneens enorm gehekelde, vooral het feit dat over de opsluiting niet werd beslist door ‘*des personnes compétentes*’.¹²⁵ Zowel de gemeente als het Openbaar Ministerie werd verweten over onvoldoende medische kennis te beschikken bij het vellen van hun oordeel, zodat zij niet goed geplaatst waren om over het lot van de geesteszieke delinquent en over diens geneeskundige en psychologische noden te oordelen. Desondanks konden zij toch zomaar de collocatie gelasten; de loutere vervolging voor een misdrijf en een vermoeden van geestesziekte volstond.¹²⁶ Daarmee samenhangend bestond

¹²² J. GOETHALS, *Abnormaal en Delinkwent: De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Arnhem, Gouda Quint, 1991, 9. Zie ook: L. VERVAECK, “Le traitement de tous les délinquants dans le cadre pénitentiaire”, *R.D.P.* 1924, afl. 1., (761) 769.

¹²³ Zie o.a. J. VERVAECK, “La conception anthropologique du traitement des condamnés. Les réformes du système pénitentiaire qu’elle entraîne.”, *R.D.P.C* 1921, afl. 1., (355) 361.

¹²⁴ M. VAN KERCHOVE, “L’organisation d’asiles spéciaux pour aliénés criminels et aliénés dangereux. Aux sources de la loi de défense sociale.” in F. TULKENS, *Généalogie de la défense sociale en Belgique (1880-1914)*, Brussel, Story-Scientia, 1988, (113) 137.

¹²⁵ *Ibid.*, (113), 138.

¹²⁶ J. GOETHALS, “De wet tot bescherming van de maatschappij in een historisch perspectief” in J. CASSELMAN, P. COSYNS, J. GOETHALS, M. VANDENBROUCKE, D. DE DONCKER en C. DILLEN (eds.), *Internering*, Antwerpen, Garant, 1997, 15.

het probleem van de enorme beoordelingsvrijheid die de rechters genoten en het gebrek aan enige (billijke) maatstaf om de beslissing te ondersteunen.¹²⁷ Vandaar dat o.a. werd gepleit voor een het invoeren van de wettelijke verplichting in hoofde van de vervolgende overheidsinstanties om een speciaal medisch onderzoek te gelasten voor elke persoon van wie duidelijk blijkt of wordt vermoed dat hij/zij een geestesstoornis zou hebben.¹²⁸

2.3.3. ... Naar een doorgedreven bescherming van de maatschappij: de internering van geestesgestoorde delinquenten

53. Eind de 19de en begin de 20ste eeuw liet het vervolgings- en behandelingsbeleid ten aanzien van geesteszieke misdrijfplegers dus sterk te wensen over, waardoor steeds meer stemmen opgingen om de situatie grondig te veranderen. Binnen het construct van het bestaande strafrecht heeft dit in de twintigerjaren van de vorige eeuw geleid tot de oprichting van speciale psychiatrische annexen binnen penitentiaire instellingen.¹²⁹ Daarnaast werden ook op legislatief vlak initiatieven ondernomen teneinde de hierboven weergegeven problematische situatie van een wettelijk kader te voorzien. Dit leidde in 1930 tot de totstandkoming van een – toen revolutionaire – wet die geleidelijk aan gestalte gaf aan de maatschappij beschermende maatregelen die worden genomen ten aanzien van krankzinnige delinquenten: de internering. Voor ons van groter belang echter, is het concrete begrippenapparaat dat in die wetteksten wordt gehanteerd, vermits deze de emanatie vormen van het toerekeningsvatbaarheidsconcept.

Bij wijze van voorafgaande opmerking, moet evenwel kort benadrukt worden dat de internering niet werd ingevoerd als straf. Hoewel de praktijk tot op heden vaak het tegenovergestelde doet vermoeden¹³⁰, werd ze vanuit de sociaal verweergedachte

¹²⁷ L. VERVAECK, "Le traitement de tous les délinquants dans le cadre pénitentiaire", *R.D.P.* 1924, afl. 1., (761) 770.

¹²⁸ M. VAN KERCHOVE, "L'organisation d'asiles spéciaux pour aliénés criminels et aliénés dangereux. Aux sources de la loi de défense sociale." in F. Tulkens, *Généalogie de la défense sociale en Belgique (1880-1914)*, Brussel, Story-Scientia, 1988, (113) 139.

¹²⁹ J. GOETHALS, "De wet tot bescherming van de maatschappij in een historisch perspectief" in J. CASSELMAN, P. COSYNS, J. GOETHALS, M. VANDENBROUCKE, D. DE DONCKER en C. DILLEN (eds.), *Internerig*, Antwerpen, Garant, 1997, 17.

¹³⁰ Wegens gebrek o.a. aan de nodige infrastructuur, personeel, financiële middelen en beschikbare plaatsen in de bestaande instellingen krijgen geestesgestoorde vaak niet de medische zorg die zij in feite nodig hebben en vertoeft het merendeel van de geïnterneerden in gewone gevangenissen, waardoor de grens tussen de internering en de gewone gevangenisstraf zeer sterk vervaagd. Zie o.a.:

geconcipieerd als beveiligingsmaatregel^{131, 132}, waarbij een tweeledige doelstelling werd nagestreefd: Enerzijds was het de bedoeling geestesgestoorde delinquenten uit de maatschappij te verwijderen, teneinde deze laatste te beschermen. Anderzijds wou men deze individuen ‘genezen’, met de bedoeling hun latere re-integratie in de samenleving mogelijk te maken. Beide doelstellingen zijn evenwaardig aan elkaar. Theoretisch althans, daar uit de realiteit vooral blijkt dat aan het maatschappij beschermde aspect de voorkeur wordt gegeven.¹³³

2.3.3.1. Het wetsontwerp Masson-Tschoffen

54. De (primitieve) grondslag van de eigenlijke interneringswetgeving moet gevonden worden in een wetsontwerp dat op 14 februari 1923 in de Kamer werd neergelegd door de toenmalige minister van Justitie Fulgence MASSON.¹³⁴ Het ontwerp was samengesteld uit een aantal hoofdstukken, waarvan er één gewijd was aan de zogenaamde “abnormalen”.

55. Voor deze categorie van misdrijfplegers werd voorzien in heel wat procedurele regels: er werd gewag gemaakt van een inobservatiestelling in een speciale psychiatrische afdeling¹³⁵, die de rechter moet toelaten zich met voldoende kennis van zaken uit te spreken over een eventuele dwangopname/dwangverpleging.¹³⁶ Dergelijke idee vormt een duidelijke weerspiegeling van de sociaalverweergedachte: strafindividualisering door een nauwgezette analyse van de persoonlijkheid van de dader.

Artikelen 1 en 5 Ontwerp van het wetsontwerp bepaalden bovendien wat onder “abnormalen” diende begrepen te worden: het gaat om personen die ervan verdacht worden een misdrijf te hebben gepleegd, doch van wie kan aangenomen worden dat zij lijden aan krankzinnigheid, aan een geestelijke minderwaardigheid of aan een

F. DE WANNEMACKER en H. HEIMANS, “Balie komt op voor humane behandeling van geïnterneerden”, *Juristenkrant* 2002, afl. 51, 12.

¹³¹ Het Hof van Cassatie bevestigde dit eveneens in enkele arresten. Zie o.a.: Cass. 11 december 1933, *Pas.* 1934, I, 96; Cass. 25 maart 1946, *Pas.* 1946, I, 116.

¹³² F. COLLIN, “Vijf jaar toepassing van en kritische beschouwingen over de wet tot bescherming der maatschappij”, *R.W.* 1935-1936, (1137) 1137-1138.

¹³³ K. HANOUILLE en T. MERCKX, “Recht op behandeling van de geïnterneerde: evenwaardig met of ondergeschikt aan bescherming van de maatschappij?”, *T.Strafr.* 2012, afl. 4, 207-212.

¹³⁴ Ontwerp der wet tot bescherming der maatschappij tegen abnormalen, de gewoonte-misdadigers en de schuldige jeugd, *Parl. St.* Kamer 1922-1923, nr. 151, hierna: Wetsontwerp MASSON.

¹³⁵ Artt. 1-5 Wetsontwerp MASSON.

¹³⁶ Artt. 6-10 Wetsontwerp MASSON.

geestesstoornis. Het concept “abnormaal” kan hier dus als een soort van containerbegrip worden aanzien. Belangrijk evenwel is de verwijzing die door MASSON wordt gemaakt naar art. 71 Sw., dat – zoals eerder vermeld – eveneens gebruik maakt van het begrip ‘krankzinnigheid’. Krankzinnigheid, hoewel niet nader omschreven, staat gelijk aan de volledige ontoerekeningsvatbaarheid, waaraan het ontslag van strafrechtelijke vervolging werd gekoppeld. Het Strafwetboek voorzag daarentegen niet in een specifieke oplossing voor de zogenaamde partieel toerekeningsvatbaren: rechters aanvaardden op praetoriaanse wijze het gebrekkig geestelijk inzicht als een verzachtende omstandigheid – totaal onterecht, zoals hierboven gesteld.

Voor deze partieel toerekeningsvatbaren – in het wetsontwerp nu als ‘geestelijk minderwaardigen’ en ‘lijders van een geestesstoornis’ genoemd – wilde MASSON dus in een wettelijk kader van ‘bestrafing’ voorzien: “... [Er] wordt voorzien in de inrichting van de dwangverpleging van dergelijke patiënten – zowel krankzinnigen als geestelijk minderwaardigen en lijders van geestesstoornis – in bijzondere instellingen, waar zij de vereischte medische zorg zullen ontvangen. [...] Gansch het ontwerp is zoo opgevat, dat de abnormalen worden behandeld niet als misdadigers, doch als zieken. [...] de dwangverpleging is geen straf, doch een maatregel tot maatschappelijk verweer en tevens een menschlievende maatregel.”^{137, 138} Aldus kan uit het wetsontwerp een duidelijke verandering in de houding tegenover de partieel ontoerekeningsvatbaren worden waargenomen: daar waar zij aanvankelijk werden gelijkgeschakeld met de volledig toerekeningsvatbaar geachte dader, doch van strafvermindering konden genieten, behoorden zij nu tot het kamp van de ontoerekeningsvatbaar bevonden delictplegers, die via dwangverpleging de zorg zouden ontvangen die zij behoeven. Een dergelijke curatieve aanpak implementeren in het strafrecht was voor die tijd – zoals gezegd – een gewaagd initiatief.

Dat vooruitstrevende karakter van het ontwerp bleek tevens uit de voorziene oprichting van een ‘gespecialiseerde’, multidisciplinaire commissie bij de psychiatrische instelling van een strafinrichting, die zich om het ‘lot’ van de

¹³⁷ Eigen onderlijning.

¹³⁸ Memorie van toelichting bij het ontwerp van wet tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen, de gewoonte-misdadigers en de schuldige jeugd, *Parl. St. Kamer* 1922-1923, nr. 151, 2. Hierna: Memorie Wetsontwerp MASSON.

geïnterneerde diende te ontfermen.¹³⁹ Het ontwerp bleef evenwel niet vrij van kritiek, maar kon niet worden behandeld wegens ontbinding van de Kamers.¹⁴⁰ Een licht aangepaste versie¹⁴¹ ervan werd echter op 4 augustus 1925 opnieuw ingedend door de opvolger van MASSON in het ambt van minister van Justitie, de heer Paul TSCHOFFEN.

56. Hoewel dus zeer revolutionair, konden de ontwerpwijzigingen de gewetens niet weten te sussen. En terecht, want er konden dan ook heel wat bemerkingen bij worden geformuleerd, waarvan hier enkel deze worden weergegeven die voor ons van belang.

Vooreerst duidt de memorie van toelichting bij het nieuwe wetsontwerp¹⁴² op een belangrijk verschilpunt tussen de toepassing van toenmalig artikel 71 Sw. en de nieuwe wetgeving betreffende dwangverpleging: daar waar de misdrijfpleger onder artikel 71 Sw. van strafvervolgung diende te worden ontslaan indien hij *op het oogenblik* van het plegen van de criminele feiten *krankzinnig* was, moet de rechter overeenkomstig het ontwerp de dwangverpleging gelasten indien hij de *krankzinnigheid, geestesminderwaardigheid of geestesstoornis* vaststelt op het oogenblik van het vonnis. Zodoende werd de toepassing van artikel 71 Sw. voorbehouden voor “*de hoogst zeldzame gevallen waarin de beschuldigde [...] op het oogenblik van het vonnis volkomen genezen is*”.¹⁴³ Het nieuwe wetsontwerp heeft dus niet alleen een ruimer toepassingsgebied *ratione personae* dan artikel 71 Sw., doch bepaalt ook dat de beoordeling van de mentale gezondheid van de verdachte op een ander tijdstip dient te geschieden. Hierop wordt later verder ingegaan.

Een tweede bemerking heeft betrekking op de duur van de maatregel. Al naargelang de straf op en de daaruitvoortvloeiende kwalificatie van het gepleegde misdrijf, kon de rechter aan de dwangverpleging een duur van vijf, tien of vijftien jaar koppelen.¹⁴⁴

¹³⁹ Artt. 17-20 Wetsontwerp MASSON.

¹⁴⁰ J. GOETHALS, *Abnormaal en Delinkwent: De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Arnhem, Gouda Quint, 1991, 31-32.

¹⁴¹ Ontwerp van wet tot bescherming van de maatschappij tegen de abnormalen, de gewoontemisdadigers en de schuldige jeugd, *Parl. St.* 1925-1926, nr. 124. Hierna: Wetsontwerp MASSON-TSCHOFFEN.

¹⁴² Memorie van toelichting bij het ontwerp van wet tot bescherming van de maatschappij tegen de abnormalen, de gewoontemisdadigers en de schuldige jeugd, *Parl. St.* 1925-1926, nr. 124, 3. Hierna: Memorie Wetsontwerp MASSON-TSCHOFFEN.

¹⁴³ *Ibid.*, 2-3.

¹⁴⁴ Art. 6, 2de lid j° art. 17 Wetsontwerp MASSON-TSCHOFFEN.

Dit lijkt mij evenwel bizar: de aard van de gepleegde feiten vertelt mijns inziens helemaal niets over de mentale toestand van de verdachte. Het schijnt mij dan ook onmogelijk de duur van de dwangverpleging te bepalen in functie van het zwaarwichtig karakter van de gepleegde feiten, gelet op doelstelling van de maatregel – zijnde de volledige genezing van het zieke individu, waarover enkel medici zich kunnen uitspreken – én de vereiste van gevaarlijkheid voor de samenleving.¹⁴⁵ Laatstgenoemde voorwaarde moet volgens mij blijken uit het psychiatrisch rapport na de inobservatiestelling en kan niet zomaar afgeleid worden uit het gepleegde misdrijf. Hoewel de indiener van het ontwerp zich hiervan terdege bewust was, staat de rechtvaardiging van de bepaalde duur, bestaande uit het niet *“willen herinneren aan de willekeurige maatregelen van het oude stelsel”*, mijns inziens haaks op het doelstelling van de internering.

Daarnaast valt ook de enorme vaagheid op van de begrippen die door de wetsontwerpen worden gehanteerd. ‘Krankzinnigheid’, ‘minderwaardigheid van geest’ en ‘ernstige geestesstoornis’ zijn immers hoofdzakelijk medische begrippen waaraan nu een juridische draagwijdte wordt gekoppeld. Evenwel lieten zowel MASSON als TSCHOFFEN na die concepten in hun ontwerp nader te omschrijven. Hierdoor onstond een waar steekspel tussen de belanghebbende juristen en medici omtrent de kwestie vanuit welke discipline – de juridische of de medische – betekenis zou worden geven aan het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip en welke belangengroep dus zou bepalen wie wel en wie niet niet als (partieel) ontoerekeningsvatbaar moesten worden beschouwd. Vanuit juridische invalshoek werd de indieners van het ontwerp trouwens verweten dat het hanteren van vage categorieën van ziektebeelden willekeur in de hand zou werken, hetgeen een nefaste invloed zou hebben op de berechting van de beklaagde. Zij hingen dan ook een nauwgezette definiëring aan van de gebruikte terminologie, temeer daar werd gevreesd dat door een al te vage omschrijving te veel macht in de (juridische) strafrechtelijke procedure zou worden geven aan de psychiaters, vermits het zij zouden zijn die vanuit hun eigen medische discipline de geestestoestand van de beklaagde zouden moeten analyseren.¹⁴⁶ De medici van hun kant stonden dan weer een soepele interpretatie van de wet voor, teneinde de tekst van de (toekomstige)

¹⁴⁵ Art. 18 Wetsontwerp MASSON-TSCHOFFEN.

¹⁴⁶ J. GOETHALS, *Abnormaal en Delinkwent: De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Arnhem, Gouda Quint, 1991, 36-37.

wet zoveel als mogelijk te kunnen interpreteren in functie van de zich voordoende psychologisch-psychiatrische ontwikkelingen. *“Il peut être dangereux parfois de vouloir délimiter par une définition trop rigide et trop étroite certains termes psychiâtriques, [...] ce serait restreindre l’application de la loi de défense sociale et la mettre bientôt peut-être en opposition avec les progrès de la science médicale”*, aldus VERVAECK.¹⁴⁷

2.3.3.2. De wet van 9 april 1930: kinderziekten leiden tot felle kritiek

57. Het zag er dus niet naar uit dat het wetsontwerp in zijn originele vorm ooit als wet zou aangenomen worden. Het zou uiteindelijk nog vier jaar duren vooraleer de definitieve versie uiteindelijk door het Parlement werd bekrachtigd. Het resultaat, na talrijke amenderingen, compromissen, terugzendingen naar de Commissie van Justitie van de Kamer en besprekingen in beide parlementaire Kamers, was de Wet betreffende de bescherming van de maatschappij¹⁴⁸ (hierna: W.B.M.), die in 1931 door middel van een uitvoeringsbesluit in werking zou treden.

58. Een analyse van de wet leert ons dat aan de internering drie belangrijke toepassingsvoorwaarden werden vastgekoppeld.

Vooreerst bepaalt artikel 1 W.B.M. dat de verdachte in observatie zou kunnen gesteld worden, indien er aanwijzingen zouden zijn dat die persoon zich *“hetzij in een staat van krankzinnigheid, hetzij in een ernstige staat van geestesstoornis of van zwakzinnigheid [bevindt] die hem ongeschikt maakt tot het controleren van zijn daden.”* Dit artikel kan aanzien worden als de eigenlijke ontoerekeningsvatbaarheidseis. Het bestaan van een (ernstige) mentale stoornis op zich bleek dus niet voldoende; een gebrek aan controle over de eigen daden als gevolg daarvan bleek noodzakelijk, hetgeen in zekere zin het toepassingsgebied van de wet ten opzichte van het ontwerp inhield. Wat daaronder diende begrepen te worden, kon evenwel niet duidelijk uit de wet afgeleid worden. Hoewel uit de wettelijke bewoordingen blijkt dat enkel ernstige stoornissen werden geïsoleerd, moet

¹⁴⁷ J. CASSELMAN, “De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de sisyfusarbeid?” in J. CASSELMAN, R. DE RYCKE en H. HEIMANS, *Internering: Nieuwe Interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, Die Keure, 2015, 9; L. Vervaeck, “Le projet de loi de Défense Sociale”, *R.D.P.* 1926, (989) 1004.

¹⁴⁸ Wet van 9 april 1930 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen, gewoontemisdadigers en plegers van bepaalde strafbare feiten, *BS* 11 mei 1930.

worden vastgesteld dat, gelet op het oogmerk van de wetopstellers om zowel de partieel als volledig ontoerekeningsvatbaren aan de internering te onderwerpen en op de vage terminologie, er nog steeds heel wat 'speelruimte' werd gelaten.

Daarnaast is vereist dat de verdachte in kwestie zich schuldig heeft gemaakt aan een gedraging, die volgens de strafwetgeving kan gekwalificeerd worden als een wanbedrijf of misdaad en waarop dus een correctionele of criminele straf staat.¹⁴⁹ Essentieel hierbij is dat aan alle constitutieve elementen van het misdrijf moet zijn voldaan. Louter materiële misdrijven zijn naar Belgisch recht en rechtspraak niet mogelijk.¹⁵⁰ Ook indien de dader dus met een geestesstoornis te kampen heeft, moet er sprake zijn van schuld in de strikte zin van het woord.^{151, 152}

Tot slot is er ook de ultieme eis van sociale gevaarlijkheid. De wet bepaalt immers duidelijk dat een heropname in een psychiatrische instelling door het Parket kan gelast worden indien de in vrijheid gestelde (ex-)geïntereerde opnieuw tekenen vertoont een gevaar te zijn voor de maatschappij ingevolge het niet-naleven van de aan hem of haar opgelegde voorwaarden.¹⁵³ *A fortiori* kan hieruit dan ook afgeleid worden dat voor het initieel opleggen van de interneringsmaatregel eveneens aan die voorwaarde moet voldaan zijn. Het is aan de beoordelende rechterlijke instantie om op soevereine wijze na te gaan of er sprake is van die sociale gevaarlijkheid. Mijns inziens heeft de wetgever deze derde voorwaarde willen terugkoppelen aan de tweede met betrekking tot het ernstig karakter van het misdrijf. Aldus lijkt die vereiste enkel weerspiegeld te worden in de delicttypische gedraging en de strafrechtelijke kwalificatie ervan. Samen met VERVAECK¹⁵⁴ lijkt mij dit een moeilijk te verdedigen stellingname, daar de sociale gevaarlijkheid niet enkel moet afgemeten worden aan het misdrijf, maar aan een hele reeks factoren. Vanuit maatschappijbeschermend, maar vooral vanuit verzorgend oogpunt lijkt het dan ook eerder aangewezen de *scope ratione materiae* uit te breiden naar eender welk misdrijf.

¹⁴⁹ Art. 7 W.B.M.

¹⁵⁰ Cass. 12 mei 1987, *R.W.* 1987-88, concl. J. DU JARDIN.

¹⁵¹ A. JEURISSEN, "Het morele element in hoofde van de geestesgestoorde delinquent", *NC* 2011, afl. 2-3, (127) 146; J. ROZIE, "De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de geestesgestoorde delinquent" in M. ADAMS, R. BARBAIX en H. BRAECKMANS (eds.), *Verantwoordelijkheid en recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, (217) 223-224.

¹⁵² Cass. 10 december 1941, *Pas.* 1941, I, 447.

¹⁵³ Art. 20, 7de lid W.B.M.

¹⁵⁴ L. VERVAECK, "Les conditions de l'expertise mentale des anormaux visés par la loi de défense sociale", *R.D.P.* 1931, (10) 20-21.

59. Hoewel de wet, zoals hierboven is geschetst, een zeer moeizame totstandkoming heeft gekend en er uiteindelijk pas kwam na het sluiten van vele compromissen, moet opgemerkt te worden dat de maatschappijbeschermingswet sinds haar inwerkingtreding in 1931 niet positief werd onthaald, noch door practici, medici, noch door de gewone burger, en dus aan talrijke kritieken werd onderworpen.

Voor Jan met de pet was er – juridisch gezien – door de inwerkingtreding van de wet een duidelijk verschil ontstaan tussen de ‘gewone’ zieke, krankzinnige burgers en de krankzinnige delinquenten: daar waar de eerste groep aan de oude collocatiewetgeving werd onderworpen (met de weinige juridische garanties), kreeg de tweede categorie krankzinnigen de stempel van schuld en bestraffing, van ‘misdadiger’.¹⁵⁵ Volgens COLLIN kon dit onderscheid in behandeling vanuit praktisch oogpunt niet langer verantwoord worden, vermits beide categorieën een even groot maatschappelijk gevaar konden inhouden en het dus enkel aan toeval te wijten is dat de ene krankzinnige in een gewoon gesticht belandt, terwijl de andere wegwijnt in (een psychiatrische annex van) de gevangenis.¹⁵⁶

Bovendien was de vrees van de criticasters aangaande de vage omschrijving van de bij wet gehanteerde conceptuele toepassingsvoorwaarden werkelijkheid geworden. COLLIN meende dat het vage begrip ‘abnormaal’ te veel beoordelingsruimte liet aan zij die de wet dienden toe te passen (zijnde de magistraten en het parket), hetgeen misbruik in de hand werkte.¹⁵⁷ Daarnaast stemde het gegeven dat het *de facto* de psychiaters zouden zijn die gingen vaststellen wie wel en niet aan één van de door de wet geïmplementeerde ziektebeelden (welke dat ook mochten zijn) leed en die met andere woorden het toerekeningsvatbaarheidsvraagstuk gingen oplossen, de juristen ongerust.¹⁵⁸

Het was echter vooral de gelijkschakeling in behandeling tussen de verschillende categorieën geïnterneerden – zijnde de krankzinnigen enerzijds, de geestesgestoorden en zwakzinnigen anderzijds – die bij de juristen heel wat vragen deed rijzen. Daar waar de krankzinnigen dermate geestesgestoord zijn dat ze geen

¹⁵⁵ F. COLLIN, “Vijf jaar toepassing van en kritische beschouwingen over de wet tot bescherming der maatschappij”, *R.W.* 1935-1936, (1137) 1141.

¹⁵⁶ *Ibid.*, 1141-1142.

¹⁵⁷ F. COLLIN, “De Wet tot Bescherming der Maatschappij tegen Abnormalen en Gewoontemisdadigers”, *Rechtsk. T.*, 1931, 145.

¹⁵⁸ J. GOETHALS, *Abnormaal en Delinkwent: De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Arnhem, Gouda Quint, 1991, 73.

enkel besef meer hebben van de gevolgen van hun daden en van wat als goed en kwaad moet worden beschouwd, zodat voor hen de internering en de daarmee gepaard gaande medische verzorging de enige oplossing bleek te zijn, werd het curatieve, niet-repressieve karakter van die maatregel ten aanzien van de ernstig geestesgestoorden en zwakzinnigen niet toereikend geacht. Immers, deze laatsten werden geacht, ondanks hun geestelijke beperkingen, nog enig moreel-juridisch inzicht te hebben en dus ten dele toerekeningsvatbaar te zijn, hetgeen een penale sanctie en dus opname van de verantwoordelijkheid voor hun gedrag jegens de maatschappij verantwoordde. Zowel met het oog op de preventie van misdrijven, als met het oog op de latere resocialisering van het individu, werd een strafrechtelijke sanctie voor die partieel toerekeningsvatbaren noodzakelijk geacht. Deze en andere daarmee verband houdende kritiek deed de idee ontstaan om een aanpassing van de wet door te voeren, die eruit bestond twee onderscheiden regimes te installeren, één voor de krankzinnigen en één voor de zwakzinnigen en geestesgestoorden. De medici van hun kant gingen grotendeels met die kritiek akkoord, doch stelden eerder een gedifferentieerde aanpak en behandeling binnen het kader van de bestaande wet voorop.¹⁵⁹ Aldus waren juristen en medici het hoegenaamd eens over het feit dat die partieel toerekeningsvatbaren een eigen aanpak behoeften en dat de strikte tweedeling aldus diende te worden verlaten.

2.3.3.3. De Commissie CORNIL-BRAFFORT

60. De hierboven weergegeven en andere kritische commentaren vanuit diverse invalshoeken maakten duidelijk dat de W.B.M., ondanks haar vooruitstrevende karakter, dringend aan een herziening toe was, teneinde de gehekelde pijnpunten weg te werken. Die opdracht werd toevertrouwd aan de bijzonder daartoe opgerichte Commissie CORNIL-BRAFFORT, die zich met veel toewijding ontfermde over de creatie van een nieuw wetsontwerp dat in 1940 het licht zag.¹⁶⁰

61. Het is duidelijk dat het nieuwe ontwerp trachtte te beantwoorden aan de hierboven vermelde verzuchtingen van de juristen met betrekking tot de gelijke behandeling van de grote groep mentaal zieke delinquenten. “*L’assimilation de*

¹⁵⁹ *Ibid.*, 75-80.

¹⁶⁰ L. CORNIL en L. BRAFFORT, “Rapport sur la révision des dispositions relatives aux déments et aux anormaux”, *R.D.P.*, 1940, 213-284.

pareils délinquants anormaux aux délinquants 'déments' s'est révélée une pure fiction".¹⁶¹ Derhalve werd ervoor gekozen een duidelijk onderscheid te maken tussen "un aliéné", die zich bevindt in een staat van mentale waanzinnigheid of totale onmogelijkheid tot mentale controle, enerzijds, en "un anormal", die omwille van een psycho-fysieke, al dan niet duurzame conditie niet in staat is zijn gedragingen onder controle te houden, doch die nog enigszins verantwoordelijk kan worden gehouden. Enkel de controle over de eigen daden wordt dus als doorslaggevend criterium beschouwd; de medische oorzaak is slechts de rechtvaardiging om tot die slotsom te komen.¹⁶² Om beide regelingen inhoudelijk op elkaar af te stemmen, werd het wenselijk geacht de zonet gecreëerde bewoordingen over te nemen in artikel 71 Sw.¹⁶³

In het verlengde daarvan werd een onderscheiden systeem uitgewerkt voor de twee categorieën geesteszieke delinquenten. Voor de beklaagden die op het ogenblik van de veroordeling als *aliénés* of krankzinnigen konden worden bestempeld, was een collocatie in een gesticht, samen met niet-criminele krankzinnigen, de meest aangewezen oplossing, gelet op haar curatieve aard; een straf met moraliserende werking zou immers niets uithalen omwille van het totale gebrek aan inzicht in het eigen handelen.¹⁶⁴ Wat daarentegen de zogenaamde abnormalen betreft, waren de leden van de Commissie de mening toegedaan dat, zoals hierboven gesteld, deze personen wel degelijk nog in staat waren in enige zin te weten dat wat ze deden, wat foutief was en een misdrijf uitmaakte. Ten aanzien van hen was een penale sanctie wel aangewezen, doch omwille van hun psycho-fysieke stoornis diende deze sanctie in enige zin "*une peine spéciale, appropriée à l'anormalité du condamné*" te zijn. De internering van onbepaalde duur¹⁶⁵ "*dans un établissement organisé en vue de l'application d'un traitement médico-pénal tendant à l'amélioration d l'état psychophysique, à la rééducation morale et à la réadaptation sociale*" was hiertoe de ideale oplossing.¹⁶⁶ In beide gevallen speelde de sociale gevaarlijkheid gekoppeld aan de geestestoestand van het individu een doorslaggevende rol ter rechtvaardiging van de rechterlijke beslissing. Het is dus belangrijk om in te zien dat het voorontwerp aldus

¹⁶¹ *Ibid.*, 218.

¹⁶² *Ibid.*, 222.

¹⁶³ *Ibid.*, 223.

¹⁶⁴ *Ibid.*, 224-225 en 246.

¹⁶⁵ Evenwel maakten de opstellers gewag van een maximum- en minimumduur in functie van de sociale gevaarlijkheid van het individu.

¹⁶⁶ *Ibid.*, 225.

tekenen vertoonde om het dichotome toerekeningsvatbaarheidsbegrip te verlaten. Aldus zou uit het feit dat in een aparte behandeling voor de verschillende groepen ontoerekeningsvatbaren werd voorzien, kunnen afgeleid worden dat aldus aan de toerekeningsvatbaarheid een driedelige structuur werd toegedicht: een klassieke straf voor de 'gewone' delinquenten, de burgerrechtelijke collocatie (!) voor de krankzinnigen (volledig ontoerekeningsvatbaren) en de internering voor de abnormalen (partieel ontoerekeningsvatbaren).

62. Het voorontwerp slaagde er evenwel opnieuw in om voor voldoende beroering te zorgen bij zowel de juristen als medici. Daar waar de juristen zich over het algemeen tevreden stelden met de vooropgestelde tweedeling tussen krankzinnigen en abnormalen en deze toejuichten, stelde o.a. VERSELE zich vragen omtrent de invulling van de verschillen naar diagnose en behandeling toe, vooral omdat het voorontwerp nog steeds gewag maakte van een eventuele assimilatie tussen beide categorieën.¹⁶⁷ Vooral de vraag naar de te hanteren criteria door de rechter of de expert om tot abnormaliteit, dan wel krankzinnigheid te besluiten, blijkt een zeer terechte te zijn in het licht van een verdere ontwikkeling van de wetgeving. Ook de door het ontwerp gehanteerde 'definitie' van het concept 'abnormaliteit' was volgens hem onduidelijk. Hij pleitte ervoor om de term '*contrôle socialement suffisant*' te hanteren, teneinde een betere afstemming op de vereiste van sociale gevaarlijkheid te bewerkstelligen.¹⁶⁸

De medici daarentegen hekelden de (strikte) tweedeling tussen de krankzinnigen en de abnormalen enorm. Gelet op de enorme complexiteit van mentale stoornissen en het gebrek aan duidelijke juridische en medische criteria om het onderscheid tussen beide groepen ontoerekeningsvatbaren te staven, stelden zij vast dat het enkel een juridisch-theoretisch onderscheid betrof, dat zich te ver had verwijderd van de psychiatrische praktijk en dus geenszins overeenstemde met de realiteit. Zij stonden dan ook een kwalitatieve en niet een kwantitatieve uitdieping van het verantwoordelijkheidsconcept voor, die zich veruitwendigde in een doorgedreven geïndividualiseerde behandelingsdifferentiatie van therapeutische en opvoedende aard. Zonder te vervallen in overdreven juridisch formalisme, diende het ontwerp CORNIL-BRAFFORT naar hun mening enkel een kader van algemene principes te

¹⁶⁷ S. VERSELE, "Vers un concept pénal plus réaliste", *R.D.P.* 1947-1948, (422) 434.

¹⁶⁸ S. VERLE, "Notes sur la réforme de notre loi de défense sociale", *R.D.P.* 1949-1950, (511-515) 512.

creëren, binnen hetwelk handig kon ingespeeld worden op de medico-psychologische ontwikkelingen. Het spreekt voor zich dat dergelijke stellingname een belangrijke rol weglegde voor de medicus binnen het strafproces, zowel wat de initiële diagnose met betrekking tot de bekwaamheid van de dader betreft, alsook de uiteindelijke behandeling.¹⁶⁹ Daarnaast bleef de oude commentaar uitgaande van beide groepen op onder andere de inobservatiestelling van de verdachte en het deskundigenonderzoek (dat een bilateraal karakter had aangenomen), op de bevoegdheden van en procedures voor de diverse rechterlijke instanties, op de rechten van verdediging van geïnterneerden alsook hun behandeling en op de beoordelingsbevoegdheden inzake de invrijheidsstelling van de Commissies betreffende de bescherming van de maatschappij onverwijd aanhouden.

2.3.3.4. De herziening die leidde tot de Wet tot bescherming van de Maatschappij van 1964: van de regen in de drup

63. Door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog echter werd het debat omtrent de internering enkele jaren stilgelegd, om in de jaren vijftig van vorige eeuw geleidelijk aan weer op gang te komen. Uiteindelijk werd een Vaste Commissie tot Bescherming van de Maatschappij geïnstalleerd¹⁷⁰, die in het kader van de beweging tot grondige herzieningen en hervorming van het strafrecht wederom een nieuw wetsontwerp uitwerkte.¹⁷¹ Het resultaat was een gelijknamige wet, die in 1964 tot stand kwam.¹⁷² Ondanks de hoge verwachtingen die de herziening diende in te lossen en de (geringe) wijzigingen, bleek uit onderzoek dat de wet haar doelstellingen enorm had voorbijgestreefd. Hieronder worden kort enkele, mijns inziens zeer belangrijke aspecten van de nieuwe wet besproken, aangezien deze in haast ongewijzigde vorm gedurende een halve eeuw het interneringslandschap heeft bepaald.

¹⁶⁹ J. GOETHALS, *Abnormaal en Delinkwent: De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Arnhem, Gouda Quint, 1991, 102-104.

¹⁷⁰ Ook wel de Commissie BRAAS genoemd, naar de naam van de voorzitter ervan.

¹⁷¹ J. CASSELMAN, "De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de sisyfusarbeid?" in J. CASSELMAN, R. DE RYCKE en H. HEIMANS, *Interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, Die Keure, 2015, 12.

¹⁷² Wet van 1 juli 1964 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen en gewoontemisdadigers, BS 17 juli 1964. (hierna: W.B.M.)

64. Voor wat betreft de toepassingsvoorwaarden, moet vastgesteld worden dat, ondanks de luide kritiek, het begrippenapparaat hetzelfde is gebleven en dat er geen verschillend regime werd geïnstalleerd voor de krankzinnigen en abnormalen. Artikel 1 W.B.M. somt immers opnieuw slechts de gevallen op waarin tot de vaststelling van ontoerekeningsvatbaarheid moet worden gekomen: op het ogenblik van de berechting, dient de beklaagde zich te bevinden in hetzij een staat van krankzinnigheid, hetzij in een ernstige staat van zwakzinnigheid of ernstige staat van geestesstoornis, die hem ongeschikt maakt tot het controleren van zijn daden. De assimilatie tussen de volledig en partieel ontoerekeningsvatbaren op het vlak van de berechting en behandeling bleef dus behouden: beide groepen werden aan eenzelfde maatregel onderworpen, voor zover natuurlijk aan de overige voorwaarden was voldaan. Desalniettemin verschaften noch de voorbereidende werken, noch de W.B.M. zelf duidelijkheid omtrent welke ziektebeelden door het gehanteerde begrippenkader werden geïnviseerd, waardoor het aan de rechtsgeleerden (en medici) was het toepassingsgebied *ratione personae* van de wet af te bakenen.

65. Wat de 'krankzinnigheid' aangaat, werd geoordeeld dat deze term slaat op de zware psychiatrische gevallen, zoals manische stoornissen, dementie en schizofrenie.¹⁷³ Zoals hierboven werd weergegeven, gebruikte artikel 71 Sw. eenzelfde terminologie en was het volgens de Commissie CORNIL-BRAFFORT de bedoeling om het toepassingsgebied *ratione personae* van artikel 71 Sw. en de W.B.M. op elkaar af te stemmen, doch dit initiatief werd vooralsnog niet uitgevoerd.

Zwakzinnigheid daarentegen betreft geestesachterstallen en onderontwikkeling van de intelligentie, die aangeboren of perinataal zijn.¹⁷⁴ Algemeen werd aangenomen dat de zwakzinnigheid diende gemeten te worden aan de hand van het IQ, waarbij was vereist dat de misdrijfpleger een intelligentieniveau heeft dat lager is dan het gemiddelde (doorgaans een IQ van 70 of lager).¹⁷⁵

De derde soort mentale stoornissen, namelijk de 'geestesstoornis', is aan de meeste interpretatie onderhevig. Het gaat hier eigenlijk om een soort verzamelcategorie, die

¹⁷³ P. COSYNS, "Psychiatrisch deskundigenonderzoek in strafzaken" in J. CASSELMAN en P. COSYNS, *Gerechtelijke psychiatrie*, Leuven, Garant, 1995, (39) 47-48.

¹⁷⁴ *Ibid.*, 48.

¹⁷⁵ J. CASSELMAN, "Internering: huidige situatie" in J. CASSELMAN, P. COSYNS, J. GOETHALS, M. VANDENBROUCKE, D. DE DONCKER en C. DILLEN (eds.), *Internering*, Antwerpen, Garant, 1997, (39) 41.

allerhande psychische aandoeningen omvat die niet onder de twee voorgaande kunnen gerekend worden.

66. Het spreekt natuurlijk voor zich dat – gelet op de wetenschappelijk-psychologische invulling van deze wettelijke concepten – er heel wat tekstuele en inhoudelijke interpretatieverschillen konden ontstaan, zowel onder medici als onder juristen. Bovendien maakte het gesimplifieerde zwart-wit karakter van het uiteindelijke antwoord op de toerekeningsvatbaarheidsvraag de situatie er niet beter op. Hoewel de wetgever veronderstelde dat de stoornis een zekere graad van ernst diende te hebben, maakte de wettelijke dichotomie een kwantitatieve uitdieping van de mentale stoornis onmogelijk: de rechter kon naar de wet enkel opteren tussen de internering of bestraffing, een tussenoplossing was er niet. Verder werd geen enkele houvast geboden ten aanzien van de psychiater die de diagnose stelt.¹⁷⁶ De wetgever voegt er tot slot wederom aan toe dat als gevolg van die ziektebeelden, de controle over het eigen gedrag (in ernstige mate) wordt beperkt. De psychische ziekte blijft dus met andere woorden een noodzakelijke, doch geen voldoende voorwaarde.¹⁷⁷ Helaas blijkt dit concept in de praktijk eveneens een zeer moeilijk hanteerbaar instrument te zijn.¹⁷⁸

Vermits artikel 1 W.B.M. concreet verschillende categorieën mentale stoornissen viseerde, kon men zich de vraag stellen of het niet beter ware geweest om de gehanteerde terminologie qua betekenis af te stemmen op de inhoud die er aan wordt gegeven in bijvoorbeeld het *Diagnostic and Statistical Manual (DSM)*, het belangrijkste werkinstrument van psychologen en psychiaters voor de kwalificatie van psychische stoornissen. Dit zou de operationaliseerbaarheid van die concepten op zich immers ten goede gekomen zijn. Mijns inziens lijkt dit geen ideaal idee, omdat het invoegen van allerlei definities de hanteerbaarheid van het wettelijk systeem zou ondermijnen. Bij wijze van illustratie kan de term ‘zwakzinnigheid’ aangehaald worden: daar waar de W.B.M. onder zwakzinnigheid vormen van gebrekkig sociaal

¹⁷⁶ P. COSYNS, “Psychiatrisch deskundigenonderzoek in strafzaken” in J. CASSELMAN en P. COSYNS, *Gerechtelijke psychiatrie*, Leuven, Garant, 1995, (39) 48-49.

¹⁷⁷ P. COSYNS, “Themis en Aesculapius. Beginselen van een gedwongen huwelijk” in J. CASSELMAN en P. COSYNS, *Gerechtelijke psychiatrie*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 1995, (21) 30-31.

¹⁷⁸ E. GOOSSENS, “Psychopaten zijn toerekeningsvatbaar”, een strafrechtelijk dogma onder de loep”, *Jura Falc.* 2011-12, afl. 1, (3) 15. Zie ook uitgebreider: P. COSYNS, “Psychiatrisch deskundigenonderzoek in strafzaken” in J. CASSELMAN en P. COSYNS, *Gerechtelijke psychiatrie*, Leuven, Garant, 1995, (39) 49-50.

functioneren, gepaard gaande met abnormaal agressief gedrag verstond, hanteert de DSM¹⁷⁹ een glijdende schaal in functie van het IQ, gekoppeld aan aanpassingsmoeilijkheden, waarbij de gehanteerde graden evenwel niet overeenstemmen met de vereiste van ernst die de W.B.M. voor ogen heeft.¹⁸⁰ Het overnemen van de DSM-criteria in een wettelijk construct zou daarnaast geen blijvende oplossing bieden, daar ook de diverse pathologieën aan wijzigingen onderhevig zijn en dit nieuwe problemen met zich mee zou brengen.¹⁸¹ Zo schrapt de vijfde editie van dat handboek¹⁸² de term ‘zwakzinnigheid’ en vervangt ze ze door ‘verstandelijke beperking’.¹⁸³ Het lijkt mij dan ook nuttiger niet langer de nadruk te leggen op de individuele ziektebeelden op zich.

67. Wat daarentegen het toepassingsgebied *ratione materiae* betreft, bood de nieuwe W.B.M. niets nieuws onder de zon. Art. 7, lid 1 W.B.M. bepaalt immers: “De onderzoeksgerechten, tenzij het een politieke misdaad, een politiek wanbedrijf of een persdelict betreft, en de vonnisgerechten kunnen de internering gelasten van de verdachte die een feit, misdaad of wanbedrijf genoemd, heeft gepleegd en zich in een van de in artikel 1 bepaalde staten bevindt.” Overtredingen, gecontraventionaliseerde wanbedrijven, politieke en persmisdrijven blijven dus opnieuw buiten schot.¹⁸⁴

68. De laatste en derde voorwaarde, ten slotte, is die van de sociale gevaarlijkheid. Daar waar die vereiste impliciet uit art. 20 W.B.M. kan worden afgeleid, gaat het vooral om een door de rechtspraak ontwikkelde figuur.^{185, 186} Het vage principe vertolkt in haar juridische betekenis het recidivegevaar, de vrees voor het ‘hervallen’ van de misdrijfpleger in zijn vroeger delictueel gedrag. De

¹⁷⁹ Het betreft de vierde editie van het handboek.

¹⁸⁰ J. CASSELMAN, “Forensisch psychiatrisch onderzoek” in W. VAN DE VOORDE, J. GOETHALS en M. NIEUWDORP (eds.), *Multidisciplinair forensisch onderzoek: juridische en wetenschappelijke aspecten*, Brussel, Politeia, (453) 457.

¹⁸¹ M. VANDENBROUCKE, “De psychiatrische expertise in strafzaken: vaak vergeten, maar niet altijd onbelangrijk”, *RW* 1994-95, afl. 40, (1353) 1356.

¹⁸² X., *Diagnostic and Statistical Manual of mental disorders*, Washington (D.C.), American Psychiatric Association, 2013, xlv + 947 p.

¹⁸³ Y. KALDENBACH, “De verstandelijke beperking (verstandelijke ontwikkelingsstoornis) in de DSM-5”, www.boompsychologie.nl/documenten/uitgeverij_boom/whitepapers/dsm-5_whitepaper_yaron_kaldenbach_verstandelijke_beperking.pdf.

¹⁸⁴ Zie in dit verband de geformuleerde bemerking in randnummer 58.

¹⁸⁵ R. VERSTRAETEN en F. VERBRUGGEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors*, Antwerpen, Maklu, 2013, 80.

¹⁸⁶ Cass. 18 mei 1976, *Arr.Cass.* 1976, 1036-1037.

interneringsmaatregel diende dan ook te vermijden dat de persoon in kwestie, als gevolg van zijn geestesstoornis, opnieuw het pad van de misdaad zou bewandelen en nog meer schade zou berokkenen aan de maatschappij. Evenzo wordt die vereiste in de psychiatrie anders geïnterpreteerd. Meer bepaald wordt iemand door een gedragsdeskundige sociaal gevaarlijk geacht in functie van de waarschijnlijkheid dat die persoon jegens anderen fysiek gewelddadig gedrag vertoont in het kader van zijn verstoorde geestestoestand.¹⁸⁷ Afhankelijk van de gekozen discipline, kan dan ook tot tegenstrijdige conclusies worden gekomen, wat de rechtsbedeling geenszins ten goede komt.

2.3.3.5. De Commissie DELVA en de nieuwe Interneringswet van 2007: het doodgeboren kind dat beterschap moest brengen

69. Hoewel de wet van 1964 dus een herziening van de oorspronkelijke interneringswetgeving beoogde, moet worden vastgesteld dat de originele wet, mits enkele kleine aanpassingen, gewoon werd overgenomen. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat de bestaande kritiek bleef verder aanhouden. Evenwel kwam er veel protest bij betreffende (de beperktheden van) het psychiatrisch deskundigenonderzoek, de rechtspositie, evenals de erbarmelijke behandeling van de geïnterneerde delinquenten. Daarbovenop lokten ook de grote verschillen tussen de Commissies tot bescherming van de Maatschappij op het vlak van hun werking en besluitvorming de nodige ergernissen uit.¹⁸⁸

70. Politici zagen zich keer op keer geconfronteerd met een enorme smet op hun blazoens wanneer de interneringskwestie de parlementaire debatten domineerde. De hete aardappel werd voortdurend doorgeschoven en buiten enkele kleine wijzigingen, bleef een herschrijving van de fundamentele principes van het wetgevend kader uit totdat uiteindelijk in 1996 een nieuwe Commissie voor de herziening van de Wet tot Bescherming van de Maatschappij van 1 juli 1964 –

¹⁸⁷ J. CASSELMAN, “Forensisch psychiatrisch onderzoek” in W. VAN DE VOORDE, J. GOETHALS en M. NIEUWDORP (eds.), *Multidisciplinair forensisch onderzoek: juridische en wetenschappelijke aspecten*, Brussel, Politeia, (453) 458-459.

¹⁸⁸ J. CASSELMAN, “Dertig jaar forensische geestelijke gezondheidszorg in Vlaanderen. Over een trein die stilstond en recent in beweging kwam.” in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Van pionier naar onmisbaar: Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen, Maklu, 2009, (334) 337; S. DE VUYSERE, “Wetgevende initiatieven inzake internering” in D. VAN DAELE en I. VAN WELZENIS (eds.), *Actuele thema's uit het strafrecht en de criminologie*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2004, (63) 63.

kortweg: Commissie DELVA – werd geïnstalleerd. Haar taak bestond er uit de juridische en praktische knelpunten bij de toepassing van de wet in kaart te brengen en voorstellen te formuleren tot verbetering van de praktijk en tot wijziging van de wet.¹⁸⁹ In 1999 had deze Commissie haar omstandige eindverslag klaar, dat door GOETHALS als belangrijk scharniermoment in het interneringsbeleid werd aanzien, zowel wat het latere wetgevende werk als de effectieve zorgverlening betreft.¹⁹⁰ Het rapport legde immers de grondslag voor een aantal gewaagde initiatieven om de oude probleemstellingen inzake de bij wet gehanteerde terminologie, psychiatrisch deskundigenonderzoek, de werking van de C.B.M.'s en de curatieve behandeling van de geïntereerden aan te pakken. Het duurde uiteindelijk nog tot 2007 vooraleer toenmalig minister van Justitie Laurette ONKELINX *in extremis* een wetsontwerp neerlegde, dat razendsnel en zonder remediëring van de pijnpunten van het DELVA-rapport door het parlement werd aanvaard. België was reeds in het verleden herhaaldelijk op de vingers getikt, zowel door Europa als door internationale organisaties en comités¹⁹¹, maar het was de publieke verontwaardiging na de moord op twee Luikske meisje door een vrijgelaten geïnterneerde die het wetgevend proces in een stroomversnelling had gebracht¹⁹², met als resultaat de nieuwe wet betreffende de internering van 21 april 2007.¹⁹³

71. Ondanks enkele veelbelovende, positieve aspecten¹⁹⁴, is deze wet nooit in werking getreden. Er werd haar een overdreven juridisch formalistisch, log en penaliserend karakter verweten, terwijl ze juist diende in te spelen op de flexibiliteit en individualiserende aard van de zorgverstreckende maatregel die de internering behoort te zijn. Het verstrekken van adequate zorg en begeleiding, opvolging en

¹⁸⁹ Zie artikel 1 van het Koninklijk Besluit van 22 januari 1998 houdende instelling van een Commissie Internering, BS 30 januari 1998.

¹⁹⁰ J. CASSELMAN, "De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de sisufusarbeid?" in J. CASSELMAN, R. DE RYCKE en H. HEIMANS, *Interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, Die Keure, 2015, 15. Zie omtrent het probleem van de opsluiting in gevangenissen van geïnterneerden en de pogingen een effectief zorgsysteem uit te werken ook: J. CASSELMAN, "Geïnterneerden in overbevolkte gevangenissen" in F. VERBRUGGEN, R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE en B. SPRIET, *Strafrecht als roeping. Liber Amicorum Lieven Dupont*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2005, 313-328.

¹⁹¹ K. HANOULLE en T. MERCKX, "Recht op behandeling van de geïnterneerde: evenwaardig met of ondergeschikt aan bescherming van de maatschappij?", *T.Strafr.* 2012, afl. 4, (207) 214.

H. HEIMANS, "Is er nog hoop voor geïnterneerden?", *Orde van de dag* 2001, afl. 15, (7) 10-11.

¹⁹² E. GOOSSENS, "Psychopaten zijn toerekeningsvatbaar", een strafrechtelijk dogma onder de loep", *Jura Falc.* 2011-12, afl. 1, (3) 40-41.

¹⁹³ Wet van 21 april 2007 betreffende de internering van personen met een geestesstoornis, B.S. 13 juli 2007.

¹⁹⁴ Die hieronder zullen worden toegelicht in het kader van de meest recente wet op de internering.

bijgevolg de bewerkstelling van genezing van de geïnterneerden, hoewel één van de kerndoelstellingen, bleek een loze, papieren belofte, daar het enorme gebrek aan de nodige financiële middelen om te investeren in de maatschappelijk en wetenschappelijk noodzakelijke voorzieningen een niet op te lossen opgave bleef.¹⁹⁵ Naast enkele andere problemen, waaronder het al dan niet verplicht karakter van het deskundigenonderzoek, procedurele kwesties, het lot van de geïnterneerde bij vrijlating¹⁹⁶, heeft vooral (de poging tot) de uitbouw van dat therapeutische onderdeel van de wet, bestaande uit de creatie van een adequaat zorgnetwerk, tot ettelijke uitstellingen van de inwerkingtreding geleid.¹⁹⁷ Pogingen om de wet te repareren en eindelijk alle kritieken weg te werken, bleken niet mogelijk te zijn. Aangezien zowel de binnelandse als internationale druk bleef toenemen, werd de interneringswet van 2007 uiteindelijk opgeheven, waardoor de oude W.B.M. bleef verder bestaan.¹⁹⁸ Evenwel had senator ANCIAUX dan reeds een wetsvoorstel ingediend, dat in 2014 werd goedgekeurd. Resultaat is de Interneringswet van 2014¹⁹⁹, die op 1 oktober 2016 in werking is getreden.²⁰⁰

2.3.3.6. De Interneringswet van 2014

72. Zoals zojuist werd aangegeven, heeft de W.B.M. in 2016 eindelijk een waardige opvolger gekregen. Inhoudelijk is de wet in zeer belangrijke mate gesteund op de hernieuwde principes van en op de wijzigingen die de gelijknamige wet van 2007 beoogde te verwezenlijken, rekening houdend, uiteraard, met de bemerkingen vanuit de praktijk die ertoe hebben geleid dat deze laatste wet nooit het werkelijkheid

¹⁹⁵ F. VERBRUGGEN en J. GOETHALS, "Van Kommercommissie naar kwelrechtbank? De vernieuwing van de internering (en de TBS)" in X., *Recht in beweging. 15de VRG-Alumnidag 2008*, Antwerpen, Maklu, 2008, (359) 368-369 en 374-376.

¹⁹⁶ B. ANCIAUX, "Barensweeën. De genese van de wet op de internering van personen van 2014" in J. CASSELMAN, R. DE RYCKE en H. HEIMANS, *Interneringswet: Nieuwe Interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, Die Keure, 2015, (27-47) 36-37.

¹⁹⁷ J. CASSELMAN, "De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de sisyfusarbeid?" in J. CASSELMAN, R. DE RYCKE en H. HEIMANS, *Interneringswet: Nieuwe Interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, Die Keure, 2015, 17-18.

¹⁹⁸ Art. 2 Wet van 19 december 2014 houdende diverse bepalingen betreffende Justitie, BS 29 december 2014.

¹⁹⁹ Wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen, BS 9 juli 2014. Hierna gemakshalve: Interneringswet 2014.

²⁰⁰ Opmerkelijk: de oorspronkelijke inwerkingtreding was normaal voorzien voor 1 januari 2016, doch werd herhaaldelijk uitgesteld omdat heel wat uitvoeringsbepalingen ontbraken, waaronder de aanwerving van assessoren-specialisten voor de bemanning van de nieuwe KBM's in de strafuitvoeringsrechtbanken.

werd.²⁰¹ Hieronder worden kort de belangrijkste, voor deze masterproef relevante aspecten betreffende de toepassingsvoorwaarden van de nieuwe wet toegelicht.

2.3.3.6.1. Toepassingsvoorwaarden

73. De toepassingsvoorwaarden van de nieuwe Interneringswet werden herschreven als volgt²⁰²:

“De onderzoeksgerechten, tenzij het gaat om misdaden of wanbedrijven die worden beschouwd als politieke misdrijven of drukpersmisdrijven, behoudens voor drukpersmisdrijven die door racisme of xenofobie ingegeven zijn, en de vonnisgerechten kunnen de internering bevelen van een persoon:

- 1. die een misdaad of wanbedrijf heeft gepleegd die de fysieke of psychische integriteit van derden aantast of bedreigt en*
- 2. die op het ogenblik van de beslissing aan een geestesstoornis lijdt die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden tenietdoet of ernstig aantast en*
- 3. bij wie het gevaar bestaat dat hij als gevolg van zijn geestesstoornis, eventueel in samenhang met andere risicofactoren, opnieuw feiten zoals bedoeld in 1° zal plegen.*

Het onderzoeksgerecht of het vonnisgerecht beoordeelt op met redenen omklede wijze of het feit de fysieke of psychische integriteit van derden heeft aangetast of bedreigd.”

74. Wat vooreerst de voorwaarde inzake het bestaan van de geestesstoornis betreft, heeft de Interneringswet van 2014 (en, reeds daarvoor, die van 2007) in navolging van het DELVA-rapport eindelijk komaf gemaakt met de archaïsche driedeling van mentale stoornissen onder de oude Wet betreffende de Bescherming van de Maatschappij. Er wordt resoluut gekozen voor het algemeen, allesomvattende containerbegrip van de geestesstoornis. In de parlementaire voorbereidingen werd geargumenteed dat *“het zeker niet wenselijk [is] om de termen van een nauwkeurige psychiatrische of psychologische diagnose in de wet op te nemen, omdat zij*

²⁰¹ J. CASSELMAN, “De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de sisyfusarbeid?” in J. CASSELMAN, R. DE RYCKE en H. HEIMANS, *Internering: Nieuwe Interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, Die Keure, 2015, 18.

²⁰² Art. 9, § 1 Interneringswet.

veranderen naarmate de medische, psychiatrische en psychologische disciplines evolueren. Het is daarom aangewezen te kiezen voor een internationaal aanvaarde term, die zowel de handicaps als de ziekten dekt”.²⁰³ Ook art. 71 Sw. heeft dezelfde terminologische wijziging ondergaan, zodat het toepassingsgebied *ratione personae* van dat artikel min of meer lijkt samen te vallen met dat van de nieuwe Interneringswet, waarover later meer.

75. Vraag is evenwel wat onder het begrip ‘geestesstoornis’ moet verstaan worden: welke mentale stoornissen worden door deze lading gedekt? In dat verband bepaalt de tweede zinsnede van de tweede voorwaarde dat de beklaagde moet lijden aan een “geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen”²⁰⁴ of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan of ernstig heeft aangetast.” Naast een gebrek aan controle over de eigen handelingen – een vereiste die al gold onder de oude W.B.M. – zal dus, om tot strafrechtelijke onverantwoordelijkheid te besluiten, ook moeten rekening worden gehouden met de cognities van het psychologisch functioneren van de beklaagde, meer bepaald met diens intelligentie, gedachtegang en gedachteinhoud.²⁰⁵ Hierbij weze opgemerkt dat de nieuwe Interneringswet in zekere zin in een gradatie van toerekeningsvatbaarheid voorziet, gelet op het terminologisch onderscheid tussen “tenietgedaan” en “ernstig heeft aangetast”. Er moet dus meer concreet worden nagegaan in welke mate de beklaagde zich al dan niet een oordeel kon vormen van de strafbare situatie, met andere woorden in welke mate hij nog in staat was het verschil tussen goed en kwaad te erkennen.²⁰⁶ Het is evenwel de vraag in hoeverre dit theoretisch onderscheid ook in de praktijk gemakkelijk zal kunnen worden gemaakt door de deskundige, die de diagnose dient te stellen. Bovendien wordt die specifieke groep partieel ontoerekeningsvatbaren wederom geassimileerd met de volledig ontoerekeningsvatbaar geachte beklaagden vanuit ‘penaliserend’ oogpunt: beiden komen in aanmerking voor internering. Zij die daarentegen niet te kampen hebben met een ernstige geestesstoornis in het zin van de wet, worden

²⁰³ Wetsvoorstel betreffende de internering van personen, *Parl.St* Senaat 2012-13, nr. 5-2001/1, 20.

²⁰⁴ Eigen onderlijning.

²⁰⁵ H. HEIMANS, “Is er nog hoop voor geïnterneerden?”, *Orde van de dag* 2001, afl. 15, (7) 12.

²⁰⁶ Wetsontwerp betreffende de internering van personen die lijden aan een geestesstoornis, *Parl.St.* Kamer 2006-2007, nr. 2841/001, 7; E. GOOSSENS, “Psychopaten zijn toerekeningsvatbaar”, een strafrechtelijk dogma onder de loep”, *Jura Falc.* 2011-12, afl. 1, (3) 19-20; S. VANKEERBERGHEN, “Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland”, *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, (261) 299.

wederom overgelaten aan een zeker willekeurig oordeel van de rechter, waarover later meer.

76. Desalniettemin kan de doorgevoerde begripsaanpassing als een belangrijke stap in de goede richting worden beschouwd naar meer rechtszekerheid. De wetgeving focust immers niet langer op een specifieke psychologische ziekte, doch legt de nadruk nu volledig op hetgeen juridisch relevant is, zijnde de concrete gevolgen van die stoornis op het oordeels- en controlevermogen van de beklaagde. Gerechtspsychiater DILLEN juicht een dergelijk onderscheid op het niveau van controle-vermogens alleen maar toe, vermits de psychiatrie ook die opsplitsing tussen het vermogen tot controle en tot oordeel maakt en het de psychiater in staat stelt zijn denkkader op wettelijk gestoelde basis over te brengen in de juridische procedure.²⁰⁷ Als dusdanig wordt mijns inziens op die manier een vorm van juridische standaard van ontoerekeningsvatbaarheid gecreëerd, hetgeen een duidelijker referentiekader schept waaraan de deskundige zijn diagnose kan ophangen.

77. Bovendien voert de wet nu expliciet een causaliteitsvereiste in. Artikel 5, § 1, 2° Interneringswet bepaalt immers dat de gerechtsdeskundige-psychiater in zijn verslag dient vast te stellen of er sprake is van ‘een oorzakelijk verband’ tussen de geestesstoornis en de feiten. Omtrent dit concept bestaat de nodige verwarring. Vooreerst is immers niet duidelijk waartussen dat ‘verband’ moet bestaan. Moet de geestesstoornis het controlevermogen aantasten, het oordeelsvermogen of beide? Moet er in hypothesen worden gewerkt, in die zin dat de loutere mogelijkheid van de desbetreffende geestesstoornis voldoende is, of is *in concreto* vereist dat die stoornis één of beide van de vermogens effectief verstoort, en dat de beklaagde in die toestand strafrechtelijk gesanctioneerd gedrag heeft gesteld? Logischerwijs is het deze laatste optie, maar, zoals DILLEN opmerkt, zal het vaak enorm veel bediscussieerd worden of die geestestoestand effectief aanwezig was op het ogenblik van de feiten en of die toestand hem er effectief toe heeft aangezet²⁰⁸, zodat het causaal verband geenszins dient vast te staan.²⁰⁹ Dit creëert dan weer

²⁰⁷ C. DILLEN, “Zinvolheid van nieuwe richtlijnen en initiatieven rond internering. Het standpunt van een psychiatrisch-forensisch deskundige”, *Orde van de dag* 2001, afl. 15, (43) 48.

²⁰⁸ *Ibid.*, 533.

²⁰⁹ E. GOOSSENS, “‘Psychopaten zijn toerekeningsvatbaar’, een strafrechtelijk dogma onder de loep”, *Jura Falc.* 2011-12, afl. 1, (3) 20.

ruimte voor een twistpunt: op welk ogenblik dient de geestestoestand van de beklaagde onder de nieuwe wet beoordeeld te worden? Artikel 9, § 1, 2° Interneringswet bepaalt immers dat de verstoring van het oordeels- en controlevermogen als gevolg van de geestesstoornis beoordeeld wordt op het *ogenblik van de berechting*, terwijl voor de deskundige het ogenblik van de feiten het tijdstip van beoordeling van het al dan niet bestaan van een causaal verband is. Het ware beter geweest indien de rechter beide tijdstippen op elkaar had afgestemd.

78. Ook de aanvankelijk jurisprudentiële voorwaarde inzake de sociale gevaarlijkheid wordt via artikel 9, § 1, 3° Interneringswet eindelijk wettelijk verankerd. Terzake wordt bepaald dat, opdat de internering zou kunnen worden gelast, in hoofde van de beklaagde het gevaar moet bestaan dat hij als gevolg van zijn geestesstoornis, eventueel in samenhang met andere risicofactoren, opnieuw feiten zoals bedoeld in 1° zal plegen.²¹⁰ De rechter oordeelt met andere woorden, net zoals onder het oude regime, soeverein in welke mate de beklaagde dergelijk recidivegevaar vertoont, waarbij de nadruk wederom enkel komt te liggen op de aard van de gepleegde feiten. Daarnaast moet ook rekening worden gehouden met ‘andere risicofactoren’. Terecht merkt VERPOORTEN op dat deze voorwaarde niet consistent is met de graad van ernst waarmee de geestelijke toestand van de beklaagde aangetast moet zijn opdat tot de vaststelling van ontoerekeningsvatbaar kan worden gekomen en opdat tot vrijheidsberoving van het individu kan worden overgegaan.²¹¹ Hij vreest dat de ruime beoordelingsruimte van de rechters wederom aanzet zou geven tot willekeur. Naar mijn mening hoeft deze derde voorwaarde (3°) niet zo negatief te worden opgevat. Immers, artikel 9, § 1 Interneringswet voorziet in drie cumulatieve voorwaarden, die de rechter elk afzonderlijk moet beoordelen. De vraag naar sociale gevaarlijkheid dient zich pas aan *nadat* vaststaat dat er sprake is van een geestesstoornis die tot het tenietgaan of ernstige aantasting van de controlevermogens leidt, en komt dus helemaal niet aan de orde wanneer niet aan 2° is voldaan. Desalniettemin ware het toch beter geweest indien door de wetgever concrete criteria werden aangereikt om die beoordeling van sociale gevaarlijkheid te maken. Het is immers vooral de (medische) deskundige die via het verslag zal

²¹⁰ Art. 9, § 1, 3° Interneringswet.

²¹¹ P. VERPOORTEN, “De wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen”, *T.Strafr.* 2015, afl. 6, (283) 292.

gevraagd worden het recidivegevaar in te schatten, en ook al legt de wet de nadruk op de juridische betekenis van het woord, toch zal het verschil tussen de juridische en medische kijk erop mijns inziens nog voor voldoende interpretatieverschillen zorgen, die de besluitvorming er niet op vergemakkelijkt.²¹²

79. Tot slot is er ook nog de laatste voorwaarde inzake de aard van het gepleegde misdrijf.²¹³ De wet bepaalt opnieuw dat enkel geestesgestoorde plegers van wanbedrijven en misdaden in aanmerking komen voor internering. Ze voegt daar tevens aan toe dat er sprake moet zijn van een aantasting of bedreiging van de fysieke of psychische integriteit van het slachtoffer, die soeverein wordt beoordeeld door de rechter. Op die manier wordt de vereiste van sociale gevaarlijkheid in het algemeen vorm gegeven en beter afgestemd op de eisen die het Europees Hof voor de Rechten van de Mens terzake heeft gesteld.²¹⁴

2.3.3.6.2. Naar een verenging van het toepassingsgebied?

80. Uit het geheel van de voorwaarden blijkt dus duidelijk dat de wetgever de internering enkel heeft willen voorbehouden voor de misdrijfplegers voor wie de curatieve en genezende maatregel van onbepaalde duur écht nodig is.²¹⁵ Terecht vreest HEIMANS dat de beperking van het toepassingsgebied er weer toe zou bijdragen dat meer geesteszieke beklaagden, die in aanmerking komen noch voor buitenvervolginstelling of vrijspraak op grond van artikel 71 Sw., noch voor de internering, in een juridisch vacuüm zullen terechtkomen: opnieuw worden zij gekanaliseerd naar de gewone strafuitvoering, terwijl beleidsmakers er juist alles aan wilden doen om het aantal geïnterneerden in de gevangenissen te doen dalen en hen de zorg te geven die ze verdienen.²¹⁶ Het is dan maar de vraag in welke mate deze geesteszieken de weg zullen vinden naar een adequate behandeling voor hun geestelijke gezondheidsproblemen, vermits ook de geestelijke gezondheidszorg en

²¹² Zie *supra* randnummer 68.

²¹³ Art. 9, § 1, 1° Interneringswet.

²¹⁴ K. HANOULLE, "Potpourri III als sluitstuk van de nieuwe interneringswetgeving", *NC* 2016, afl. 5, (385) 387; H. HEIMANS, "Zal een beperking van de internering een betere zorg garanderen?", *Orde van de dag* 2016, afl. 74, (12) 18.

²¹⁵ K. HANOULLE, "Potpourri III als sluitstuk van de nieuwe interneringswetgeving", *NC* 2016, afl. 5, (385) 387.

²¹⁶ H. HEIMANS, "Zal een beperking van de internering een betere zorg garanderen?", *Orde van de dag* 2016, afl. 74, (12) 16; Zie ook: Verslag van de eerste lezing betreffende het wetsontwerp houdende internering en diverse bepalingen inzake justitie, *Parl.St.* Kamer 2015-1016, nr. 1590/06, 125-127.

medische verzorging van gedetineerden in het algemeen sterk te wensen overlaten. Eventueel zou de mogelijkheid tot burgerrechtelijke collocatie een uitweg bieden. Het spreekt evenwel voor zich dat niet elke delinquent voldoet aan de vereiste inzake gevaarlijkheid die door de collocatiewet wordt gesteld – en vooral wanneer deze niet voor internering in aanmerking lijkt te komen.²¹⁷ Bovendien lijkt die collocatiemaatregel, die van burgerrechtelijke aard is, mij hoegenaamd niet de geschikte behandelingssetting te creëren voor forensische patiënten.

81. Hoewel de internering niet mag verworden tot een toegangsticket tot een betere geestelijke gezondheidszorg, stelt HEIMANS in dat verband het belang voorop van een algemene preventieve psychische gezondheidszorg, waarin de maatschappij in belangrijke mate hoort te investeren. Bovendien, *“De geestelijke zorg voor personen die in aanraking komen met Justitie mag nooit afhankelijk zijn van de juridische gevolgen die gekleefd worden aan de strafbare feiten die ze gepleegd hebben. Of ze nu volledig toerekeningsvatbaar zijn of volledig ontoerekeningsvatbaar (huidig systeem) of gedeeltelijk toerekeningsvatbaar (nieuw voorstel ter gelegenheid van de globale herziening van het strafwetboek), de personen die lijden aan een geestesstoornis of een mentale beperking, hebben recht op een gediversifieerde zorg. Voor hen moet een zorgtraject op maat aangeboden worden, of ze nu geïnterneerd worden of niet.”*²¹⁸ Het is evenwel de vraag of de maatschappij – en vooral het politieke beleid – bereid zal zijn om dergelijke (kostelijke) investeringen te doen, temeer daar de mist van economische besparingen en allerhande budgettaire maatregelen niet al te snel lijkt op te klaren en aan de vroegere kritieken op de zorg in gevangenen slechts met mondjesmaat wordt toegegeven...

2.3.3.6.3. De wisselwerking tussen artikel 71 Sw. en de interneringswetgeving op strafrechtelijk vlak

82. Hierboven werd er reeds herhaaldelijk gewezen op het feit dat artikel 71 Sw., dat de klassieke schulduitsluitingsgrond huisvest, en dat zowel de oude als de nieuwe interneringswetgeving sterk met elkaar verweven zijn. Evenwel moet vastgesteld worden dat – theoretisch – het toepassingsgebied van beide regelingen verschilt, maar dat het in de praktijk niet altijd even duidelijk is op welke juridische

²¹⁷ T. VANDER BEKEN, H. HEIMANS en E. SCHIPAANBOORD, “Eindelijk een echte nieuwe en goede op de internering? Deel 3: de reparatie”, *R.W.* 2016-2017, afl. 16, (603) 607.

²¹⁸ *Ibid.*, 20.

basis de rechter zijn vonnis of arrest dient te steunen. De recente wetswijziging, die onder andere in terminologische aanpassingen voorzag, lijkt het er niet gemakkelijker op te maken.

83. Artikel 71 Sw. luidt tegenwoordig als volgt: “*Er is geen misdrijf wanneer de beschuldigde of de beklaagde op het tijdstip van de feiten leed aan een geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan of wanneer hij gedwongen werd door een macht die hij niet heeft kunnen weerstaan*”. Zoals gezegd, neemt artikel 71 Sw. hetzelfde algemene concept ‘geestesstoornis’ over als de nieuwe Interneringswet en maakt daarmee komaf met het archaïsch begrip van de ‘krankzinnigheid’.²¹⁹ Desondanks zijn er een aantal subtiele verschillen, waaruit blijkt dat de oude filosofie die achter artikel 71 Sw. schuilgaat ook nu nog blijft verder bestaan.

84. Wat het toepassingsgebied *ratione materiae* betreft, spreekt artikel 71 Sw. van ‘*een misdrijf*’. Daar er geen onderscheid wordt gemaakt naargelang de aard van het misdrijf, moet aangenomen worden dat het dus zowel kan gaan om overtredingen, al dan niet gecontraventionaliseerde wanbedrijven als al dan niet gedecriminaliseerde misdaden, politieke misdrijven en drukpersmisdrijven.²²⁰ De interneringswet daarentegen sluit uitdrukkelijk de mogelijkheid van internering uit voor feiten die kunnen gekwalificeerd worden als zijnde overtredingen, gecontraventionaliseerde wanbedrijven, politieke en drukpersmisdrijven, alsook voor wanbedrijven en misdaden die geen aantasting of bedreiging van de fysieke of psychische integriteit uitmaken.²²¹ Het toepassingsgebied van artikel 71 Sw. lijkt dus veel ruimer te zijn, waardoor het er op het eerste zicht naar uitzielt dat, ingeval van geestesstoornis in hoofde van de beklaagde, de vrijspraak veelvuldig door de rechter kan opgelegd worden.

De combinatie met het toepassingsgebied *ratione personae* maakt evenwel duidelijk dat artikel 71 Sw. voorbehouden is voor zeer uitzonderlijke gevallen. In dat verband

²¹⁹ In het verleden werden heel wat discussies gevoerd in welke mate de ‘krankzinnigheid’ in art. 71 Sw. eenzelfde lading dekte als de ‘krankzinnigheid’ onder de W.B.M.: zie L. DUPONT, “Wisselwerking tussen artikel 71 Sw. en de Wet van 9 april 1930” (noot onder KI Antwerpen 20 januari 1978), RW 1977-78, 2070-2072.

²²⁰ *Ibid.*, 2070.

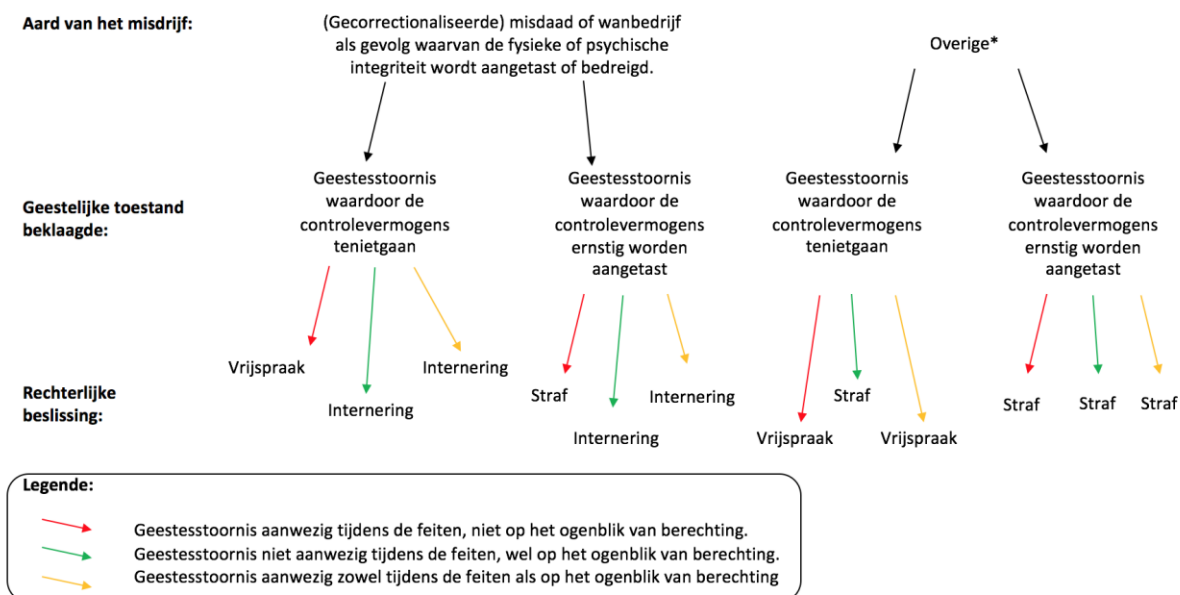
²²¹ Art. 9, § 1, 1° Interneringswet.

is het handig terug te koppelen naar de oude bewoordingen ervan. Vroeger viseerde artikel 71 Sw. enkel personen die zich op het ogenblik van de feiten bevonden in een staat van ‘krankzinnigheid’. Hierboven werd erop gewezen dat het hierbij ging om de zwaarste psychiatrische gevallen, of meer bepaald – om het in juridisch termen uit te drukken – om de volledig ontoerekeningsvatbaren. Het nieuwe artikel 71 Sw. lijkt die idee verder te zetten, daar de geestesstoornis het oordeels- en controlevermogen van de beklaagde volledig moet hebben ‘*tenietgedaan*’, een situatie die in de medische praktijk haast niet lijkt voor te komen.²²² Zoals gezegd heeft de nieuwe Interneringswet daarentegen subtiel het traditionele verschil tussen de krankzinnigen of volledig ontoerekeningsvatbaren enerzijds, en de abnormalen (zijnde de ernstig zwakzinnigen en ernstig geestesgestoorden) of partieel ontoerekeningsvatbaren anderzijds gehandhaafd door in een onderscheid te voorzien tussen het tenietgaan of ernstige aantasting van het oordeels- en controlevermogen.²²³

85. Tevens is ook het moment van beoordeling verschillend: om tot buitenvervolginstelling of vrijspraak onder artikel 71 Sw. te beslissen, dient de rechter tot de vaststelling te komen dat de geestesstoornis, als gevolg waarvan de controlevermogens teniet gingen, aanwezig was op het ogenblik van de feiten en niet op het ogenblik van de berechting. Immers, ingeval de strafrechter *op het ogenblik van de beslissing* die geestesstoornis constateert en meent dat ook aan de andere voorwaarden is voldaan, is hij ertoe gehouden de internering van de beklaagde te gelasten. Daarnaast is het evenzeer mogelijk dat de rechter nog kan overgaan tot het opleggen van een ‘klassieke’ strafrechtelijke sanctie. Ter verduidelijking worden hierna de verschillende theoretische mogelijkheden in functie van de toepassingsvoorwaarden van beide regelingen schematisch weergegeven:

²²² H. HEIMANS, “Zal een beperking van de internering een betere zorg garanderen?”, *Orde van de dag* 2016, afl. 74, (12) 19.

²²³ Art. 9, § 1, 2° Interneringswet.

* Het gaat meer bepaald om overtredingen, gecontraventionaliseerde wanbedrijven, drukpersmisdrijven en politieke misdrijven, alsook om wanbedrijven en misdaden die geen aantasting of bedreiging uitmaken voor de fysieke of psychische integriteit.

86. Volgens mij wordt – naar huidig Belgisch geldend recht – een zeer rigide structuur op poten gezet, volgens dewelke de rechter (slechts) drie verschillende mogelijkheden heeft. De keuze is afhankelijk van een combinatie van de aard van het gepleegde misdrijf, het ogenblik waarop de geestesstoornis zich ‘manifesteert’ en de graad van aantasting van de controle- en oordeelsvermogens als gevolg daarvan. Naargelang de concrete omstandigheden kan de keuze van de rechter dus een zeer groot verschil betekenen voor de beklagde zelf. Het valt echter te betreuren dat, gelet op de bemerking in randnummer 80, dit huidig systeem op het niveau van de straftoemeting onvoldoende nuances mogelijk maakt, waardoor voor een grote groep ontoerekeningsvatbaren niet in een aangepaste strafrechtelijke ‘behandeling’ wordt voorzien.

2.4. Concluderende bemerking

87. Uit hetgeen hierboven werd uiteengezet, kan afgeleid worden dat de toerekeningsvatbaarheid van geesteszieke delinquenten, hoewel een moreel-filosofisch construct, in het verleden voor heel wat controverses heeft gezorgd. Het Belgische Strafrecht, dat op klassieke leest is geschoeid, bevatte aanvankelijk enkel een bepaling die stelde dat ‘krankzinnigen’ van strafrechtelijke vervolging werden

ontslagen en dienden vrijgesproken te worden. Daar een wettelijke definitie evenwel ontbrak, werd deze (medische) term door juristen, advocaten en rechters zeer ruim geïnterpreteerd. Zowel de enorme rechtsonzekerheid die dit met zich meebracht, als de praetoriaans ontwikkelde praktijk om bij de ‘verminderd’ toerekeningsvatbaren de geestesziekte in aanmerking te nemen als strafverminderende verschoningsgrond, lokten heel wat kritiek uit, zowel vanuit medische als juridische invalshoek. Dit had tot gevolg dat, onder invloed van de sociaal verweer-gedachte, voor deze specifieke groep delinquenten een apart wettelijk regime met eigen toepassingsvoorwaarden werd uitgedokterd: de internering. Aan de hand van deze wetgeving werd het concept van de ontoerekeningsvatbaarheid ten aanzien van geesteszieken nader vormgegeven door middel van brede ‘categorieën’ mentale stoornissen, die het individu de controle over zijn daden dienden te ontnemen. Later werden die categorieën uiteindelijk gereduceerd tot slechts één allesomvattend begrip, namelijk dat van de geestesstoornis, om zodoende genoeg ruimte te laten aan de meest recente ontwikkelingen en inzichten in de psychiatrisch-medische wereld.

88. Een voortdurende constante in het interneringsverhaal is evenwel de enorme kritiek die die wetgevende initiatieven en definitieve wetten te verduren kregen, zowel wat de eigenlijke procedurele toepassing ervan betreft, als de uiteindelijke behandeling van geïnterneerde delinquenten. Voor ons van belang, is de voortdurende strijd tussen medici en juristen die het maar niet eens raakten over de invulling en applicatie van de voorwaarden tot internering die wettelijk werden vooropgesteld. Hoofdoorzaak hiervan is het verschillend denkkader dat door de diverse disciplines wordt gehanteerd en de onontbeerlijke rol die de gerechtspychiater-deskundige in het strafproces vervult. Dit vormt een probleem dat hieronder uitgebreid zal worden toegelicht.

89. Toch kunnen nu reeds enkele bemerkingen worden geformuleerd. De interneringswet van 2014 en het herschreven artikel 71 Sw. bevatten een geüpdatete, moderne, juridisch-medische omschrijving van wat onder het toerekeningsvatbaarheidsbegrip moet worden begrepen en beogen aldus meer rechtszekerheid te brengen bij de rechterlijke oplegging van de interneringsmaatregel, dan wel bij de buitenvervolginstelling/vrijspraak. Het toepassingsgebied van regelingen wordt – theoretisch althans – ‘duidelijk’

afgebakend waardoor overlap niet meer mogelijk zou kunnen zijn. Evenwel moet worden vastgesteld dat die nieuwe wettelijke bewoordingen *in se* eenzelfde, juridisch onduidelijke draagwijdte hebben als de oude begrippen ‘krankzinnigheid’, ‘zwakzinnigheid’ en ‘geestesstoornis’, met dat grote verschil dat de focus op de specifieke mentale ziektes verdwijnt. Daarnaast bepaalt de nieuwe Interneringswet enkel in grote lijnen dat er sprake moet zijn van een ernstige aantasting of volledig tenietgaan van de oordeels- en controlevermogens, en verankert het enkel in de interneringscontext de wettelijke verplichting van de rechter om een psychiatrisch deskundigenonderzoek te gelasten, dat uitsluitsel moet geven of er al dan niet sprake is van ontoerekeningsvatbaarheid. Het is maar de vraag in welke mate die ‘nieuwe criteria’ een einde zullen stellen aan de onzekerheid en willekeur waarmee het opleggen van de interneringsmaatregel, dan wel de buitenvervolginstelling en vrij spraak tot nu toe gepaard gaan. De terminologische update kan evenwel als een belangrijke aanzet worden gezien tot het ontwikkelen van een juridische standaard inzake ontoerekeningsvatbaarheid, waardoor aan zowel de rechter, de advocaten, als aan de gerechtsdeskundige psychiater toch enige houvast wordt geboden.

90. Persoonlijk vind ik het enorm te betreuren dat de wetgever vooralsnog niet van de mogelijkheid gebruik heeft gemaakt om met de nieuwe Interneringswet een andere weg in te slaan voor wat betreft het dichotoom karakter van de ontoerekeningsvatbaarheid. Hoewel hij daartoe wel de aanzet heeft gegeven door *de jure* in het onderscheid te voorzien tussen het tenietgaan en de ernstige aantasting van het oordeels- en controlevermogen, lijkt de internering *ratione personae* enkel voorbehouden te zijn voor die groep partieel ontoerekeningsvatbaren die lijden aan zeer ernstige geestesstoornissen. Aldus wordt de genoemde groep vanuit strafrechtelijk oogpunt volledig geassimileerd met de totaal ontoerekeningsvatbaren, als gevolg waarvan de toerekeningsvatbaarheid vanuit punitief oogpunt *de facto* haar binair karakter blijft behouden: ofwel is men ontoerekeningsvatbaar en wordt men geïnterneerd, ofwel is men toerekeningsvatbaar en wordt men strafrechtelijk gepenaliseerd. Van een duidelijk onderscheid tussen volledig en gedeeltelijk ontoerekeningsvatbaren is er geen sprake; van een concreet op hun bijzondere toestand toegespitste ‘straftoemeting’ evenmin...

91. Vooralsnog blijft de strikte tweedeling tussen wel en niet toerekeningsvatbaar met de daaraan gekoppelde consequenties van respectievelijk een straf en de internering – dus behouden. Het ziet ernaar uit dat hier in de (nabije) toekomst verandering in zal komen, in gevolge de grondige hervorming van het strafrecht die in het Parlement op tafel ligt. Welke oplossingen deze hervorming voor het Belgische toerekeningsvatbaarheidsvraagstuk met zich mee zal brengen, zal in hoofdstuk 4 kort worden uitgelegd. Voor alle duidelijkheid zal ik hieronder eerst de toerekeningsvatbaarheid in Nederland bespreken, vermits alles aanwijst dat de Belgische wetgever hier naar inspiratie heeft gezocht.

Hoofdstuk 3: De toerekeningsvatbaarheid in Nederland

1. Inleiding

92. In Belgische strafrechtswetgeving wordt vaak het systeem van de terbeschikkingstelling (TBS)²²⁴ – de Nederlandse variant op de Belgische internering – bewierrokt. Dit is niet alleen te wijten aan de aangepaste zorginfrastructuur waarin deze maatregel is ingebed, maar vooral met de aldaar gehanteerde juridische opvattingen omtrent de toerekeningsvatbaarheid: het Nederlandse strafrecht verdedigt immers een graduele benadering van het concept, hetgeen zich veruitwendigt in een uitgebreider arsenaal van straffen en maatregelen in hoofde van de strafrechter. Ten aanzien van ontoerekeningsvatbare daders kan immers geopteerd worden, hetzij voor een ‘klassieke’ strafrechtelijke sanctie, hetzij voor de zojuist vermelde beveiligingsmaatregel (of opname in een psychiatrische instelling), hetzij voor een combinatie van straf en TBS.²²⁵

93. De voor- en nadelen van dit systeem worden hieronder toegelicht. Eerst zullen de historische voorlopers en het ontwikkelingsproces van de TBS-wetgeving worden behandeld, teneinde inzicht te verschaffen in de wijze waarop de toerekeningsvatbaarheid in Nederland vorm en inhoud heeft gekregen. Vervolgens wordt concreet *ingezoomd* op de schulduitsluitingsgrond die is vervat in artikel 39 Sr.

²²⁴ Voorheen Terbeschikkingstelling van de Regering (TBR).

²²⁵ K. HANNOULLE en F. VERBRUGGEN, “Ivorentorenmentaliteit in de kerkers? Het problematische begrip toerekeningsvatbaarheid” in A. DE NAUW, F. DERUYCK en M. ROZIE, *Het strafrecht bedreven: liber amicorum Alain De Nauw*, Brugge, Die Keure, 2011, (319) 331-332.

en de strafrechtelijke reacties die de wetgever heeft gekoppeld aan de vaststelling van volledige ontoerekeningsvatbaarheid. Tot slot wordt stilgestaan bij de manier waarop wordt omgegaan met de (bijzondere) categorie van de partieel toerekeningsvatbare delinquenten. Vooral het zogenaamde combinatievonnis verdient hier de aandacht, vermits deze figuur naar Belgisch recht (vooralsnog) onbestaande is.

2. Kort (wets)historisch overzicht

2.1. De situatie vóór 1928

94. Er moet vastgesteld worden dat Nederland aanvankelijk in hetzelfde bedje ziek was als België. Daar waar het Belgische strafrecht, zoals al gezegd, qua basisprincipes op klassieke leest is geschoeid, is ook het Nederlandse Strafrecht in zeer grote mate gefundeerd op een rationalistisch-indeterministisch mensbeeld. De wils- en handelingsvrijheid van het individu, waarbij deze vrij bepaalt welk gedrag hij gaat stellen, al dan niet in functie van de gevolgen ervan, staan hierbij centraal. Die vrijheid vormt de juridisch-theoretische grondslag van de strafrechtelijke verwijtbaarheid én verantwoordelijkheid: opteert het individu ervoor te handelen in strijd met de strafwetgeving, dan kunnen de gepleegde feiten aan hem worden toegerekend en is hij voor zijn ‘wangedrag’ verantwoording verschuldigd aan de maatschappij, hetgeen zich veruitwendigt door een straf.²²⁶

95. Ten aanzien van bepaalde personen kon dergelijke visie inzake wilsvrijheid evenwel niet gehandhaafd worden. Reeds bij het opstellen van het Crimineel Wetboek eind 19de Eeuw werd vastgesteld dat *“Aan geheel zinnelozen, die van hun verstandelijke vermogens beroofd zijn, kan geene daad, als misdad worden toegerekend. De regters moeten wijders beoordelen, tot hoe verre afwisselende zinneloosheid, ligchaamskwalen, welke op de zielsvermogens merkelyken invloed hebben, zeer grote onnoozelheid en eenvoudigheid, in elk bijzonder geval, eene lichtere straf of geheele vrijspraak vereischen”*.^{227, 228} Het korte intermezzo van de

²²⁶ E.J. HOFSTEE, *TBR en TBS. De TBR in rechtshistorisch perspectief*, Arnhem, Gouda Quint, 1987, 19-20.

²²⁷ Eigen onderlijning.

Napoleontische overheersing, met de inwerkingtreding van de Franse Code Pénal en introductie van het zwart-wit karakter van het toerekeningsvatbaarheidsoordeel via artikel 64 van dat wetboek tot gevolg, heeft uiteindelijk ook in het Nederlandse Wetboek van Strafrecht van 1881 zijn sporen nagelaten²²⁹: toenmalig artikel 37, 1ste lid Sr. stipuleerde immers dat de strafbaarheid van een delictpleger werd uitgesloten indien die persoon *op het ogenblik van het plegen van het delict* leed aan een psychische stoornis, als gevolg waarvan het delict hem niet kon worden toegerekend.²³⁰ Er werd aldus een dualistisch sanctiestelsel uitgestippeld, waarbij klassieke straffen en strafrechtelijke maatregelen tegenover elkaar stonden. Ten aanzien van hen die niet-toerekeningsvatbaar werden bevonden als gevolg van een mentale stoornis, kon de rechter overeenkomstig oud artikel 37, 2de lid Sr.²³¹ de opname in een krankzinnigengesticht bevelen, een maatregel waarvan de uitwerking onderworpen was aan de toepassing van de Krankzinnigenwet van 27 april 1884 (cf. Belgische collocatiewetgeving).²³² Het recidiverisico (en dus het gevaar voor de samenleving) als gevolg van die psychische stoornis diende ingedijkt worden door middel van de opsluiting in dat gesticht. De behandeling en genezing van het individu waren hierbij slechts van ondergeschikt belang.²³³

96. Het Nederlandse strafwetboek kende aanvankelijk dus één enkele bepaling die de (on)toerekeningsvatbaarheid van geesteszieke delictplegers verankerde. Evenwel leidde de toepassing van dat oud artikel 37 Sr. in de praktijk tot heel wat verontwaardiging.

Vooreerst diende vastgesteld te worden dat de hierboven vermelde krankzinnigenwet – die geen onderscheid maakte tussen delinquente en niet-delinquente patiënten – de opname in de inrichting voorbehield aan zogenaamde ‘krankzinnigen’, zijnde de

²²⁸ E.J.P. BRAND, *Het persoonlijkheidsonderzoek in het strafrecht: een aanzet tot de gedragswetenschappelijke verantwoording van de psychologische rapportage Pro Justitia, meer in het bijzonder van de toerekeningsvatbaarheidsbepaling*, Deventer, Gouda Quint, 2001, 28.

²²⁹ *Ibid.*, 29.

²³⁰ C. HAFFMANS, *De berechting van de psychisch gestoorde delinquent. Handleiding voor juristen bij vraagstukken op het raakvlak van strafrecht en psychiatrie*, Arnhem, Gouda Quint, 1989, 32; E.J. HOFSTEE, *TBR en TBS. De TBR in rechtshistorisch perspectief*, Arnhem, Gouda Quint, 1987, 40.

²³¹ Dat artikel bepaalde: “*Blijkt dat het begane feit hem wegens de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing zijner verstandelijke vermogens niet kan worden toegerekend, dan kan de rechter gelasten dat hij in een krankzinnigengesticht worde geplaatst gedurende een proeftijd, den termijn van een jaar niet te boven gaande*”.

²³² Wet van 1884 tot regeling van het Staattoezicht op krankzinnigen, *Stb.* 96.

²³³ E.J. HOFSTEE, *TBS*, Deventer, Kluwer, 2003, 1-3.

ergste psychiatrische gevallen.²³⁴ Eenvoudig ontslag indien werd vastgesteld dat de staat van krankzinnigheid niet langer voor handen was (hetgeen vaak gebeurde), leidde er toe dat heel wat strafrechtelijk veroordeelden terug op straat belandden, zonder genezen te zijn van eventuele andere psychische stoornissen. De kans op recidive was dan ook groot.²³⁵

Bovendien schakelde de wetgever, gelet op het ondeelbaar of dichotoom karakter van de toerekeningsvatbaarheid, de partieel ontoerekeningsvatbaren²³⁶ wegens ontstentenis van een wettelijke regeling gelijk met de toerekeningsvatbaren. Ten aanzien van hen werd het klassieke straffenarsenaal aangewend, maar het gehuldigde klassieke beginsel “*straf naar de mate van schuld*” en de enorme beoordelingsvrijheid van de rechter leidden ertoe dat deze specifieke categorie delictplegers als gevolg van hun geestelijke beperkingen minder zwaar werden gestraft dan de ‘gewone’ daders. Zo kwam een wanverhouding tot stand tussen de maatschappelijke gevaarlijkheid van de dader, afgemeten aan diens geestelijke gezondheid, en de duur van de straf.²³⁷

97. De Moderne Richting (cf. Sociaal verweer in België) blies eind de 19de eeuw een frisse wind door het Nederlandse strafrecht. De focus op de persoon van de dader, op de bescherming van de maatschappij en, in navolging daarvan, de drang naar een doorgedreven individualisering van de strafrechtelijke maatregel zorgden ervoor dat de klassieke, dualistische visie inzake toerekenbaarheid niet verder kon gehandhaafd worden en dat bij wet in een hele reeks aangepaste straffen diende te worden voorzien.²³⁸ Resultaat was een nieuwe, vrijheidsbenemende maatregel die zowel ten aanzien van volledig als aan partieel toerekeningsvatbaren kon worden opgelegd, maar waarmee de maatschappij voldoende kon worden beschermd, zonder de behandeling en genezing van de geestesgestoorde ‘delinquent’ uit het oog te verliezen.²³⁹ De zogenaamde Psychopatenwetten van 1925 traden op 1 november

²³⁴ Dit begrip werd evenwel niet door de Krankzinnigenwet omschreven.

²³⁵ E.J. HOFSTEE, *TBS*, Deventer, Kluwer, 2003, 3.

²³⁶ Het gaat hier om zij die aan een psychische stoornis lijden als gevolg waarvan zij niet volledig ‘psychisch gezond’ zijn. Desalniettemin is die psychische stoornis niet van die ernst dat het de delinquent volledig gestoord of krankzinnig maakt. Zie: E.J. HOFSTEE, *TBR en TBS. De TBR in rechtshistorisch perspectief*, Arnhem, Gouda Quint, 1987, 66-68.

²³⁷ E.J. HOFSTEE, *TBS*, Deventer, Kluwer, 2003, 4.

²³⁸ F. KOENRAADT en M. ZEEGERS, “Historische noties” in J. KRUL-STEKETEE en M. ZEEGERS (eds.), *De psychiatrie in het Nederlandse recht*, Arnhem, Gouda Quint B.V., 1986, (18) 28.

²³⁹ *Ibid.*, 4-5 en 7.

1928 in werking, als gevolg waarvan de Ter Beschikking Stelling van de Regering in het leven werd geroepen.

2.2. De situatie na 1928

98. Sinds 1 november 1928 kent Nederland dus, naast de opsluiting in het krankzinnigengesticht, de strafrechtelijke beveiligingsmaatregel van de TBR. Ze is ontstaan uit eenzelfde filosofie die in België aan de basis lag van de interneringswetgeving enkele jaren later: ten aanzien van geesteszieke misdrijfplegers dient in een aparte maatregel met een bijzonder wettelijk kader te worden voorzien, vermits zij niet aan de klassieke principes inzake de vrije wil en de strafrechtelijke schuld beantwoorden. Belangrijk hierbij is dat de strikt dualistische visie inzake toerekeningsvatbaarheid werd verlaten, in die zin dat de toerekeningsvatbaarheid als continuüm van gradaties werd opgevat. Hoe dan ook werden enkel de twee uitersten, zijnde het volledig wel en volledig niet toerekeningsvatbaar zijn, bij wet erkend; de tussencategorie van de partieel toerekeningsvatbaren werd, wat de op te leggen sanctie betreft, aan de soevereine rechterlijke beoordelingsvrijheid overgelaten. Evenwel beschikte de strafrechter nu over de mogelijkheid om de partieel ontoerekeningsvatbare te veroordelen tot een penaliserende straf in combinatie met de TBR, gelet op het klassieke adagium ‘straf naar de mate van schuld’.²⁴⁰ In de forensische en strafrechtspraktijk ontwikkelde zich zo geleidelijk aan een glijdende schaal van toerekeningsvatbaarheid, waarover hierna meer.

99. Net zoals in België bleef ook de wetgeving inzake de TBR niet vrij van kritiek en drongen talrijke wijzigingen zich op. Zo waren de toepassingsvoorwaarden van de wetgeving aanvankelijk te soepel geformuleerd, waardoor de bestaande rijksasielen de enorme toestroom terbeschikkinggestelden niet langer konden slikken. Omdat de rechterlijke macht de ingrijpende maatregel ook hanteerde in gevallen waarbij de maatschappij niet zozeer diende beschermd te worden, werd haar verweten te vaak

²⁴⁰ *Ibid.*, 7. Evenwel werd dit principe later door de Hoge Raad verworpen.

tot oplegging van de TBR over te gaan.²⁴¹ Resultaat was de zogenaamde Stopwet van 1933, die de criteria tot oplegging van de TBR verzwaarde.²⁴²

100. In de jaren tachtig van vorige eeuw onderging de vrijheidsbenemende maatregel een belangrijke herziening. De volledige wettelijke regeling werd herschreven, de TBR werd omgedoopt tot TBS (gewoon: terbeschikkingstelling) en het aanvankelijke onderscheid tussen de TBR met en zonder voorwaarden werd vervangen door respectievelijk de TBS mét dwangverpleging en met aanwijzingen. Uiteindelijk dateert een laatste grondige wijziging van 1997: op 2 oktober van dat jaar trad de wet van 25 juni 1997 in werking, als gevolg waarvan enkele elementen van de wetgeving grondig werden herwerkt en aangevuld, de rechtspositie van de terbeschikkinggestelden werd geregeld en de TBS met aanwijzingen werd vervangen door de TBS onder voorwaarden.²⁴³ Bovendien kan worden gewezen op de Wet BOPZ²⁴⁴ van 1992, die de al vermelde Krankzinnigenwet vervangt en de opname bij wijze van rechterlijke beslissing van geestesgestoorden in een psychiatrisch ziekenhuis (de oude krankzinnigengestichten) in een nieuw wettelijk kader heeft ondergebracht.²⁴⁵

3. De Nederlandse strafwetgeving en de (partieel) ontoerekeningsvatbaren

101. Uit het korte wetshistorische overzicht bleek duidelijk dat Nederland met gelijkaardige problemen inzake de ontoerekeningsvatbare delinquenten te kampen had. Daar waar strafrechtspractici aanvankelijk enkel konden terugvallen op (oud) artikel 37 Sr., noopte het gegeven dat de zogenaamde partieel toerekeningsvatbaren – hoewel omwille van hun mentale stoornis maatschappelijk gevaarlijk – minder zwaar werden gestraft, onder impuls van de Moderne Richting tot een herziening van de klassieke principes waarop het Nederlands strafrechtssysteem was gebaseerd. Resultaat was een vernieuwde kijk op het schuldbegrip en de invoering van het tweesporenbeleid. Het is echter duidelijk dat de visie van de Nederlandse

²⁴¹ *Ibid.*, 13.

²⁴² F. KOENRAADT en M. ZEEGERS, "Historische noties" in J. KRUL-STEKETEE en M. ZEEGERS (eds.), *De psychiatrie in het Nederlandse recht*, Arnhem, Gouda Quint B.V., 1986, (18) 29.

²⁴³ E.J. HOFSTEE, *TBS*, Deventer, Kluwer, 2003, 71-73; M.G.A. TERVOORT, "Beveiliging of zorg voorop? En de terbeschikkingstelling dan?", *Proces* 2003, afl. 3, (138) 142.

²⁴⁴ Wet van 29 oktober 1992 betreffende bijzondere opnemingen in psychiatrische ziekenhuizen, *Stb.* 30 december 1992.

²⁴⁵ Zie huidig art. 37 Sr.

strafwetgever omtrent de toerekeningsvatbaarheid wezenlijk verschilt van deze die door het Belgisch strafrecht wordt aangehouden, hetgeen zich manifesteert in een grotere diversiteit wat de op te leggen maatregelen betreft...

3.1. De schulduitsluitingsgrond van artikel 39 Sr.: de ontoerekeningsvatbaarheid leidt tot ontslag van rechtsvervolging

102. In het Wetboek van Strafrecht kan onder “Titel III: Uitsluiting en verhoging van de strafbaarheid” onder andere artikel 39 Sr. teruggevonden worden. Dat artikel stipuleert: *“Niet strafbaar is hij die een feit begaat, dat hem wegens de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens niet kan worden toegerekend”*. De term ‘niet strafbaar’ zaait enigszins verwarring, omdat Belgische juristen zouden kunnen denken dat het hier om strafuitsluitende verschoningsgrond gaat. In het Nederlands recht bestaat die aparte categorie echter niet en de zogenaamde strafuitsluitingsgronden moeten opgevat worden als aansprakelijkheidsuitsluitingsgronden, waarbinnen gaandeweg het onderscheid tussen rechtvaardigings- en schulduitsluitingsgronden werd gemaakt.²⁴⁶ Net zoals in België, bestaan er ook in de Nederlandse doctrine heel wat discussies betreffende het strikte onderscheid tussen die gronden en de algemene plaats van de ontoerekeningsvatbaarheid binnen de aldaar gehanteerde structuur van het strafbare feit. Het zijn evenwel juridisch-theoretische discussies, waarvan een bespreking ons, gelet op het doel van voorliggende masterproef, te ver zou leiden.

103. Toch is het belangrijk concreet notie te nemen van het feit dat het Nederlands strafrecht zich eveneens richtte tot *“de normaal ontwikkelde mens, tot hem die met bewustheid handelt, die vrij is om anders te handelen, die in staat is ten aanzien van het strafbaar gestelde feit zijn wil te bepalen”*.²⁴⁷ De ‘niet normale mens’ wordt derhalve ingevuld als zijnde iemand met een gebrekkige ontwikkeling of een ziekelijke stoornis van zijn geestesvermogens. Dergelijke dader kan niet strafbaar worden gehouden voor de door hem begane misdrijven.²⁴⁸ De toerekeningsvatbaarheid wordt als dusdanig afgemeten aan de wilsvrijheid van de

²⁴⁶ J. DE HULLU, *Materieel strafrecht. Over algemene leerstukken van strafrechtelijke aansprakelijkheid naar Nederlands recht*, Deventer, Kluwer, 2003, 283-285.

²⁴⁷ C. KELK, *Studieboek materieel strafrecht*, Amsterdam, Gouda Quint – Deventer, 2001, 251.

²⁴⁸ A.J. HAGEN, J. WINTERS en L.S.M.J.C. SIMONS, *Korte schets van het Nederlandse privaatrecht en strafrecht*, 's Gravenhage, Samsom uitgeverij, 1977, 244-245.

dader, die zou zijn aangetast indien de misdrijfpleger in kwestie aan een psychische stoornis leed. Eender welke psychische stoornis en elke abnormale gemoedstoestand ten gevolge van aangeboren of in de vroege jeugd opgelopen gebreken van psychische dan wel lichamelijke aard, of die zich later in het leven van een ‘aanvankelijk gezond’ individu heeft gemanifesteerd, komen in aanmerking.²⁴⁹ Vanuit de klassieke gedachte die aan het oud artikel 37, 1ste lid Sr. ten grondslag lag, gold als enige voorwaarde dat die geestelijke stoornis de persoon volledig ontoerekeningsvatbaar maakt, dit. Vooral de psychotische stoornissen worden als het ware geïsoleerd.²⁵⁰

Van belang is op te merken dat, conceptueel gezien, het niet aan te raden is die psychische stoornis dermate te interpreteren als een persoonlijke eigenschap als gevolg waarvan de misdrijfpleger *ontoerekeningsvatbaar wordt of is*. Voor VAN DIJK is het immers niet duidelijk in welke mate gestoorde delinquenten over minder wilsvrijheid zouden beschikken dan mentaal gezonde misdrijfplegers. Zij handelen ook op basis van eigen inzichten en verlangens, zij het onjuiste inzichten en verlangens als gevolg van een ernstig gebrek aan de nodige rationaliteit. Hierdoor zijn zij niet in staat zich aan de wet te conformeren.²⁵¹ Ook MOOIJ stelt dat de psychisch gestoorde dader enigszins over inzichten beschikt: zelfs al is iemands vermogen tot het vormen van wenselijke overtuigingen (het vermogen tot de *mens rea*) dermate verstoord, met gevolg dat niet alle redelijke mogelijkheden om die wensen te bereiken, kunnen worden overzien en beredeneerd (het vermogen tot *praktisch redeneren*), toch zal hij op basis van de inzichten in die verstoorde wensen nog steeds een zekere, maar wederrechtelijke handelingswijze stellen. Uiteraard geldt de omgekeerde situatie ook.²⁵² Volgens KELK is het daarom eerder verkieselijk niet langer te denken in termen van toerekeningsvatbaarheid als zijnde een statische eigenschap of een onveranderlijke geestestoestand die permanent bij de delictpleger in kwestie aanwezig is: men is immers altijd in zekere mate op de hoogte van wat

²⁴⁹ C.P.M. CLEIREN en M.J.M. VERPALEN, *Strafrecht. Tekst en commentaar*, Deventer, Kluwer, 2012, 423; C. HAFFMANS, *De berechting van de psychisch gestoorde delinquent. Handleiding voor juristen bij vraagstukken op het raakvlak van strafrecht en psychiatrie*, Arnhem, Gouda Quint, 1989, 46-47.

²⁵⁰ C.P.M. CLEIREN en M.J.M. VERPALEN, *Strafrecht. Tekst en commentaar*, Deventer, Kluwer, 2012, 308-309.

²⁵¹ A.A. VAN DIJK, *Strafrechtelijke aansprakelijkheid heroverwogen. Over opzet, schuld, schuldsluitingsgronden en straf*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2008, 31-33.

²⁵² A.W.M. MOOIJ, “Toerekeningsvatbaarheid en tijd”, *DD* 1986, afl. 2, (540) 541-543.

men doet of van de manier waarop men handelt, ongeacht de geestesstoornis.²⁵³ Er moet dan ook eerder gefocust worden op het toerekenen als activiteit van een gedraging op een welbepaald ogenblik, zijnde, naar Nederlands recht, het moment waarop de feiten werden gepleegd.²⁵⁴

104. Net zoals artikel 71 Sw. is ook huidig artikel 39 Sr. vatbaar voor zekere interpretatie. De Nederlandse wetgever liet immers eveneens van in het begin na om de rechtspractici richtlijnen mee te geven aan de hand waarvan tot ontoerekenbaarheid kan worden beslist. En ook al lag bij de parlementaire werkzaamheden anno 1881 de idee op tafel om oud artikel 37 Sr. omstandig te omschrijven²⁵⁵, toch moet vastgesteld worden dat de abstract geformuleerde inhoud van artikel 39 Sr. omzeggens dezelfde is als bij de totstandkoming van het Wetboek van Strafrecht.²⁵⁶ Het blijft onduidelijk welke criteria in aanmerking moeten worden genomen om tot ontoerekenbaarheid te komen. Het lijden aan een psychische stoornis is slechts een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde om tot niet-toerekening te besluiten.²⁵⁷ REMMELINK voert aan dat artikel 39 Sr. dermate moet opgevat worden dat de verdachte zich ten gevolge van diens stoornis is komen te bevinden in een zekere psychische toestand, als gevolg waarvan er geen toerekening kan geschieden.²⁵⁸ Op die manier wordt de vereiste van causale relatie die moet bestaan tussen de stoornis enerzijds, en het delict anderzijds, benadrukt. Het delict moet worden gepleegd op het ogenblik van het zich bevinden in die toestand en is er als het ware het gevolg van.²⁵⁹ Tot slot toetst de rechter al deze elementen ook nog af aan het gepleegde feit en aan de relatie van de persoon van de dader tot het gepleegde feit.²⁶⁰

²⁵³ C. KELK, *Studieboek materieel strafrecht*, Amsterdam, Gouda Quint – Deventer, 2001, 252.

²⁵⁴ C.P.M. CLEIREN en M.J.M. VERPALEN, *Strafrecht. Tekst en commentaar*, Deventer, Kluwer, 2012, 424. Het fixeren van de geestestoestand op een bepaald ogenblik is evenwel geen gemakkelijke opdracht. Zie hierover uitgebreider: A.W.M. MOOIJ, "Toerekeningsvatbaarheid en tijd", *DD* 1986, afl. 2, (540) 543-547.

²⁵⁵ Er zou worden gewezen op de vereiste dat de delinquent een onderscheid moet kunnen treffen tussen goed en kwaad en alsook inzicht moet hebben in het eigen handelen en de gevolgen ervan om strafbaar te zijn (cfr. "tenietgaan van het oordeelsvermogen of de controle over zijn daden")

²⁵⁶ C. HAFFMANS, *De berechting van de psychisch gestoorde delinquent. Handleiding voor juristen bij vraagstukken op het raakvlak van strafrecht en psychiatrie*, Arnhem, Gouda Quint, 1989, 33.

²⁵⁷ *Ibid.*, 34.

²⁵⁸ D. HAZEWINKEL-SURINGA'S en J. REMMELINK, *Inleiding tot de studie van het Nederlandse Strafrecht*, Deventer, Gouda Quint BV, 1996, 282-284.

²⁵⁹ C. HAFFMANS, *De berechting van de psychisch gestoorde delinquent. Handleiding voor juristen bij vraagstukken op het raakvlak van strafrecht en psychiatrie*, Arnhem, Gouda Quint, 1989, 49.

²⁶⁰ C.J. ENSCHEDÉ, *Beginnelsen van strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2002, 159.

105. Geconcludeerd kan worden dat aan de rechter een enorme beoordelingsvrijheid werd gegeven: een houvast in de vorm van wettelijke definities of geviseerde ziektebeelden wordt geenszins geboden, zodat zij “*noch den deskundigen, noch den rechter knelt.*” Er blijkt wel een medisch-psychologische invulling te worden gegeven aan het concept, waardoor de deskundige, ondanks de rechterlijke beoordelingsvrijheid, eveneens een onschatbare rol vervult.²⁶¹ De gedragsdeskundige rapportage Pro Justitia wordt hieronder kort toegelicht, maar er kan reeds worden gezegd dat ook op dat vlak, het gras niet groener is dan in België.²⁶²

106. Opmerkelijk is dus dat ook het Nederlandse strafrecht vertrekt vanuit de gedachte van een binair toerekeningsvatbaarheidsconcept: de schuld is dé vereiste om vergelding door middel van een strafrechtelijke straf mogelijk te maken. Ontbreekt deze, in de zin dat het misdrijf geheel niet kan worden toegerekend aan de delictpleger omdat deze dermate geestesgestoord is dat vrije wil totaal ontbreekt²⁶³, dan zal de rechter tot ontslag van rechtsvervolging moeten besluiten. Artikel 350 Sv. vereist dus een simpel ja/nee-antwoord op de vraag of de delictpleger strafbaar moet worden gehouden voor de door hem begane daden.²⁶⁴ Afwijkend aan de strafrechtelijke gevolgen die het Belgische recht vastknoopt aan artikel 71 SW., kan de rechter op grond van artikel 352, 2de lid Sr. wel nog beslissen tot de oplegging van een strafrechtelijke beveiligingsmaatregel: zo de voorwaarden daartoe zijn vervuld, is het mogelijk hetzij de opname in een psychiatrisch ziekenhuis onder de Wet BOPZ te gelasten, dan wel de TBS (met dwangverpleging of onder voorwaarden). In tegenstelling tot België, bestaan er in Nederland dus drie in het Wetboek van Strafrecht vervatte opties ten aanzien van de volledig ontoerekeningsvatbaar

²⁶¹ J. DE HULLU, *Materieel strafrecht. Over algemene leerstukken van strafrechtelijke aansprakelijkheid naar Nederlands recht*, Deventer, Kluwer, 2003, 346. Xviii + 595.

²⁶² Naar de titel van de bijdrage van de hand van M. GROENEWEG: M. GROENEWEG, “Over een verdrinkend kalf en groener gras. Een beschouwing van de Nederlandse en Belgische gedragsdeskundige rapportage in strafzaken”, *Proces* 2015, afl. 94, 34-49.

²⁶³ Hetgeen slechts zeer uitzonderlijk voorkomt, zie: J. DE HULLU, *Materieel strafrecht. Over algemene leerstukken van strafrechtelijke aansprakelijkheid naar Nederlands recht*, Deventer, Kluwer, 2003, 351-352.

²⁶⁴ E.J.P. BRAND, *Het persoonlijkheidsonderzoek in het strafrecht: een aanzet tot de gedragswetenschappelijke verantwoording van de psychologische rapportage Pro Justitia, meer in het bijzonder van de toerekeningsvatbaarheidsbepaling*, Deventer, Gouda Quint, 2001, 32.

geachte dader, voor zover de schulduitsluitingsgrond toepassing vindt.²⁶⁵ Evenwel zal de rechter dergelijke maatregelen slechts kunnen opleggen wanneer de verdachte in kwestie een zeker gevaar uitmaakt voor de maatschappij.²⁶⁶ Bovendien geldt er voor de toepassing van de TBS eveneens een objectief criterium: ze is enkel mogelijk ten aanzien van de plegers van bepaalde, bij artikel 37a, 1ste lid, 1. Sr. opgesomde misdrijven.

3.2. De bijzondere categorie van de verminderd toerekeningsvatbaren

De bijzondere groep van de partieel toerekeningsvatbaren zorgde aanvankelijk vanuit strafrechtelijk oogpunt voor heel wat beroering.²⁶⁷ Het is zeker paradoxaal dat zij, ondanks hun geestesgestoordheid, werden geassimileerd met de volledig toerekeningsvatbaren. Toch werden zij minder zwaar gestraft dan de ‘gewone’ delictplegers, zonder daarom minder gevaarlijk te zijn.

107. Met de totstandkoming van de psychopatenwetten – via dewelke de graduele benadering van de toerekeningsvatbaarheid vorm kreeg – verwierven de verminderde toerekeningsvatbaren een ‘speciale plaats’ in het strafrecht op het vlak van de straftoemeting. Zoals gezegd, kan de rechter zowel voor de volledig als voor de partieel ontoerekeningsvatbaren de oplegging van de maatschappijbeschermende en curatieve maatregel van de terbeschikkingstelling bevelen.²⁶⁸ Wat de geestestoestand van de verdachte betreft, vereist artikel 37a, 1ste lid Sr. dat “*tijdens het begaan van het feit gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens bestond*”.²⁶⁹ De rechter is verplicht een dergelijke psychische stoornis vast te stellen.²⁷⁰ Op te merken valt dat bij de hierboven vermelde schulduitsluitingsgrond eenzelfde terminologie wordt gehanteerd. Verwonderlijk is dat niet als de mate van invloed van de psychische stoornis op het plegen van het

²⁶⁵ N. JÖRG en C. KELK, *Strafrecht met mate*, Deventer, Gouda Quint, 2001, 335.

²⁶⁶ Zie art. 37, 1ste lid Sr. voor de opname in het psychiatrisch ziekenhuis, en art. 37a, 1ste lid, 2. Sr. voor de TBS.

²⁶⁷ Zie randnummers 96 en 98.

²⁶⁸ E.J. HOFSTEE, *TBS*, Deventer, Kluwer, 2003, 7.

²⁶⁹ De voorwaarden die moeten vervuld zijn opdat tot het opleggen van de TBS kan worden overgegaan, worden hier niet nader besproken, vermits deze gelijkaardig zijn aan de criteria die door de Interneringswet worden gesteld.

²⁷⁰ C. HAFFMANS, *De berechting van de psychisch gestoorde delinquent. Handleiding voor juristen bij vraagstukken op het raakvlak van strafrecht en psychiatrie*, Arnhem, Gouda Quint, 1989, 88.

misdrijf varieert langs een glijdende schaal²⁷¹ en de wetgever geen specifieke stoornissen viseert.²⁷² De impact van de stoornis op de wilsvrijheid van het individu vormt het uitgangspunt, en ten aanzien van de partieel toerekeningsvatbaren wordt derhalve aangenomen dat hun psychische stoornis hun strafrechtelijke schuld niet volledig uitsluit.²⁷³ Een klassieke bestraffing blijft dus mogelijk.²⁷⁴ Tussen de uitersten van volledig toerekeningsvatbaar en volledig ontoerekeningsvatbaar ontwikkelden zich doorgaans drie andere classificaties²⁷⁵: enigszins verminderd toerekeningsvatbaar, verminderd toerekeningsvatbaar en ernstig verminderd toerekeningsvatbaar.²⁷⁶

108. Stelt de rechter de verminderde toerekeningsvatbaarheid vast, dan zou hij in principe voor hetzelfde misdrijf de dader minder zwaar moeten straffen dan een mentaal ‘normaal’ functionerende verdachte. Volgens vaststaande rechtspraak van de Hoge Raad is hij daartoe echter niet verplicht. Dat hooggerechtshof verwierp in het verleden de adagia ‘straf naar mate van schuld’ en ‘geen straf zwaarder dan schuld’, daar het Nederlands strafrecht geen enkele grondslag aan die principes verleent.²⁷⁷ De rechter kan dan ook vrij de omvang van de strafrechtelijke sanctie bepalen. Daarbij houdt hij rekening met alle andere, relevante feitelijke elementen, waaronder de preventieve werking van de opgelegde straf, de ernst van het misdrijf, de veroorzaakte maatschappelijke verontwaardiging²⁷⁸ en de gevaarlijkheid van de dader.²⁷⁹ Daarnaast kan hij, zo hij dit nodig acht, de straf koppelen aan de TBS in een zogenaamd combinatievonnis. Op die manier neemt de dader ten dele zijn verantwoordelijkheid jegens de samenleving op én verkrijgt hij de nodige behandeling.

²⁷¹ C. KELK, *Studieboek materieel strafrecht*, Amsterdam, Gouda Quint – Deventer, 2001, 259.

²⁷² C. HAFFMANS, *De berechting van de psychisch gestoorde delinquent. Handleiding voor juristen bij vraagstukken op het raakvlak van strafrecht en psychiatrie*, Arnhem, Gouda Quint, 1989, 88.

²⁷³ *Ibid.*, 75.

²⁷⁴ C.P.M. CLEIREN en M.J.M. VERPALEN, *Strafrecht. Tekst en commentaar*, Deventer, Kluwer, 2012, 329.

²⁷⁵ A.W.M. MOOIJ, F. KOENRAADT en J.M.J. LOMMEN-VAN ALPHEN, *De persoon van de verdrachte. De rapportage Pro Justitia vanuit het Pieter Baan Centrum*, Arnhem, Gouda Quint BV, 1989, 10.

²⁷⁶ J. HARTE en E. VAN DER BURG, “Mate van toerekeningsvatbaarheid: toekenning van de verschillende gradaties in de praktijk”, *Proces* 2006, afl. 4, (156) 158.

²⁷⁷ E.J. HOFSTEE, *TBS*, Deventer, Kluwer, 2003, 75-76.

²⁷⁸ *Ibid.*, 67.

²⁷⁹ C.P.M. CLEIREN en M.J.M. VERPALEN, *Strafrecht. Tekst en commentaar*, Deventer, Kluwer, 2012, 319.

109. Het spreekt voor zich dat een dergelijk combinatievonnis een oplossing kan bieden – theoretisch althans – voor de Belgisch probleemsituatie die in het vorige hoofdstuk werd geschetst. Door aan de rechter een grotere vrijheid te geven wat de op te leggen sancties betreft en hem niet te dwingen tussen het opleggen van ofwel een klassieke straf, ofwel een beveiligingsmaatregel, wordt mijns inziens een meer bevredigende, op de mentale toestand van de verdachte toegespitste oplossing bereikt, waarbij doelstellingen van therapeutische en bestraffende aard op elkaar kunnen worden afgestemd. Het is aan de rechter om, na inwinning van het bij wet verplicht gestelde advies van twee deskundigen (waaronder een psychiater), voor de meest adequate reactie op het strafbaar feit te kiezen.

110. Helaas blijkt ook die Nederlandse ‘combinatiepraktijk’ geen godsgeschenk te zijn, aangezien ze reeds van bij haar ontstaan niet vrij is geweest van kritiek.

111. Vooreerst moet opgemerkt worden dat de TBS in combinatie met een gewone klassieke straf enkel mogelijk is indien de gepleegde feiten aan een zekere ernstgraad voldoen. Bij de oplegging van de TBS geldt een zogenaamd objectief criterium in functie van het gepleegde misdrijf, hetgeen betekent dat ook een combinatievonnis enkel geveld kan worden wanneer de rechter überhaupt de mogelijkheid heeft de TBS te gelasten.²⁸⁰ Dit leidt tot de logische conclusie dat de rechter tot strafrechtelijke veroordeling zal moeten besluiten, als de verdachte wel geestesgestoord is, in die mate dat het misdrijf hem slechts ten dele kan worden toegerekend, doch de feiten onvoldoende ernstig zijn,. Hierdoor blijft hij evenwel verstoken van de medische behandeling die hij nodig heeft. In dat opzicht luidt de kritiek dat de wetgeving de maatschappelijke gevaarlijkheid eerder dient af te meten aan de psychische stoornis (en niet zozeer aan de ernst van het misdrijf), aangezien de lichte feiten een indicatie kunnen vormen voor zwaardere misdrijven in de toekomst.²⁸¹ Een dergelijke stellingname verdient bijtrekking, temeer daar deze kritiek ook in België werd geopperd. Toch moet een filtering behouden blijven: zoals door HEIMANS wordt aangevoerd, mag crimineel gedrag niet worden beloond met de

²⁸⁰ Art. 37a, 1ste lid, 1. Sr.

²⁸¹ K. HANOULLE, “Te gek om los te lopen of net niet? De vergeten groep van de verminderd toerekeningsvatbare daders in het Belgische strafrecht.” in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Van pionier naar onmisbaar: Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen, Maklu, 2009, (370) 376.

toegang tot de 'betere' forensische gezondheidszorg. Het lijkt mij bovendien een brug te ver om een recht evenredig verband te creëren tussen de graad van psychische stoornis en de ernst van het misdrijf.

112. Daarnaast vormt de executievolgorde van het combinatievonnis sinds jaar en dag een gehekelde probleem. Hoewel niet in de wet verankerd, is het in Nederland stevast de praktijk om eerst de strafrechtelijke sanctie (doorgaans gevangenisstraf) ten uitvoer te leggen. Pas nadat de gedetineerde twee derde van zijn straf heeft uitgezeten²⁸², kan de maatschappijbeschermende maatregel van therapeutische aard uitvoering krijgen door de overplaatsing naar een TBS-kliniek.²⁸³ HAFMANS lijkt hiermee geen problemen te hebben. Volgens hem behoort de gewone straf de primaire sanctie te blijven, gelet op de klassieke schuldstelling en de daaraan gekoppelde vergeldingsgedachte; de TBS is slechts nodig indien de bescherming van de maatschappij zulks behoeft.²⁸⁴ Die stelling miskent echter het therapeutisch doel van de TBS. Zoals door KELK wordt gesteld, lijkt het onrechtvaardig om de delinquent eerst te laten boeten voor het leed dat hij berokkende aan de maatschappij, waarbij wordt getracht bij hem te appelleren op zijn verantwoordelijkheidsgevoel, terwijl dat is aangetast door de psychische stoornis waaronder hij lijdt.²⁸⁵ De motivatie om na het uitzitten van de straf in de gevangenis²⁸⁶ met de behandeling te starten, kan dan reeds dermate verdwenen zijn dat het doel van de resocialisatie van het individu nooit kan worden bereikt. Anderzijds zal een omkering van de volgorde volgens HANOULLE niet veel

²⁸² De vroegere FOKKENS-regeling voorzag dat de TBS kon worden uitgevoerd na het uitzitten van één derde van de gevangenisstraf. Bij ministerieel besluit van 2010 werd deze regel afgeschaft, daar de uitvaardigende Minister van Justitie HIRSCH BALLIN meende dat de vergeldingsgedachte achter de gevangenisstraf diende te primeren en kortgestraften meer benadeeld werden dan de langgestraften. Evenwel wordt het tijdstip van de dwangverpleging vervroegd ingeval van dwingende medische redenen, ingeval de veroordeelde jonger is dan 23 jaar of ingeval de rechter op grond van art. 37b, 2de lid Sr. zulks beslist (huidig art. 42, 2de lid Penitentiaire maatregel). Zie hieromtrent de nota van toelichting bij het Besluit van 24 juli 2010 tot wijziging van het Reglement verpleging ter beschikking gestelden wegens een technische aanvulling en tot wijziging van de Penitentiaire maatregel in verband met de schrapping van de bepaling dat de plaatsing van een veroordeelde die tevens de maatregel van tbs met dwangverpleging is opgelegd, in beginsel geschiedt nadat een derde van de opgelegde gevangenisstraf ten uitvoer is gelegd en enige technische verbeteringen, *Stb.* 312.

²⁸³ C. KELK, *Studieboek materieel strafrecht*, Amsterdam, Gouda Quint – Deventer, 2001, 407-408.

²⁸⁴ C. HAFMANS, *De berechting van de psychisch gestoorde delinquent. Handleiding voor juristen bij vraagstukken op het raakvlak van strafrecht en psychiatrie*, Arnhem, Gouda Quint, 1989, 88.

²⁸⁵ C. KELK, *Studieboek materieel strafrecht*, Amsterdam, Gouda Quint – Deventer, 2001, 260.

²⁸⁶ Alwaar de behandeling eveneens sterk te wensen overlaat en niet is toegesneden op de specifieke zorgen die de delinquenten nodig hebben. Aldus kan dit tot gevolg hebben dat de mentale toestand van de delinquent nog verder verslechtert.

veranderen aan de situatie, omdat de gunstige effecten die de TBS-behandeling zou geressorteed hebben, onmiddellijk zouden worden tenietgedaan door de erop volgende opsluiting in de gevangenis.²⁸⁷

113. Een ander probleempunt heeft betrekking op de omvang van de opgelegde vrijheidsberovende straf, in combinatie met de TBS, ten opzichte van de schuld. Enerzijds is de rechter niet verplicht om ten aanzien van de verminderd ontoerekeningsvatbare dader, zo hij de terbeschikkingstelling beveelt, eveneens een veroordeling tot straf uit te spreken.²⁸⁸ Anderzijds geniet de rechter een grote vrijheid bij het bepalen van de uiteindelijke strafmaat in het combinatievonnis, omdat hij haast niet beperkt wordt, tenzij door de bij wet gestelde maxima en minima. Daar waar artikel 38, 2de lid Sr. de duur van de vrijheidsstraf in combinatie met de TBS onder voorwaarden beperkt tot een maximum van drie jaar, geldt er ten aanzien van de TBS met dwangverpleging in combinatie met een gevangenisstraf geen wettelijke limiet voor wat betreft de op te leggen gevangenisstraf. De Hoge Raad is van mening dat de regel volgens dewelke geen straf mag opgelegd worden die de straf te boven gaat geen grondslag vindt in het recht.²⁸⁹ Het kan voorkomen dat de rechter de dwangverpleging combineert met een (zeer) lange gevangenisstraf, zelfs al wordt besloten tot verminderde toerekeningsvatbaarheid van de verdachte. In een noot bij het markante Zwarte Ruiter-arrest²⁹⁰ stelde POMPE zich hierbij de vraag in welke mate dergelijke beslissingen nog wel rekening houden met het schuldkarakter dat aan de grondslag ligt van het Nederlandse strafrecht.²⁹¹ Zijn opmerking lijkt mij terecht, maar is toch ietwat te kras geformuleerd: het is niet omdat het strafrecht uitgaat van de schuld van de dader, afgetoetst aan diens vrije wil, dat er geen andere factoren in de beoordeling kunnen of moeten worden betrokken. Dit blijkt duidelijk uit de beperkte rechtspraakanalyse van CLAESSENS en DE VOCHT. Zij kwamen tot de conclusie dat vooral aan de ernst van het misdrijf en de overige omstandigheden waarin het misdrijf werd gepleegd een belangrijk gewicht moet worden gegeven. Nochtans wijzen zij erop dat uit de motivering van de rechterlijke beslissingen – die

²⁸⁷ K. HANOULLE, "Te gek om los te lopen of net niet? De vergeten groep van de verminderd toerekeningsvatbare daders in het Belgische strafrecht." in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Van pionier naar onmisbaar: Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen, Maklu, 2009, (370) 377.

²⁸⁸ Art. 37a, 2de lid Sr.

²⁸⁹ Zie hieromtrent onder andere: HR 12 september 1985, nr. 78576, NJ 1986/327 (overweging 6.2.2.).

²⁹⁰ HR 10 september 1957, NJ 1958/5, 17.

²⁹¹ W. POMPE (noot onder HR 12 september 1957), NJ 1958/5, (23) 23-24.

jammer genoeg vaak in algemene bewoordingen wordt geformuleerd – zelden blijkt in welke mate met de verminderde toerekeningsvatbaarheid rekening wordt gehouden, zodat een consistente regel niet kan afgeleid worden.²⁹² Daarbij komt dat, naar Nederlands recht, de rechter een enorme beoordelingsvrijheid heeft en de strafwet geen minimumstraffen voorziet, noch criteria aanreikt volgens dewelke strafverhogende en -verlagende factoren in de beoordeling moeten worden betrokken en ten opzichte van elkaar moeten worden afgewogen. Het gebrek aan schuld lijkt bij de straftoemeting ten aanzien van de partieel ontoerekeningsvatbaren dan ook eerder een beperktere rol te vervullen dan wordt verwacht: voor de rechter is het een zeer moeilijke evenwichtsoefening, temeer daar de maatschappij vergelding verwacht en de hoogte van de straf bepaalt in welke mate die vergelding geschiedt.²⁹³ En ook al heeft het concept van de verminderde toerekeningsvatbaarheid (en haar gradaties) over het algemeen een nuttige functie wat de keuze tussen straf en maatregel, of een combinatie van beide betreft, toch komt het gebrek aan consistentie en juridische en feitelijke motivering van de rechterlijke beslissingen de rechtszekerheid niet ten goede. De strikte indeling in de verschillende vijf gradaties staat eveneens ter discussie, maar daarover meer bij de bespreking van het deskundigenverslag Pro Justitia.

4. Conclusie

114. Aan de hand van deze korte uitstap naar het Nederlandse penale systeem werd gepoogd een algemeen beeld te creëren van de positie van de ontoerekeningsvatbare delinquenten binnen het Nederlands materieel strafrecht. Bedoeling hiervan was concreet na te gaan of er markante verschilpunten zijn met de Belgische visie omtrent het schuldbegrip en het gevolg ervan in de straftoemeting, en of deze verschilpunten een inspiratiebron kunnen betekenen om de pijnpunten daaromtrent in ons systeem te remediëren.

115. Via een kort, wetshistorisch overzicht heb ik aangetoond dat het fundament van het Nederlandse strafrecht, net zoals in België, op schuld en dus wilsvrijheid is gestoeld. Die strafrechtelijke schuld vormt ook de legitimatie voor een strafrechtelijke

²⁹² J. CLAESSEN en D. DE VOCHT, “Straf naar mate van schuld?”, *DD* 2012, afl. 63, (652) 672-674.

²⁹³ T.W. VAN VEEN (noot onder HR 12 november 1985), *NJ* 1986/327, 1309-1310.

sanctie, die de verantwoording van het individu voor diens strafbaar gedrag symboliseert. Evenwel kunnen aan bepaalde individuen hun handelingen niet of slechts ten dele verweten of toegerekend worden, daar het hen aan inzicht in hun gedrag en de gevolgen daarvan ontbreekt: het gaat hier om – abstractie makend van de minderjarige delinquenten – de delictplegers die lijden aan een geestesstoornis.

116. Conform Belgisch model, hanteert de Nederlandse strafwet strikt gezien een dualistisch toerekeningsvatbaarheidsbegrip: artikel 39 Sr. vereist een dermate aantasting van de mentale vermogens en inzichten dat het misdrijf geheel niet kan worden toegerekend aan de verdachte in kwestie en dat ontslag van rechtsvervolging mogelijk is. Afwijkend is dat volledige ontoerekeningsvatbaarheid niet hoeft te betekenen dat er aan het ‘strafrechtelijk verhaal’ een einde komt: de Nederlandse rechter kan, zo hij dit nodig acht en voor zover aan de voorwaarden is voldaan, de gedwongen opname in een psychiatrisch ziekenhuis of de terbeschikkingstelling gelasten.

Het Nederlands strafrecht benadert bovendien de toerekeningsvatbaarheid op een graduele manier; van gelijkstelling in strafrechtelijke omgang tussen volledig en verminderd ontoerekeningsvatbaren, is hoe dan ook geen sprake. De Nederlandse strafrechter kan ten aanzien van de partieel ontoerekeningsvatbare verdachten immers een combinatievonnis wijzen, waarin aandacht wordt gegeven aan het opnemen van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid én aan de nood aan behandeling en therapie. Hoewel een dergelijke ‘tussenoplossing’ naar Belgisch recht verkieselijk is, moest vastgesteld worden dat die praktijk verre van ideaal is, temeer daar men zich terecht de vraag kan stellen in welke mate effectief rekening wordt gehouden met de verminderde toerekeningsvatbaarheid van de verdachte. Ook de executievolgorde van de gevangenisstraf en de TBS roept de nodige vraagtekens op. Er rest ons te concluderen dat het Nederlandse voorbeeld – hoewel het veelbelovend lijkt en een interessant alternatief kan vormen voor de Belgische problemen met betrekking tot de partieel toerekeningsvatbaren – tot op heden nog heel wat knelpunten kent. Tevens ligt de praktische toepasbaarheid van de glijdende schaal sterk onder vuur. Hierop wordt ingegaan in het tweede hoofdstuk van het derde onderdeel.

Hoofdstuk 4: *De lege ferenda* - Het voorstel tot hervorming van Boek I van het Strafwetboek²⁹⁴: enkele bemerkingen

117. In de vorige hoofdstukken werden de Belgische en Nederlandse manier van bejegening van geestesgestoorde delictplegers in het kader van de verschillende visies die omtrent de ontoerekeningsvatbaarheid bestaan, belicht. Hoewel zeker niet onfeilbaar, lijkt de benadering in Nederland een streepje voor te hebben op deze die in België bestaat, aangezien de graduele toerekeningsvatbaarheid het de rechter in theorie mogelijk maakt om de nodige nuancerings aan te brengen bij de straftoemeting. Het dichotome toerekeningsvatbaarheidsbegrip zoals in het Belgische Strafwetboek gehuldigd, is dan ook hopeloos achterhaald en moet dringend worden aangepast aan de moderne inzichten in de persoon van de dader en de oorzaken van criminaliteit.

118. Het valt toe te juichen dat in het voorontwerp van Boek I van het Strafwetboek eindelijk komaf wordt gemaakt met die archaïsche tweedeling en dat wordt getracht om tegemoet te komen aan de vele verzuchtingen die in de psychiatrische en juridische praktijk werden geuit. Het voorontwerp voert namelijk een driedelig onderscheid in, te weten tussen de volledige toerekeningsvatbaarheid, de verminderde toerekeningsvatbaarheid en de volledige ontoerekeningsvatbaarheid.²⁹⁵ Zonder hierbij in te gaan op de terminologische invulling, de eventuele toepassing van die concepten in de praktijk²⁹⁶ en de concrete toepassingsvoorwaarden van de maatregelen die de rechter ter zake aanreikt, is het mijns inziens wel belangrijk even te wijzen op de nieuwe ‘straf’ voor partieel ontoerekeningsvatbaren²⁹⁷ die door de

²⁹⁴ J. ROZIE, D. VANDERMEERSCH, J. DE HERDT, M. DEBAUCHE, en M. TAEYMANS, *Commissie voor de hervorming van het strafrecht. Voorstel van voorontwerp van Boek I van het Strafwetboek*, Brugge, Die Keure, 2017, viii + 187 p.

²⁹⁵ *Ibid.*, 94-95.

²⁹⁶ Het huidig begrippenkader dat tegenwoordig in art. 71 Sw. en de Interneringswet wordt gebruikt, wordt in het wetsontwerp overgenomen, maar is reeds gedeeltelijk aangepast in functie van de grote groep ontoerekeningsvatbaren die men tracht te viseren. Het spreekt voor zich dat ook de bestaande Interneringswet, wat haar toepassingsgebied *ratione personae* betreft, nog zal moeten gewijzigd worden teneinde terminologische coherentie tussen de onderscheiden (toekomstige) bepalingen te krijgen. Aan het voordeel van aangepaste terminologie werd reeds in het tweede hoofdstuk van dit onderdeel uitgebreid aandacht besteed. Op de (pijnpunten van de) gedragsdeskundige rapportering wordt in Deel III ingegaan.

²⁹⁷ Let op: de gedwongen psychiatrische behandeling kan ook worden opgelegd aan zij die lijden aan zogenaamde medische stoornissen. Het toepassingsgebied *ratione personae* van deze maatregel is dus veel ruimer dan dat van de internering.

opstellers van het ontwerp in het leven werd geroepen: de gedwongen psychiatrische behandeling.²⁹⁸

119. Het gaat hier meer bepaald om een gedwongen “vrijheidsberovende straf voor de veroordeelde, die inhoudelijk lijkt op de internering maar wegens zijn beperkte duur ook op de gevangenisstraf”.²⁹⁹ De wetsontwerpers hebben dus niet geopteerd voor de (eventuele) combinatie van straf en maatregel zoals die in Nederland bestaat, maar stellen dat de rechter in zijn vonnis een vervangende gevangenisstraf moet bepalen zo de uitvoering van behandeling onmogelijk of uitermate moeilijk wordt gemaakt door de veroordeelde.³⁰⁰ De kwalificatie van de gedwongen behandeling als ‘straf’ is opmerkelijk te noemen, vermits de psychiatrische sector reeds bij de debatten omtrent de Interneringswet van 2007 zijn ongenoegen had geuit omtrent het verworden van een psychiatrische behandeling tot strafuitvoeringsmodaliteit.³⁰¹ Om die reden lijkt het mij derhalve beter die gedwongen psychiatrische behandeling niet als straf, maar eerder als maatregel te kwalificeren. Het is evenwel de vraag in welke mate de internering en die gedwongen dwangverpleging inhoudelijk van elkaar zullen verschillen. Misschien zou het hierbij raadzaam zijn om op het vlak van de psychiatrische verpleging naar Nederlands model te voorzien in een onderscheid tussen een extramurale en effectief gedwongen, residentiële behandeling, in functie van onder andere de vastgestelde intensiteit van de geestesstoornis en het daaraan gekoppelde recidivegevaar.³⁰² De vervangende gevangenisstraf kan dan inderdaad wel als ‘drukmiddel’ dienen om medewerking van de veroordeelde te verkrijgen, doch mag enkel als *ultimum remedium* worden aangewend, te meer daar de uitvoering van die gevangenisstraf de werkelijke oorzaak van die stoornis niet gaat wegnemen. Wordt de partieel ontoerekeningsvatbare dader dan uiteindelijk toch opgesloten in de gevangenis, dan

²⁹⁸ J. ROZIE, D. VANDERMEERSCH, J. DE HERDT, M. DEBAUCHE, en M. TAEYMANS, *Commissie voor de hervorming van het strafrecht. Voorstel van voorontwerp van Boek I van het Strafwetboek*, Brugge, Die Keure, 2017, 95.

²⁹⁹ *Ibid.*, 126.

³⁰⁰ *Ibid.*, 127.

³⁰¹ P. COSYNS, “De forensische geestelijke gezondheidszorg in Vlaanderen op een keerpunt: het licht in de duisternis?” in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Van pionier naar onmisbaar: Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen, Maklu, 2009, (385) 387-388.

³⁰² K. HANOULLE, “Te gek om los te lopen of net niet? De vergeten groep van de verminderd toerekeningsvatbare daders in het Belgische strafrecht.” in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Van pionier naar onmisbaar: Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen, Maklu, 2009, (370) 374.

zal hij in elk geval *intra muros* een zekere zorg en behandeling moeten krijgen, vermits het overduidelijke gebrek daaraan een belangrijk punt van kritiek uitmaakt.

120. Wat de situatie daarentegen van de volledig ontoerekeningsvatbaren betreft, doen de opstellers van het ontwerp er best aan om – naar Nederlands model – ook in een oplossing te voorzien voor de situatie waarin, na vrijspraak of buitenvervolginstelling als gevolg van (volledige) ontoerekeningsvatbaarheid, er toch niet tot internering kan worden overgegaan, omdat aan de overige toepassingsvoorwaarden van die maatregel niet is voldaan. Er kan hierbij wederom gedacht worden aan een systeem van gedwongen opname in een gespecialiseerde instelling. Het staat wel vast dat, om de uitvoering van al deze voorlopig nog papieren beschermingsmaatregelen mogelijk te maken, de (forensische) zorgsector in functie daarvan adequaat moet zijn georganiseerd en op de specifieke noden van de geesteszieke delinquenten moet zijn afgestemd. Hoewel er de laatste jaren reeds heel wat prachtige initiatieven werden verwezenlijkt, is een verdere uitbouw van de gezondheidszorg nodig, ongeacht of de persoon in kwestie strafbare feiten heeft gepleegd of niet.³⁰³

121. Hoe het ook zij, het valt enkel toe te juichen dat eindelijk een aanzet werd gegeven om een toch wel fundamenteel principe als de toerekeningsvatbaarheid te herzien en te voorzien in een drieledige structuur. Als gevolg hiervan kunnen bij de ‘bestrafing’ adequate nuances worden gemaakt, waaraan ongetwijfeld wel de verplichting in hoofde van de wetgever wordt gekoppeld om het arsenaal aan sancties en maatregelen uit te breiden. Evenwel is het voorbarig nu reeds victorie te kraaien, vermits vanuit medisch-psychiatrische invalshoek ook een graduele benadering van de toerekeningsvatbaarheid aanleiding geeft tot heel wat kritiek. Deze problematiek wordt hieronder toegelicht.

³⁰³ H. HEIMANS, “Beperking van de criteria tot internering: collateral damage?”, *Juristenkrant* 2016, afl. 331, 10-11.

DEEL III: DE ROL VAN DE GERECHTSDESKUNDIGE-PSYCHIATER IN HET STRAFPROCES

Hoofdstuk 1: De expertises in België

1. Inleiding

122. De laatste decennia deed zich een verregaande verwetenschappelijking van alle domeinen van het maatschappelijk leven voor die ongetwijfeld is doorgedrongen in nagenoeg alle takken van het recht. Het deskundigenonderzoek is niet langer weg te denken in het strafproces; maar al te vaak wordt door zowel het Openbaar Ministerie, de onderzoeksrechter als de rechterlijke instanties een beroep gedaan op specialisten uit diverse wetenschapsdomeinen, teneinde uitsluitsel te krijgen over de meest uiteenlopende multidisciplinaire vraagstukken. Ook aan de burgerlijke partij – het slachtoffer – en aan de verdedigende linie kent de wet heel wat mogelijkheden toe om tijdens het opsporings-, dan wel het gerechtelijk onderzoek te verzoeken om de aanstelling van een deskundige bij wijze van bijkomende onderzoeksdaad. Op die manier komt het strafrecht met specialismes in aanraking die ons, juristen, vreemd zijn, maar die het de rechter mogelijk maken om vanuit andere invalshoeken de nodige oplossingen te vinden voor strafrechtelijke problemen.

123. Uit de vorige hoofdstukken van deze masterproef is duidelijk gebleken dat de beklaagde over zekere intellectuele vermogens moet beschikken, om toerekeningsvatbaar te zijn. Hij moet weten wat zijn (strafbare) handelingen betekenen en de consequenties daarvan kunnen inzien. Het ontbreken van dat inzicht en van geestelijke capaciteiten vult de Belgische wetgever in als zijnde het gevolg van een mentale stoornis die het oordeels- en controlevermogen van dat individu tenietdoet of in ernstige mate heeft aangetast. De vraag of aan een delinquent al dan niet een misdrijf kan toegerekend worden, behoeft dus niet zozeer een juridisch, doch veeleer een moraal-filosofisch antwoord dat bij wet psychologisch-wetenschappelijk onderbouwd dient te zijn, hetgeen door juristen onmogelijk kan geformuleerd worden. Binnen de strafrechtelijke problematiek betreffende de schuldvraag, hebben artikel 71 Sw. en de interneringswetgeving van de gerechtsdeskundige-psychiater een zeer belangrijke speler gemaakt. Hij vormt

een essentiële brug tussen de psychiatrie en het recht, waarbij aan de hand van wetenschappelijke kennis en techniek de juridische concepten van toerekenbaarheid en geestesstoornis vorm kunnen krijgen. Om deze hoofdreden wordt aan de figuur van de gerechtspsychiater binnen dit werk bijzondere aandacht besteed. Helaas zal moeten vastgesteld worden dat de juridische en de forensisch-psychiatrische disciplines niet maximaal op elkaar zijn afgestemd. Dat heeft er, samen met het ontbreken van een duidelijk wettelijk kader dat het deskundigenonderzoek in al haar aspecten omlijnt, voor gezorgd dat met de tussenkomst van de deskundige niet altijd het verhoopte resultaat werd bereikt...

124. In hetgeen volgt wordt ingegaan op de rol die de gerechtsdeskundige-psychiater in het interneringsproces vervult. De focus ligt specifiek op de talrijke pijnpunten die bij de aanstelling en selectie van de deskundige aan het licht kwamen, evenals op de gebreken van het af te leveren deskundigenonderzoek. Een goed toerekeningsvatbaarheidsoordeel valt of staat met kwaliteitsvol onderzoek. Aangezien daaromtrent in het verleden de nodige vraagtekens konden worden geplaatst, lijkt het mij onontbeerlijk de situatie onder de oude W.B.M. nauwgezet in kaart te brengen en af te toetsen aan zowel recente wetgevende initiatieven die het statuut van de gerechtsdeskundigen in strafzaken uitwerkt, als aan de nieuwe interneringswet van 2014. Toch mag niet worden vergeten dat het werkveld van de forensische psychiatrie - dat slechts een onderdeel vormt van de geestelijke gezondheidszorg in het algemeen - veel ruimer is dan enkel het ter beschikking stellen van de nodige expertise aan de rechter tijdens het beslissingsproces. Ook de uiteindelijke hulpverlening, behandeling en begeleiding van forensische patiënten kunnen daaronder worden begrepen. Hoewel zeer interessant valt een behandeling van deze problematiek buiten het bestek van voorliggend werk.³⁰⁴

³⁰⁴ J. CASSELMAN, "Over het kind en het badwater. Het strafrechtelijk psychiatrisch deskundigenonderzoek en de gerechtelijke geestelijke gezondheidszorg", *Orde van de dag* 2006, afl. 34, 13-16.

2. De gerechtsdeskundige-psychiater: een duidelijk wettelijk statuut?

2.1. De aanstelling van de deskundige

125. De aanstelling van de deskundige kan door diverse instanties geschieden. Zowel in het kader van het vooronderzoek (tijdens het opsporingsonderzoek onder leiding van het Openbaar Ministerie, dan wel tijdens het gerechtelijk onderzoek onder gezag van de onderzoeksrechter) als door de onderzoeks- en vonnisgerechten kan aan een gerechtsdeskundige één of meer specifieke opdrachten worden toevertrouwd. Het moet evenwel gezegd dat er tot voor kort in het straf- en strafprocesrecht noch een duidelijke wettelijke omkadering van het deskundigenonderzoek noch een statuut van de deskundige terug te vinden was. Hierdoor was het niet echt duidelijk aan welke voorwaarden de deskundige diende te voldoen, welke opleiding hij moest hebben genoten, welke kwaliteit hij diende af te leveren, et cetera. Er moest dan nagekeken worden of er geen specifieke strafwetgeving bestond (zoals de maatschappijbeschermingswetten en de nieuwe Interneringswet) die voorzag in de inrichting van een deskundigenonderzoek. Hierbij zij opgemerkt dat de wetgever reeds in 2007 een regeling trachtte uit te werken, waarbij het de bedoeling was lijsten van erkende gerechtsdeskundigen te creëren. De wet van 10 april 2014 – die een hele reeks bepalingen in het Gerechtelijk Wetboek en Wetboek van Strafvordering opheft, vervangt en toevoegt en die uiteindelijk in werking trad op 1 december 2016 – voorziet in voorwaarden waaraan deskundigen zullen moeten voldoen opdat zij in een zogenaamd nationaal register van gerechtsdeskundigen kunnen worden opgenomen.³⁰⁵ Evenwel wordt er in een overgangperiode van vijf jaar voorzien voor de bestaande deskundigen om zich te conformeren aan die voorwaarden, waardoor het praktisch belang van de wet op heden nog beperkt blijft.³⁰⁶ Toch vormt die wet een belangrijke aanzet tot het verhogen van de objectiviteit en kwaliteit van de deskundigenonderzoeken.

³⁰⁵ Wet van 10 april 2014 tot wijziging van verschillende bepalingen met het oog op de oprichting van een nationaal register voor gerechtsdeskundigen en tot oprichting van een nationaal register voor beëdigd vertalers, tolken en vertalers-tolken, *BS* 19 december 2014.

³⁰⁶ D. SCHEERS en P. THIRIAR, “Het nationaal register voor gerechtsdeskundigen, *a never ending story*”, *R.W.* 2014-15, afl. 26, 1002.

2.1.1. De keuze van gerechtsdeskundige en de criteria die daartoe in aanmerking worden genomen

126. Vermits een duidelijke, wettelijke definitie ontbreekt, werd vanuit de aard en finaliteit van het deskundigenonderzoek afgeleid dat een gerechtsdeskundige moet worden beschouwd als een technisch raadgever van de rechterlijke instantie die tot diens aanstelling is overgegaan en daar bevoegd toe is. Het is zijn opdracht de objectieve informatie waarover de rechter en partijen beschikken, te vervolledigen, om vervolgens in alle onafhankelijkheid en onpartijdigheid technisch advies te verstrekken zodat de rechter zijn opdracht kan vervullen.³⁰⁷ Mede gelet op de formele voorwaarden die worden gesteld om van een écht deskundigenonderzoek in de juridische zin van het woord te spreken, is de deskundige een neutrale partij, die noch getuige, noch partij in het geding, noch rechter of onderzoeksambtenaar is.³⁰⁸

127. De oude W.B.M. bevatte geen enkele bepaling die de aanstelling van een deskundige, laat staan die van een gerechtspsychiater, regelt en verplicht. Aangenomen moest worden dat de aanstellende magistraat volkomen vrij uitmaakte of de expert toegang had tot het strafproces. Hierbij speelden allerhande factoren mee, onder andere de persoonlijke ingesteldheid en het standpunt van de magistraat ten aanzien van de noodzaak van het onderzoek, alsook de aard van het misdrijf. Er was dus al bij de keuze tot aanstelling een eerste schifting van wie wel en niet toerekenbaar werd geacht.³⁰⁹

Bij de selectie van de deskundige golden er bovendien geen criteria: het was voldoende dat een persoon deskundig werd geacht om als gerechtspsychiater te worden aangesteld.³¹⁰ Het voorleggen van diploma's of getuigschriften van

³⁰⁷ B. DESMET, "Deskundigenonderzoek in strafzaken" in X., *Strafrecht en strafvordering. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Antwerpen, Kluwer, 2016, (42) 44-45.

³⁰⁸ F. HUTSEBAUT, "Het deskundigenonderzoek in strafzaken" in W. VAN DE VOORDE, J. GOETHALS en M. NIEUWDORP (eds.), *Multidisciplinair forensisch onderzoek: juridische en wetenschappelijke aspecten*, Brussel, Politeia, 2003, (125) 126-127.

³⁰⁹ M. VANDENBROUCKE, "Geïnterneerde, wie bent u? Een vraag naar de diagnose van de geïnterneerde in België" in J. CASSELMAN, P. COSYNS, J. GOETHALS, M. VANDENBROUCKE, D. DE DONCKER en C. DILLEN (eds.), *Internering*, Antwerpen, Garant, 1997, (63) 63.

³¹⁰ J. MAHIEU, "Het deskundigenonderzoek in strafzaken. Enkele juridische en praktische vraagstellingen" in P. BOEL, V. DE CLOET, J. DE KINDER, J. MAHIEU en D. VAN VARENBERGH (eds.), *Handboek forensisch onderzoek: de mogelijkheden van het forensisch onderzoek*, Brussel, Politeia, 2008, (47) 59.

bijzondere vaardigheden was geenszins vereist.³¹¹ In de praktijk werd er daarentegen wel gewerkt met een officieuze lijst van deskundigen, die zogezegd het vertrouwen genieten van het parket.³¹² Hoe men op die lijst terecht kwam of ervan werd geschrapt, is evenwel niet duidelijk³¹³. De (vooralsnog) huidige situatie inzake selectie kan volgens DILLEN wel mooi als volgt worden samengevat: *“Het volstaat om zich hiervoor kandidaat te stellen, bevriend te zijn met een rechter of in dezelfde serviceclub te zitten, een vrouw/geliefde/man te hebben die op de griffie werkt, om als gerechtspsychiater aangesteld te kunnen worden.”*³¹⁴

128. Zoals hierboven weergegeven, heeft een recente wetswijziging paal en perk willen stellen aan de zojuist vermelde wanpraktijken. Huidig artikel 646 Sv. j° huidig artikel 991ter-991quater Ger.W. bepalen immers dat enkel de door de minister van Justitie in het nationaal register van gerechtsdeskundigen geregistreerde personen de titel van gerechtsdeskundige mogen voeren. Op die manier wordt een einde gesteld aan de ongebreidelde keuzevrijheid van magistraten. Het spreekt evenwel voor zich dat een dergelijk register, dat de kwaliteit van de deskundigen en dus van hun rapporten dient te verstevigen, slechts het beoogde doel zal kunnen bereiken indien de selectiecriteria niet te streng worden bevonden en er voldoende financiële middelen zijn om die kwaliteit te betalen.³¹⁵

2.1.2. De vorming, kwaliteit, erkenning en vergoeding van de gerechtspsychiaters-deskundigen

129. Zoals gezegd, golden er voor 1 december 2016 geen selectiecriteria en stelde de W.B.M. geen bijzondere (kwaliteits-)vereisten aan de ‘deskundige’ psychiater, noch aan het door hem af te leveren rapport. De magistraat beoordeelde soeverein de kunde van de gerechtspsychiater, zonder dat deze verplicht werd zijn competenties te bewijzen via diploma’s of getuigschriften. Derhalve kon – hoe bizar het moge klinken – ook op niet-psychiaters een beroep worden gedaan³¹⁶, met als

³¹¹ B. DESMET, *Deskundigen in het strafproces. Algemene beginselen*, Mechelen, Kluwer, 2015, 51.

³¹² *Ibid.*, 51.

³¹³ P. COSYNS, “Psychiatrisch deskundigenonderzoek in strafzaken” in J. CASSELMAN en P. COSYNS, *Gerechtelijke psychiatrie*, Leuven, Garant, 1995, (39) 44-45.

³¹⁴ C. DILLEN, “Requiem voor een kalf”, *Orde van de dag* 2006, afl. 34, (7) 9.

³¹⁵ B. DESMET, “Het nieuwe statuut van gerechtsdeskundigen in strafzaken”, *T.Straf.* 2015, afl. 4-5, (173) 178. Zie ook *infra*.

³¹⁶ P. COSYNS, “De psychiatrische rapportage in strafzaken is een droeve zaak”, *Panopticon* 1980, afl. 3, (181) 182.

gevolg dat er zowel binnen de magistratuur en advocatuur als binnen de medische beroepswereld werd geklaagd over de miserabele kwaliteit van de deskundigenverslagen. Men kan zich terecht afvragen hoe het ooit zo ver is kunnen komen. De oorzaak van de hele problematiek lijkt een driekoppige draak te zijn.

130. Vooreerst was er het ultieme gebrek aan aandacht voor de forensische psychiatrie tijdens de universitaire opleiding tot geneesheer en psycholoog, én het ontbreken van een eventueel bijkomende specialiserende opleiding tot forensisch psychiater die er lange tijd toe hebben geleid dat ‘onkundigen’ door Justitie werden ingeschakeld.³¹⁷ Het doorvoeren van kwalitatieve criteria door de beleidsmakers leek onmogelijk, vermits het stellen van hoge standaarden ertoe zou leiden dat de ‘pool’ van psychiatrisch deskundigen nog verder zou verkleinen. Deze was al niet bijzonder groot, omdat de werkomstandigheden waaronder de bereidwillige gerechtropsychiaters dienden te werken op het randje van mensonterend waren.

Wat het deskundigenverslag betreft, werd zowel vanuit de maatschappij als van overheidswege een gedegen kwaliteit verwacht, waarbij op de gestelde vragen een zo grondig mogelijk antwoord diende te worden geformuleerd.³¹⁸ Dergelijk resultaat kon enkel bereikt worden indien er voldoende tijd werd uitgetrokken om de persoon van de beklaagde te doorgronden door middel van herhaaldelijke ontmoetingen met die persoon, de nodige onderzoeken en tests uit te voeren, het strafdossier op doortastende wijze te analyseren... Deze tijd was er helaas niet, en het feit dat slechts een beperkt aantal psychiaters onder hoge druk en aan hoge snelheid medische verslagen dienden te produceren, droeg geenszins bij aan een verhoogde kwaliteit van het afgeleverde werk.³¹⁹

Bovenal geldt ook: *time is money*. Het feit dat de Staat al altijd een zeer slechte en late betaler is, heeft ertoe bijgedragen dat de forensische psychiatrie lange tijd als een bijkomende hobby of een filantropische bezigheid voor de ervaren psycholoog

³¹⁷ *Ibid.*, 182. Zie ook: C. DILLEN, “Requiem voor een kalf”, *Orde van de dag* 2006, afl. 34, (7) 9.

³¹⁸ C. DILLEN, “De psychiaters-deskundigen in strafzaken: de apen van justitie?” in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSARS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Van pionier naar onmisbaar: Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen, Maklu, 2009, (202) 203.

³¹⁹ J. CASSELMAN, “Forensisch psychiatrisch onderzoek” in W. VAN DE VOORDE, J. GOETHALS en M. NIEUWDORP (eds.), *Multidisciplinair forensisch onderzoek: juridische en wetenschappelijke aspecten*, Brussel, Politeia, 2003, (453) 455; C. DILLEN, “Zinvolheid van nieuwe richtlijnen en initiatieven rond internering. Het standpunt van een psychiatrisch-forensisch deskundige”, *Orde van de dag* 2001, afl. 15, (43) 44-45.

werd beschouwd.³²⁰ De overheid verwachtte veel, maar was niet bereid de nodige financiële middelen vrij te maken, of, zoals DILLEN het verwoordt: “*Men is psychiatrisch gestoord als men voor de prijs van een tweedehands Trabant, een nieuwe Rolls Royce wil geleverd zien*”.³²¹ De ingeschakelde gerechtropsychiaters werden dus, ondanks een zeer lange universitaire opleiding (los van enige bijkomende specialisatie in de forensische psychiatrie), niet verloond naar de capaciteiten die ze hadden of verwacht werden te hebben. De hoge werkdruk en het gebrek aan een voldoende hoge incentive brachten met zich mee dat de meer ervaren spelers het werkveld verlieten en plaats ruimden voor jonge onervaren collega's, aan wie de nodige ervaring en kennis ontbrak.³²²

131. Het is logisch dat slechts een oplossing voor dit fundamentele probleem kon worden bekomen, indien deze driekoppige draak in zijn geheel werd aangepakt. Wat de ‘kwaliteit’ van de deskundigen-psychiaters zelf betreft, werd vanuit de forensisch psychiatrische sector een initiatief gelanceerd, dat zich heeft veruitwendigd in een interuniversitaire postgraduaatopleiding van twee jaar, die in 1998 van start ging. Doelstelling ervan is om voor gediplomeerden in de geneeskunde en psychologie, gespecialiseerd in de psychiatrie en met een doorgedreven interesse in de forensische psychiatrie en psychologie, te voorzien in een gedegen theoretische en praktische scholing aangaande deze materie. Bewijs dat men deze opleiding heeft gevolgd, zou dan blijken uit het postgraduaatdiploma³²³, waarvan de inhoudelijke waarde sinds 1 april 2016 krachtig wordt omlijnd door de vereisten die bij ministerieel besluit worden gesteld.³²⁴

Verwijzend naar de voorwaarden die door het Gerechtelijk Wetboek worden gesteld om erkenning als (algemeen) gerechtsdeskundige en opname in het nationaal register van gerechtsdeskundigen te bekomen³²⁵, zou het zojuist vermelde

³²⁰ C. DILLEN, “Het kalf is bijna verdronken”, *Panopticon* 2001, (529) 538.

³²¹ C. DILLEN, “De psychiaters-deskundigen in strafzaken: de apen van justitie?” in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSASERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Van pionier naar onmisbaar: Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen, Maklu, 2009, (202) 203.

³²² C. DILLEN, “Requiem voor een kalf”, *Orde van de dag* 2006, afl. 34, (7) 9.

³²³ *Ibid.*, 10-11.

³²⁴ Ministerieel besluit van 28 oktober 2015 tot vaststelling van de bijzondere criteria voor de erkenning van geneesheren-specialisten houders van de bijzondere beroepstitel in de forensische psychiatrie, alsmede van stagemeesters en stagediensten, BS 10 november 2015.

³²⁵ Art. 991^{quater} Ger.W.

postgraduaatdiploma het perfecte bewijs kunnen van voldoende deskundigheid in het vakgebied.

In aanvulling van het voormelde ministerieel besluit – waarnaar tevens in artikel 5, § 4 Interneringswet wordt verwezen – bevat ook de nieuwe Interneringswet een belangrijke bepaling die kwalitatieve criteria stelt aan degenen die met de leiding van het psychiatrisch deskundigenonderzoek worden belast: *“Het forensisch psychiatrisch onderzoek wordt uitgevoerd onder de leiding en de verantwoordelijkheid van een deskundige, houder van de beroepstitel forensisch psychiater, die voldoet aan de voorwaarden welke zijn gesteld krachtens de gecoördineerde wet van 10 mei 2015 betreffende de uitoefening van de gezondheidszorgberoepen”*.³²⁶ Ondanks het feit dat in de nodige overgangsregels wordt voorzien en het nog even zal duren vooraleer de praktijk zich effectief heeft afgestemd op die nieuwe wettelijke bepalingen, mag het wel gezegd worden dat die regels een duidelijk en coherent wettelijk kader creëren, waarbinnen de gedragsdeskundige moet opereren. Dit zou de kwaliteit van de deskundigenverslagen ten goede moeten komen.³²⁷ Een degelijk resultaat is echter slechts mogelijk indien in een adequate incentive voor de gerechtsdeskundige-psychiater wordt voorzien, die onder andere overeenstemt met de genoten opleidingen en de ervaring die de deskundige reeds heeft opgedaan. Een goede verloning blijft immers een belangrijke motivatiefactor om toekomstige psychiaters ertoe aan te zetten zich te verdiepen in het domein van de forensische psychiatrie en de bestaande forensische psychiaters aan te moedigen opnieuw deskundigenverslagen af te leveren in dienst van de overheid. Minstens dezelfde barema's als binnen de algemene gezondheidszorg zouden moeten kunnen toegepast worden.^{328, 329} Zoniet stuikt het volledige systeem van hoogkwalitatieve opleidingen en erkenningscriteria – hoewel zeer hoopvol – als een kaartenhuisje in elkaar en zullen de op papier geboden garanties geen enkele praktische toepassing vinden.

³²⁶ Artikel 5, § 2 Interneringswet.

³²⁷ De concrete inhoud van het deskundigenonderzoek wordt hieronder behandeld.

³²⁸ C. DILLEN, “Requiem voor een kalf”, *Orde van de dag* 2006, afl. 34, (7) 11.

³²⁹ Terzake bepaalt art. 5, § 5 Interneringswet dat het honorarium zal worden bepaald op basis van het tarief dat voor een psychotherapeutische behandelingszitting van een geaccrediteerde psychiater is vastgelegd in de nomenclatuur voor de geneeskundige verstrekkingen.

2.2. De opdracht van de gerechtspychiater in het interneringsproces

2.2.1. Algemeen

132. Er werd al gesteld dat de vraag naar de toerekeningsvatbaarheid een multidisciplinair karakter heeft, waardoor ze dus ook een multidisciplinair antwoord behoeft. Wil de rechter overgaan tot internering van de beklaagde, dan moet hij een psychiatrisch deskundigenonderzoek gelasten. Het desbetreffend onderzoek kan twee ‘verschillende’ vormen aannemen. De beide modaliteiten dienen echter niet strikt van elkaar te worden gescheiden en het is de inobservatiestelling die in principe de klinische setting diende te creëren waarbinnen het psychiatrisch verslag tot stand komt. Er zal evenwel blijken dat van die bijzondere onderzoeksvorm tot op heden haast geen gebruik werd gemaakt en dat ook naar de toekomst toe het gebruik ervan even op zich kan laten wachten.

2.2.2. De inobservatiestelling

133. De oude Maatschappijbeschermingswet voorzag reeds in een zestal artikelen met betrekking tot de inobservatiestelling van de verdachte.³³⁰ Volgens het Hof van Cassatie betrof het een gespecialiseerde onderzoeksmaatregel ten gronde, waarbij onder de meest gunstige voorwaarden een geestesonderzoek kon worden gerealiseerd.³³¹ Dergelijke maatregel kon door de onderzoeksgerechten worden bevolen, meer bepaald in de gevallen waarin voorlopige hechtenis mogelijk was en wanneer er redenen waren om te veronderstellen dat de beklaagde met een door de wet geviseerde geestesstoornis kampte. Tevens kon hij in elke stand van het geding door de vonnisgerechten worden opgelegd, hetzij ambtshalve, hetzij op verzoek van het Openbaar Ministerie, van de verdachte of van diens advocaat. Het bleef evenwel het gelastende gerecht dat soeverein oordeelde over de noodzaak ervan.³³² De beklaagde werd dan vervolgens voor een verlengbare termijn van één maand opgenomen in een psychiatrische afdeling van een strafinrichting, om daar aan onderzoeken onderworpen te worden. Nadere krijtlijnen betreffende het verloop van die effectieve beschikking werden niet bij wet bepaald, doch het resultaat ervan was

³³⁰ Artt. 1-6 W.B.M..

³³¹ J. GOETHALS, *Abnormaal en Delinkwent: De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Arnhem, Gouda Quint, 1991, 146.

³³² A. VANDEPLAS, “Betreffende de inobservatiemaatregel” (noot onder K.I. 23 september 1980), *R.W.* 1983-84, 1483-1484.

wel een verslag, op grond waarvan de oordelende rechter kon besluiten al dan niet de internering te gelasten.

134. Omwille van verschillende redenen werd in het verleden haast geen gebruik gemaakt van deze mogelijkheid. De erbij horende complexe juridisch-technische procedure maakte de maatregel onpopulair tegenover het ‘gewoon’ deskundigenonderzoek, voornamelijk omdat de observatie diende te geschieden in een psychiatrische annexe van de gevangenis. Daar waren de omstandigheden niet om over naar huis te schrijven, onder andere ingevolge gebrek aan infrastructuur en personeel.³³³ In dat opzicht was het initiatief van de Commissie DELVA tot oprichting van een federaal observatiecentrum (het POKO) veelbelovend, vooral omdat een uiteindelijk K.B. van 1999 de grenzen van de opdracht en functie van dit Penitentiair Onderzoeks- en Klinisch Observatiecentrum zou omlijnen.³³⁴ Voorzien werd dat dit Centrum in de toekomst de observaties zou uitvoeren met het oog op het verstrekken van medisch advies inzake de toerekeningsvatbaarheid van beklaagden in voorhechtenis. Daarnaast zou het ook advies verstrekken, onder andere omtrent de meest geschikte plaats om de internering uit te voeren, de invrijheidsstelling op proef en de definitieve invrijheidsstelling.³³⁵ Jammer genoeg bleef het POKO enkel een papieren creatie.³³⁶ Alhoewel de nieuwe Interneringswet in de mogelijkheid van de inobservatiestelling van beklaagden in voorhechtenis blijft voorzien, is er van het instituut geen enkel spoor meer te bekennen. De wet verwijst enkel naar de observatie binnen een door de Koning op te richten klinisch observatiecentrum³³⁷, maar de inwerkingtreding van dat artikel is uitgesteld tot 1 januari 2020. Zodoende riskeren de bepalingen betreffende de inobservatiestelling nog voor enkele jaren dode letter te blijven, daar de uitvoering ervan vooralsnog dient te geschieden binnen de bestaande psychiatrische annexen van de gevangenissen.

³³³ J. CASSELMAN, “Internering: huidige situatie” in J. CASSELMAN, P. COSYNS, J. GOETHALS, M. VANDENBROUCKE, D. DE DONCKER en C. DILLEN (eds.), *Internering*, Antwerpen, Garant, 1997, (39) 42-44; H. HEIMANS, “Is er nog hoop voor geïnterneerden?”, *Orde van de dag* 2001, afl. 15, (7) 13-14.

³³⁴ KB van 19 april 1999 betreffende het Penitentiair Onderzoeks- en Klinisch Observatiecentrum met het statuut van Wetenschappelijk inrichting van de Staat, BS 8 mei 1999.

³³⁵ P. COSYNS, “Internering: en doorbraak in het herzieningsproces van de wet?”, *Panopticon* 1999, (313) 314-315.

³³⁶ S. DE VUYSERE, “Wetgevende initiatieven inzake internering” in D. VAN DAELE en I. VAN WELZENIS (eds.), *Actuele thema's uit het strafrecht en de criminologie*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2004, (63) 69.

³³⁷ Art. 6, § 1, 2de lid Interneringswet.

2.2.3. Het deskundigenverslag in het kader van een ‘eenvoudige’ deskundigheidsoopdracht

2.2.3.1. Het kommer en kwel van de psychiatrische verslagen onder de oude W.B.M.

135. De gerechtelijke instanties gelastten dus meestal een ‘eenvoudige’ expertise buiten de inobservatiestelling. Aan welke voorwaarden dit onderzoek moest voldoen of wat de specifieke opdracht van de psychiater inhield, werd evenwel niet voorzien in de oude W.B.M.. Uiteraard diende uitsluitsel te worden verkregen over het al dan niet toerekeningsvatbaar zijn van de beklaagde. Traditioneel werden dan doorgaans de volgende vragen gesteld aan de psychiater:

- *“Verkeerde de persoon op het ogenblik van de feiten, hetzij in een staat van krankzinnigheid, hetzij in een ernstige staat van geestesstoornis of zwakzinnigheid, die hem ongeschikt maakte tot het controleren van zijn daden?”*
- *In bevestigend geval, bleef deze toestand verder bestaan (tot op het ogenblik van de behandeling van de zaak)?*
- *Is de staat van de persoon thans van aard een gevaar op te leveren voor de maatschappij?*³³⁸

Het staat buiten kijf dat het deskundigenonderzoek een belangrijk hulpmiddel *kan* zijn ter staving van het oordeel van de rechter. De verzuchtingen van de juridische en medische sectoren die bij de toepassing van de wet betrokken waren, zijn echter talrijk.

136. In de eerste plaats bleek uit de vraagstelling ten aanzien van de psychiater duidelijk het rigide dichotome systeem dat in het strafrechtssysteem is ingebakken: naar Belgisch recht dient de toerekenbaarheidsvraag met een ja of nee beantwoord te worden. De deskundige is ertoe gehouden zwart of wit te beslissen; grijs behoort niet tot de mogelijkheden. Probleem is dat een zwart-/wit-beoordeling in de praktijk dikwijls onmogelijk is. De gerechtelijke psychiatrie is een wetenschappelijke discipline, waarbij aan de hand van een eigen methodologie en logica getracht wordt tot een zeker besluit te komen omtrent een voorliggend probleem van psychisch-

³³⁸ J. CASSELMAN, “Forensisch psychiatrisch onderzoek” in W. VAN DE VOORDE, J. GOETHALS en M. NIEUWDORP (eds.), *Multidisciplinair forensisch onderzoek: juridische en wetenschappelijke aspecten*, Brussel, Politeia, 2003, (453) 456.

psychiatrische aard.³³⁹ Deze besluiten zijn bijna altijd vatbaar voor nuance: *het* onomstotelijk juiste antwoord bestaat niet, omdat het zeer tijdsgebonden is.³⁴⁰ Bovendien moet de toerekeningsvatbaarheid opgevat worden als een continuüm van graden³⁴¹: een radicale grens tussen vrij, minder vrij en ‘gedetermineerd’ gedrag is onmogelijk te trekken, temeer daar het concept gewoon niet kan gekwantificeerd worden.³⁴² Vandaar dat het onderzoek naar de toerekeningsvatbaarheid zich niet zozeer dient toe te spitsen op enkel de hierboven gestelde vragen. Een volledige schets van de beklaagde, zijn persoonlijkheid en psychopathologie én de interactie daartussen is vereist. Op die manier wordt geprobeerd om een verklaring te vinden voor de feiten vanuit het standpunt van de beklaagde zelf. Dit wordt de criminogenese genoemd.³⁴³ Ze is essentieel, niet alleen om de recidivekansen van de misdrijfpleger te kunnen inschatten, maar vooral om een accurate behandeling mogelijk te maken.

Van de psychiater een onomstreden antwoord eisen is derhalve uit den boze: “*De psychiater kan hooguit enkele lichtjes aansteken in de grote duisternis*”, haalt VANDENBROUCKE aan.³⁴⁴ De diagnose van een geestesstoornis, waarbij met allerhande factoren rekening moet worden gehouden en waarbij het vereist is dat de controlemogelijkheid voldoende is aangetast als gevolg van die stoornis, transponeren naar het ‘juridisch’ ontoerekeningsvatbaarheidsconcept was dan ook (en is eigenlijk nog steeds) een aartsmoeilijke opdracht. En toch verwachtte de strafrechter vanuit juridische invalshoek een ja-/nee-oplossing voor zijn ‘probleem’, waardoor de psychiater als het ware gedwongen werd een onmogelijke vraag te beantwoorden.

³³⁹ P. COSYNS, “Themis en Aesculapius. Beginselen van een gedwongen huwelijk” in J. CASSELMAN en P. COSYNS, *Gerechtelijke psychiatrie*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 1995, (21) 21-23; C. DILLEN, “Zinvolheid van nieuwe richtlijnen en initiatieven rond internering. Het standpunt van een psychiatrisch-forensisch deskundige”, *Orde van de dag* 2001, afl. 15, (43) 46.

³⁴⁰ C. DILLEN, “Het kalf is bijna verdronken”, *Panopticon* 2001, (529) 532-533; A. JEURISSEN, “Het morele element in hoofde van de geestesgestoorde delinquent”, *NC* 2011, afl. 2-3, (127) 169-170.

³⁴¹ J. GOETHALS, *Abnormaal en delinkwent: De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Arnhem, Gouda Quint, 1991, 157.

³⁴² M. VANDENBROUCKE, “De psychiatrische expertise in opspraak”, *Panopticon* 1983, (150) 155-156.

³⁴³ P. COSYNS, “Psychiatrisch deskundigenonderzoek in strafzaken” in J. CASSELMAN en P. COSYNS, *Gerechtelijke psychiatrie*, Leuven, Garant, 1995, (39) 42-44; C. DILLEN, “Requiem voor een kalf”, *Orde van de dag* 2006, afl. 34, (7) 8.

³⁴⁴ M. VANDENBROUCKE, “De psychiatrische expertise in strafzaken: vaak vergeten, maar niet altijd onbelangrijk”, *R.W.* 1994-95, afl. 40, (1353) 1354.

137. Het gebrek aan wettelijk bepaalde richtlijnen maakte de situatie er niet beter op.³⁴⁵ Supra werd gewezen op de problematische formulering van concepten als ‘geestesstoornis’, ‘krankzinnigheid’, ‘zwakzinnigheid’ en ‘sociale gevaarlijkheid’ en de bemerking dat de focus op die ziektebeelden beter zou verdwijnen. Derhalve ware het wel beter geweest indien de wetgever een reeks criteria had vastgelegd die het onderzoek omkaderden. Immers, elke psychiater genoot zo veel vrijheid om te werken op zijn eigen manier, overeenkomstig zijn eigen methodiek en eigen vooropgestelde maatstaven. Ingeval er dan verschillende psychiaters werden aangesteld, zowel door de vervolgende instanties als door het gerecht en de verdedigende partij³⁴⁶, was een vergelijking tussen de verschillende verslagen veelal onmogelijk; ook werd het voor de rechter bijzonder moeilijk om definitief de knoop door te hakken. J. BAECKE raadt daarom aan dat de deskundigen in de gehanteerde onderzoeksmethodes consequent blijven met zichzelf.³⁴⁷ Daarnaast is een zogenaamd ‘deskundigenverslag op bestelling’ geen fictie, hoewel er van de deskundige wordt verwacht dat deze zich naar eer en geweten onafhankelijk opstelt: er zijn deskundigen die zich door de verdediging laten verleiden een rapport op te stellen zoals het ‘in het kraam van de advocaat’ past...³⁴⁸

138. Een ander heikel punt was het feit dat het psychiatrisch deskundigenonderzoek geenszins verplicht werd gesteld, waardoor de kans bestond dat personen werden geïnterneerd terwijl zij geenszins aan een bij wet geviseerde mentale stoornis leden en *vice versa*. Zo er dan een deskundigenonderzoek werd gelast, was de rechter bovendien niet gebonden door de vaststellingen in het verslag: het behoort immers tot de soevereine beoordelingsvrijheid van de rechter de nodige conclusies te trekken uit het onderzoek en eventueel andersluidend over de toerekenbaarheid van de beklaagde te beslissen.³⁴⁹ De praktijk wijst echter uit dat in de meeste gevallen de rechter toch geneigd is het psychiatrisch onderzoek te

³⁴⁵ D. LEESTMANS, “Men geeft ons meer expertise dan we hebben”, *Juristenkrant* 2013, afl. 270, 8-9.

³⁴⁶ En dit kon maar al te vaak gebeuren. Hielden de psychiaters er dan een verschillende mening op na, kon dit voor de rechtbank aanleiding geven tot een hele reeks bizarre taferelen.

³⁴⁷ Zie hiervoor Panorama-reportage: “Te gek om los te lopen”, 24 juli 2011. (<http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/videozone/archief/programmas/panorama/1.1074095>)

³⁴⁸ Zie eveneens de Panorama-reportage: “Te gek om los te lopen”, 24 juli 2011. Zie daarnaast ook: D. LEESTMANS, “Men geeft ons meer expertise dan we hebben”, *Juristenkrant* 2013, afl. 270, 8-9.

³⁴⁹ Zie o.a.: Cass. 31 maart 1969, *Arr. Cass.* 1969, 723; Cass. 2 juni 1992, *Arr. Cass.* 1991-92, 936.

volgen³⁵⁰. Er kan zelfs gesteld worden dat aan de psychiater een vorm van rechtsmacht toekomt³⁵¹ als blijkt dat hij zijn taak tot het louter stellen van een diagnose te buiten ging en actief een oplossing voorstelde.

139. Een belangrijk punt van kritiek was tot slot de algemene kwaliteit van de onderzoeken. Vaak werd de psychiaters verweten dat ze hun analyse niet grondig genoeg hadden gevoerd en zodus hun conclusies steunden op invalide of onvoldoende gegevens. Tevens werd de nodige multidisciplinariteit van de onderzoek als ernstig gebrek ervaren.³⁵²

140. Het spreekt voor zich dat al deze pijnpunten moeten worden gekaderd binnen het algemene probleem inzake de kwaliteit van de aangestelde psychiatrisch deskundigen. Het gebrek aan een adequate honorering, de vereiste spoed waarmee de rapporten dienden afgeleverd te worden, het algemeen ontbreken van bij wet gestelde kwaliteitsvereisten en duidelijk omschreven richtlijnen aangaande de omvang en inhoud van de deskundigenverslagen, hebben er, samen met het afwezig zijn van de nodige kwaliteitscontrole³⁵³, toe bijgedragen dat de rechterlijke besluitvorming eerder op arbitraire wijze verliep. Terecht, volgens mij, werd gesteld dat de interneringspraktijk vaak neerkwam op een loterij³⁵⁴, waarbij het van persoon tot persoon en van rechtbank tot rechtbank sterk kon verschillen aan wie de 'hoofdprijs' werd toegekend. Of de Interneringswet dit loterijkarakter wilde of kon wegnemen, wordt hierna nagegaan.

³⁵⁰ E. GOOSSENS, "Psychopaten zijn toerekeningsvatbaar", een strafrechtelijk dogma onder de loep", *Jura Falc.* 2011-12, afl. 1, (3) 8-9.

³⁵¹ M. VANDENBROUCKE, "De psychiatrische expertise in strafzaken: vaak vergeten, maar niet altijd onbelangrijk", *RW* 1994-95, afl. 40, (1353) 1359.

³⁵² J. CASSELMAN, "Forensisch psychiatrisch onderzoek" in W. VAN DE VOORDE, J. GOETHALS en M. NIEUWDORP (eds.), *Multidisciplinair forensisch onderzoek: juridische en wetenschappelijke aspecten*, Brussel, Politeia, 2003, (453) 464; J. GOETHALS, *Abnormaal en delinkwent: De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Arnhem, Gouda Quint, 1991, 157; M. VANDENBROUCKE, "De psychiatrische expertise in opspraak", *Panopticon* 1983, (150) 158-159.

³⁵³ Het is immers de rechter, doorgaans een leek wat betreft de materie, die zich over het 'waarheidsgehalte' (zo daarvan al kan gesproken worden) van het verslag of de verslagen zal dienen te buigen.

³⁵⁴ De Standaard 30 januari 2010, "Internering is een loterij".

2.2.3.2. Belooft de nieuwe Interneringswet beterschap?

141. In tal van wetgevende initiatieven was er al op gewezen dat Justitie enkel een beroep kon doen op deskundigen die (bijzonder) onderlegd waren in die materies waaromtrent in gerechtelijke procedures om hun advies werd verzocht. In de nieuwe Interneringswet wordt, in tegenstelling tot de oude W.B.M., een specifiek hoofdstuk gewijd aan het psychiatrisch deskundigenonderzoek.

142. Belangrijk is dat het psychiatrisch deskundigenonderzoek bij wet verplicht wordt gesteld, in die zin dat de internering enkel *kan* worden bevolen ten aanzien van die beklaagden die aan een dergelijk onderzoek werden onderworpen.³⁵⁵ Het spreekt voor zich dat het invoeren van deze verplichting een grondigere, meer doordachte en onderbouwde besluitvorming mogelijk maakt. De rechter blijft evenwel geenszins gebonden door de bevindingen van de psychiater; hij kan dus tot een andersluidende beslissing komen als hij vindt dat conclusie in het verslag niet wordt gestaafd door de uitgevoerde onderzoeken. Kortom, aan zijn soevereine beoordelingsvrijheid wordt niet getornd, waardoor de vraag voort bestaat of het probleem van de arbitraire beoordeling uiteindelijk wordt verholpen.³⁵⁶

143. Artikel 5, § 1 Interneringswet tracht wel te bepalen wat van de deskundige verwacht wordt. Er moet “*minstens worden nagegaan:*

- *of de persoon op het ogenblik van de feiten leed aan een geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan of ernstig heeft aangetast en of de persoon op het ogenblik van het deskundigenonderzoek leed aan een geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan of ernstig heeft aangetast;*
- *of er mogelijk een oorzakelijk verband bestaat tussen de geestesstoornis en de feiten;*

³⁵⁵ Art. 9, § 2 Interneringswet.

³⁵⁶ P. VERPOORTEN, “De wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen”, *T.Strafr.* 2015, afl. 6, (283) 292-293.

- *of het gevaar bestaat dat betrokkene ten gevolge van de geestesstoornis, in voorkomend geval in samenhang met andere risicofactoren, opnieuw misdrijven pleegt, zoals bepaald in artikel 9, § 1, 1°;*
- *dat en hoe de persoon in voorkomend geval kan worden behandeld, begeleid, verzorgd met het oog op zijn re-integratie in de maatschappij;*
- *dat desgevallend, indien de tenlastelegging betrekking heeft op de in artikelen 371/1 tot 378 van het Strafwetboek bedoelde feiten of de in de artikelen 379 tot 387 van hetzelfde Wetboek bedoelde feiten indien ze gepleegd werden op minderjarigen of met hun deelneming, de noodzaak bestaat om een gespecialiseerde begeleiding of behandeling op te leggen”.*

De klassieke vragen die de psychiater moest beantwoorden, worden nu dus wettelijk verankerd en tezelfdertijd verfijnder en concreter geformuleerd. En alhoewel de aangepaste terminologie zijn voordelen heeft, blijkt dat de nieuw gebruikte concepten alweer voor de nodige interpretatie vatbaar zijn; er wordt derhalve voldoende ruimte gelaten voor discussie. Tevens bepaalt de wet enkel de inhoud van wat van het deskundigenrapport wordt verwacht; er wordt niets gezegd over de methodes of criteria die de gedragsdeskundige gebruikt en hanteert.³⁵⁷ Daar waar de deur voor arbitraire beslissingen openbleef, moet nu eenmaal aanvaard worden dat onomstotelijke zwart-wit antwoorden binnen de (forensische) psychiatrie niet mogelijk zijn. Om het in andere woorden uit te drukken: een zekere onzekerheid is steeds inherent aan de vragen waarop de deskundige een antwoord zal moeten formuleren, temeer daar in de desbetreffende wetenschappelijke disciplines nooit met absolute zekerheden kan worden gewerkt...

144. In dat opzicht moet wel gezegd dat de wet beter tracht tegemoet te komen aan een oplossing voor die patstelling.

145. Zo voorziet artikel 5, § 2, tweede lid Interneringswet in de mogelijkheid om een multidisciplinair onderzoek onder leiding van de aangestelde deskundige (forensisch psycholoog) uit te voeren. De invoering van die mogelijkheid is het gevolg van de opmerkingen die de Commissie DELVA formuleerde naar aanleiding van de

³⁵⁷ M. DE CLERQ en F. VANDER LANEN, “Gebruik van testinstrumenten in psychiatrische deskundigenverslagen bij internering; een exploratief dossieronderzoek in het gerechtelijk arrondissement Gent”, *Tijdschrift voor psychiatrie* 2013, afl. 5, (337) 339.

ontwikkeling van de interneringswet van 2007. Die Commissie stelde immers voor om drie modaliteiten te koppelen aan het psychiatrisch deskundigenonderzoek³⁵⁸, die volgens DILLEN het best de vorm zouden aannemen van cascadesysteem³⁵⁹:

- Een eerste modaliteit betreft het huidige model, zijnde een ‘eenvoudig’ psychiatrisch deskundigenonderzoek, uitgevoerd door één of meer deskundigen-gerechtspsychiaters, voor die psychische stoornissen die duidelijk zijn en geen uitgebreid onderzoek behoeven;
- De tweede modaliteit is het multidisciplinair onderzoek, waarbij vanuit diverse invalshoeken de dader wordt geanalyseerd om zodoende een volledige persoonlijkheidsschets van de persoon mogelijk te maken, en deze terug te koppelen naar de gepleegde feiten. Dergelijke criminogenese is onontbeerlijk wanneer ze nodig is voor een adequate diagnose en besluitvorming;
- Indien de vorige twee opties geen oplossing boden, zou nog steeds een inobservatiestelling gelast kunnen worden in het POKO, in een forensisch psychiatrisch centrum of in een psychiatrisch ziekenhuis.

Die aanbeveling van de Commissie kreeg slechts gedeeltelijk gehoor. De inobservatiestelling is immers nooit geworden tot een deftige modaliteit van het deskundigenonderzoek, vermits ze enkel mogelijk is ten aanzien van beklaagden die zich in voorhechtenis bevinden. De mogelijkheid tot een multidisciplinair onderzoek daarentegen heeft nu wel een wettelijke grondslag. Dit kan enkel toegejuicht worden: enerzijds wordt de psychiater in staat gesteld om tot een grondigere diagnose te komen en oplossingen aan te reiken, anderzijds wordt de rechter geholpen om een gefundeerde beslissing te nemen. Voor een dergelijk, grondig analytisch onderzoek moeten echter ruime financiële middelen voor handen zijn en moet voldoende tijd worden vrijgemaakt. Enkel de toekomst zal uitwijzen of Justitie hiertoe bereid zal zijn.

146. De wet bepaalt bovendien uitdrukkelijk dat het deskundigenverslag zal moeten worden afgeleverd overeenkomstig de bij Koninklijk besluit bepaalde modellen.³⁶⁰ Hierdoor wordt bijgedragen aan de transparantie en inhoudelijke en vormelijke

³⁵⁸ H. HEIMANS, “Is er nog hoop voor geïnterneerden?”, *Orde van de dag* 2001, afl. 15, (7) 13.

³⁵⁹ C. DILLEN, “Zinvolheid van nieuwe richtlijnen en initiatieven rond internering. Het standpunt van een psychiatrisch-forensisch deskundige”, *Orde van de dag* 2001, afl. 15, (43) 48-49.

³⁶⁰ Art. 5, § 3 Interneringswet.

uniformiteit van de deskundigenverslagen. Dit is een belangrijke richtlijn naar de deskundigen zelf toe, zodat zij hun opdracht in functie van die modellen beter kunnen afbakenen en de output ervan beter kunnen structureren. Tegelijkertijd wordt het voor de rechter in het licht van de besluitvorming gemakkelijker om het kaf van het koren te scheiden. Opgemerkt zij dat de Interneringswet oorspronkelijk bepaalde dat binnen de Federale Overheidsdienst Volksgezond een cel “uitgebreide kwaliteitsbewaking” moest worden opgericht. Het zou de taak van deze cel worden om na te gaan of de verslagen van de deskundigen voldoen aan de inhoudelijke en vormelijke kwaliteitsnormen.³⁶¹ Deze bepaling werd door de wetgever nadien volledig opgeheven omdat de erin vervatte regeling heel wat praktische en organisatorische vragen opriep (temeer daar de bijzondere kwaliteitsvereisten waaraan experts dienden te voldoen om als gerechtsdeskundige erkend te worden, voldoende garanties zouden moeten bieden)³⁶². Bovendien deed ze afbreuk aan het principe van de scheiding der machten, de onafhankelijkheid van de deskundige en het geheim karakter van het onderzoek.³⁶³ Nederland daarentegen kent wel een dergelijk systeem, waaraan wordt vormgegeven door het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychiatrie (NIFP), waarover hieronder meer.

147. Andere belangrijke bepalingen die in de nieuwe Interneringswet worden voorzien, zijn deze die het tegensprekelijk karakter van het deskundigenonderzoek en de rechten van verdediging van de beklaagde beter omlijnen. De Interneringswet stelt duidelijk dat de persoon ten aanzien van wie een forensisch psychiatrisch deskundigenonderzoek wordt gelast, zich *op elk moment* mag laten bijstaan door een advocaat en arts naar keuze; hij kan bovendien aan de gerechtsdeskundige alle nuttige inlichtingen van zorg verlenende aard overmaken, waarover laatstgenoemde zich dan in het verslag dient uit te spreken alvorens conclusies te formuleren.³⁶⁴ Dit houdt in dat tijdens het vooronderzoek (dat normaal gezien op inquisitoriale wijze verloopt) - ongeacht de gelastende instantie - het onderzoek van de gerechtsdeskundige steeds zal kunnen worden bijgestuurd door de (schriftelijke en

³⁶¹ Amendement betreffende het wetsvoorstel betreffende de internering van personen, *Parl.St.* Senaat 2013-2014, nr. 5-2001/3, 28.

³⁶² Wetsontwerp houdende internering en diverse bepalingen inzake justitie, *Parl.St.* Kamer 2015-2016, nr. 54-1590/1, 98.

³⁶³ T. VANDER BEKEN, H. HEIMANS en E. SCHIPAANBOORD, “Eindelijk een echte nieuwe en goede op de internering? Deel 3: de reparatie”, *R.W.* 2016-2017, afl. 16, (603) 605.

³⁶⁴ Art. 7 Interneringswet.

mondelinge) bemerkingen die door de aangestelde arts of psycholoog en advocaat eventueel worden gemaakt.³⁶⁵ Op die manier wordt tijdens de debatten ten gronde vermeden dat de procedure nodeloos wordt gerekt doordat een tegenexpertise moet worden uitgevoerd.³⁶⁶ Bovendien bepaalt de wet dat moet gewerkt worden met een voorlopig verslag, waarop door het Openbaar Ministerie, de advocaat van de beklaagde en door de door hen *aangestelde deskundige* bemerkingen kunnen worden geformuleerd, binnen de door de rechter of de deskundige bepaalde (redelijke) termijn.³⁶⁷ Het definitief verslag zal dan, met de eventuele bemerkingen van alle partijen en de daarop door de psychiater geformuleerde antwoorden, voor de rechter de grondslag kunnen vormen waarop hij zijn beslissing schraagt.

148. Het spreekt voor zich dat een dergelijk, op tegenspraak gevoerd deskundigenonderzoek in elke stand van het geding een enorm pluspunt kan zijn wat de kwaliteit ervan betreft. Toch kunnen hierbij enkele kanttekeningen worden gemaakt.

Vooreerst lijkt deze bepaling enkel ten voordele te komen van zij die zich effectief het beroep op een eigen psycholoog en/of arts kunnen veroorloven. Dat betekent dat het gebrek aan de nodige financiële middelen de kwalitatieve tegenspraak in rook kan doen laten opgaan. De hierboven besproken, bij wet gestelde kwaliteitsvereisten, waarbij onder andere naar onafhankelijkheid, onpartijdigheid en objectiviteit wordt gestreefd, kunnen hiertoe een belangrijke remediëring vormen.³⁶⁸

Bovendien doet de nieuwe wettelijke regeling geen afbreuk aan de mogelijkheid van de verdediging om zelf tot de aanstelling van een eigen deskundige over te gaan.³⁶⁹ Zoals DILLEN opmerkt, kan het plaatsen van twee of meer vakgenoten tegenover elkaar tot nieuwe inzichten leiden en ervoor zorgen dat de analyse van de beklaagde op een grondigere manier verloopt. Zulks is zowel voor de deskundigen zelf als voor

³⁶⁵ B. DESMET, "Tegenspraak in het psychiatrisch onderzoek", *R.W.* 2016-2017, afl. 2, 42.

³⁶⁶ C. DILLEN, "De psychiaters-deskundigen in strafzaken: de apen van justitie?" in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Van pionier naar onmisbaar: Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen, Maklu, 2009, (202) 205.

³⁶⁷ Art. 8 Interneringswet.

³⁶⁸ F. D'HONT, "Het deskundigen onderzoek in strafzaken: een blijvend lelijk eendje?" in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Van pionier naar onmisbaar: Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen, Maklu, 2009, (208) 215.

³⁶⁹ Art. 8 Interneringswet impliceert immers dat de beklaagde nog steeds beroep kan doen op een eigen deskundige, doordat deze laatste ook opmerkingen betreffende het psychiatrisch verslag kan formuleren.

de magistraat leerrijk.³⁷⁰ Jammer genoeg snijdt ook dit zwaard aan twee kanten, want als de opgeroepen deskundigen het niet eens raken met elkaar, heeft dat eindeloze discussies voor de rechtbank als gevolg. Bovendien bestaat het risico nog steeds dat de gerechtsdeskundigen-psychiaters in opdracht van Justitie weer het onderspit moeten delven ten voordele van de experts van de verdediging, die doorgaans een grotere incentive ontvangen en dus een gedrevenere motivatie hebben om grondig onderzoek in het voordeel van hun cliënt af te leveren. De reeds besproken invoering van het nationaal register van gerechtsdeskundigen en de daaraan gekoppelde verplichtingen inzake kwaliteitsgarantie, beloven in dit opzicht mijns inziens geen beterschap te brengen, daar technisch experts, aangesteld door de verdediging, niet onder het systeem lijken te vallen. Wederom staat of valt alles met een adequate verloning van de gerechtsdeskundigen, die de extra inspanningen om aan de kwaliteitseisen te voldoen ruimschoots belonen. Zoniet, dreigt Justitie al haar kandidaten-deskundigen te zien overlopen naar het ‘kamp’ van de verdediging of, zoals DILLEN het verwoordt, ruilen zij de aftandse auto van Justitie in voor een snelle sportwagen van de verdediging.³⁷¹ De wetgever zou er daarnaast ook best aan doen dezelfde kwaliteitseisen op te leggen ten aanzien van de door de verdediging ingeschakelde deskundigen. Op die manier wordt met gelijke wapens gestreden en wordt het mogelijk om kwalitatief tegensprekelijk deskundigenonderzoek ten gronde te voeren, wetende dat de deskundigen ernaar zullen streven hun reputatie hoog te houden en zullen vermijden met niet-falsifieerbare, uit de lucht gegrepen stellingen af te komen.³⁷²

3. Conclusie

149. Het staat vast dat de gerechtsdeskundige psychiater in het interneringsproces een zeer belangrijk figuur vertolkt. Hij poogt immers steeds ten volle om vanuit zijn eigen niet-juridische, theoretische discipline de gestelde diagnose juridisch te vertalen; tevens koppelt hij de praktische betekenis en uitwerking aan het impliciet bij wet omschreven toerekeningsvatbaarheidsbegrip.

³⁷⁰ C. DILLEN, “De psychiaters-deskundigen in strafzaken: de apen van justitie?” in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Van pionier naar onmisbaar: Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen, Maklu, 2009, (202) 204.

³⁷¹ *Ibid.*, 204.

³⁷² C. DILLEN, “Zinvolheid van nieuwe richtlijnen en initiatieven rond internering. Het standpunt van een psychiatrisch-forensisch deskundige”, *Orde van de dag* 2001, afl. 15, (43) 48.

150. Een kwalitatief psychiatrisch verslag is daartoe een *noodzakelijke* voorwaarde. In dat opzicht zijn zowel de nieuwe interneringswet als de wettelijke bepalingen die in de oprichting van het nationaal register van gerechtsdeskundigen voorzien en de kwalitatieve vereisten van de forensisch deskundigen vastleggen, een (grote) stap in de goede richting. De voorwaarden waaraan het psychiatrisch verslag inhoudelijk en vormelijk moet voldoen en de tegenspraak die ter zake kan gevoerd worden, zijn erin uitgestippeld, waardoor het geheel naar een hoger niveau wordt getild. Toch moet vastgesteld worden dat niet alle wonden kunnen worden geheeld en niet aan alle verzuchtingen tegemoet kan worden gekomen. Zo is het vooralsnog onmogelijk psychiaters die richtlijnen op te leggen aan de hand waarvan zij de diagnoses dienen te stellen en onderzoeken dienen uit te voeren. Verder dreigt ook de ingevoerde tegenspraak haar doel voorbij te schieten, als blijkt dat de beklaagde niet in staat is de vereiste deskundige bijstand te bekostigen. Tot slot moet ook de overheid zelf bereid zijn de nodige financiële middelen te investeren om hoogkwalitatieve, objectieve, neutrale en vooral doelgerichte expertises afgeleverd te kunnen zien.

151. De kwalitatieve expertise vormt evenwel geen *voldoende* voorwaarde. Want zelfs al sluit het huidig wettelijk kader vanuit terminologisch-theoretisch uitgangspunt beter aan bij de huidige visies binnen de psychiatrie – waardoor het juridische toerekenbaarheidsbegrip beter operationaliseerbaar wordt – het valt nog steeds enorm te betreuren dat het strafrecht de strikte tweedeling blijft hanteren tussen wel of niet toerekeningsvatbaar, zonder te voorzien in enige nuancering met daaraan gekoppelde juridische gevolgen. Niet alleen strookt dat dichotome schuldbegrip nog steeds niet volledig met de psychiatrische realiteit³⁷³; het heeft ook tot gevolg dat tot op heden de groep van partieel toerekeningsvatbaren speelbal blijven van juristen en medici.

152. De vooropgestelde hervorming van het Strafwetboek poogt aan dit fundamentele punt van kritiek tegemoet te komen, door het dichotome toerekeningsvatbaarheidsbegrip te verlaten en in een driedelige structuur te

³⁷³ Waarbij evenwel moet worden gezegd dat het vanuit penalisierend oogpunt nooit mogelijk is ten aanzien van eender welke geestestoestand andere juridische gevolgen te koppelen, doch enige nuancering is toch wel geboden.

voorzien. Hoewel de materie betreffende de invloed van een geestesziekte op de oordeels- en controlevermogens van een individu te complex is om te worden herleid tot een simpele schaal van drie graden, toch wordt het de gedragsdeskundige mogelijk een meer genuanceerd beeld van de mentale toestand van de beklaagde te schetsen. Hierdoor kan ook de rechter bij de straftoemeting beter diversifiëren in de op te leggen maatregelen en straffen, voor zover de strafwetgeving hierin voorziet. Uit de Nederlandse praktijk die hierna wordt beschreven, zal blijken dat de graduele benadering van de toerekeningsvatbaarheid evenmin vrij is van kritiek vanuit de psychiatrische sector....

Hoofdstuk 2: De expertises in Nederland

1. Inleiding

153. Ten overvloede werd er reeds op gewezen dat ook in Nederland een schuld- of dadergericht strafrecht bestaat. Het toerekeningsvatbaarheidsvraagstuk wordt er eveneens ingevuld door het al dan niet aanwezig zijn in hoofde van de verdachte van een geestelijke stoornis op het ogenblik van de feiten³⁷⁴. Als gevolg hiervan vervullen de gedragsdeskundige experten een niet te onderschatten rol in het kader van de adviesverlening aan de rechter, zo deze zou overwegen de TBS, dan wel de opname in het psychiatrisch ziekenhuis te gelasten. Hun diagnostische vaststellingen en bemerkingen konden zij tot voor kort transponeren naar een juridische vijf-puntenschaal van toerekeningsvatbaarheid. Maar hoe wordt deze vijfdeling door de psychiatrisch deskundigen ervaren? Sinds jaar en dag wordt die forensische praktijk immers bejubeld vanuit het buitenland, omwille van de vele initiatieven die werden ondernomen om het gedragsdeskundig onderzoek beter vorm te geven en de inhoudelijke kwaliteit ervan te verhogen.³⁷⁵ Maar bevindt de Belgische rapporteringspraktijk zich werkelijk (nog) op een onderontwikkeld niveau in vergelijking met die in Nederland?

³⁷⁴ De wet spreekt meer bepaald van een 'ziekelijke stoornis' en van een 'gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens'.

³⁷⁵ F. KOENRAADT, "Een kort bericht uit de Nederlandse forensische psychiatrie en psychologie", *Orde van de dag* 2006, afl. 34, (39) 39.

2. Gedragsdeskundige ondersteuning van de rechter: kwaliteit gegarandeerd?

154. Hieronder volgt een kort overzicht van enkele belangrijke wettelijke garanties die de kwaliteit van de rapportages Pro Justitia met betrekking tot de toerekeningsvatbaarheidsproblematiek dienen te waarborgen. Ze worden tegen het licht van de recente Belgische initiatieven gehouden en de nodige nuances worden eraan toegevoegd.

155. In eerste instantie moet vastgesteld worden dat er, net zoals in België, lange tijd geen algemeen wettelijk statuut van de experten heeft bestaan. Het is doorgaans de officier van justitie, de rechter-commissaris, de strafrechter op de terechtzitting of de advocaat van de verdachte die tot inschakeling van een deskundige overgaat.³⁷⁶ Bij de aanstelling ervan golden aanvankelijk geen criteria; de keuze om zich al dan niet te beroepen op een expert kwam neer op willekeur en nattevingerwerk.³⁷⁷ Wel stelt de Nederlandse strafwetgeving in bepaalde gevallen het aanstellen van een deskundige verplicht, onder andere in geval van de oplegging van de reeds aangehaalde strafrechtelijke beveiligingsmaatregelen. Daar waar de verplichting aanvankelijk enkel van toepassing was bij de opname in een psychiatrisch ziekenhuis³⁷⁸ en de TBS met dwangverpleging, werd ze bij wet van 25 juni 1997 tevens gekoppeld aan het opleggen van de TBS in het algemeen.^{379, 380} Op te merken valt dat de rechter, net zoals in België, er enkel toe gehouden is het deskundigenverslag in te winnen indien hij voornemens is de beschermende maatregelen op te leggen. Hij beoordeelt echter volledig zelf over de opportuniteit ervan en of het bestaan van een mentale stoornis kan vermoed worden. Daarnaast is hij, conform belgisch model, geenszins gebonden door het advies van de deskundige.³⁸¹

156. De Nederlandse strafwet voert daarnaast duidelijk de plicht in om voor het advies beroep te doen op een multidisciplinair samengestelde equipe van minstens

³⁷⁶ C. KELK, *Studieboek materiaal strafrecht*, Deventer, Gouda Quint, 2001, 253.

³⁷⁷ C. HAFFMANS, *De berechting van de psychisch gestoorde delinquent. Handleiding voor juristen bij vraagstukken op het raakvlak van strafrecht en psychiatrie*, Arnhem, Gouda Quint, 1989, 127-129.

³⁷⁸ Art. 39, j° art. 37, 2de lid Sr.

³⁷⁹ Art. 37a, 3de lid Sr.

³⁸⁰ E.J. HOFSTEE, *TBS*, Deventer, Kluwer, 2003, 3.

³⁸¹ *Ibid.*, 89-90

twee gedragsdeskundigen, waaronder zeker een psychiater.³⁸² Aldus wordt bij Nederlandse wet de multidisciplinariteit opgedrongen, daar waar dit in de huidige Belgische Interneringswetgeving nog steeds slechts een optie uitmaakt (wellicht om financiële redenen), in functie van het concrete geval. Mijns inziens heeft de Belgische wetgever er goed aan gedaan die multidisciplinariteit niet op dwingende wijze op te leggen, vermits dergelijk uitgebreid onderzoek niet altijd nodig is en er dus geval per geval moet afgewogen worden of het beroep op meerdere deskundigen al dan niet noodzakelijk is.

157. Vervolgens is er het gerechtsdeskundigenregister, dat in België recentelijk werd ingevoerd. In Nederland daarentegen bestaat al sinds de inwerkingtreding van de zogenaamde Wet deskundige in strafzaken³⁸³ op 1 januari 2010 de verplichting om zich te laten registreren in het Nationaal Register der Gerechtelijk Deskundigen, wil men Pro Justitia opdrachten uitvoeren. Aan de opname in dat register stelt de wet een hele reeks vereisten inzake kwaliteit, ervaring, vakbekwaamheid en betrouwbaarheid. Zo moet men de vereiste universitaire opleidingen in de gewenste discipline, aangevuld met postacademische nascholingsopleidingen, hebben gevolgd. Bovendien kunnen de gedragsexperten via het NIFP effectief worden opgeleid in het rapporteren voor Justitie³⁸⁴, een opleiding die in België ontbreekt en waarvoor wel enige belangstelling kan opgebracht worden. Probleem was dat zich vanaf het begin slechts weinig kandidaat-deskundigen geroepen voelden om zich te laten opnemen in het register omwille van de hoge kwaliteitsvereisten. Zodoende moest zeer vaak een beroep worden gedaan op niet-geregistreerde experts, waardoor de oprichting van de lijst zijn doel volledig miste.³⁸⁵ Het is maar te hopen dat zich in België niet eenzelfde scenario zal afspelen...

158. Een belangrijk element m.b.t. de Nederlandse kwaliteitsgarantie van de deskundigenverslagen heeft betrekking op de kwaliteitsbewaking van de rapportages

³⁸² Art. 37a, 3de lid Sr j° art. 37, 2de lid Sr.

³⁸³ Wet van 22 januari 2009 tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering tot verbetering van de regeling van de positie van de deskundige in het strafproces, *Stb.* 33.

³⁸⁴ W. CANTON en T. VAN DER VEER, "Pro justitia rapportage" in H. GROEN en M. DROST (eds.), *Handboek forensische geestelijke gezondheidszorg*, Utrecht, De Tijdstroom Uitgeverij, 2003, (111) 117; M. GROENEWEG, "Over een verdrinkend kalf en groener gras. Een beschouwing van de Nederlandse en Belgische gedragsdeskundige rapportage in strafzaken", *Proces* 2015, afl. 94, (34) 37-38.

³⁸⁵ K. DE KLOK en H. PLUIMERS, "Waar blijven de deskundigen?", *NJB* 2010, afl. 41, 2147.

door het hierboven vermelde NIFP. Op de website van het NIFP staat te lezen dat de forensisch psychologen, die Pro Justitia rapportages uitvoeren via bemiddeling van het instituut, hun verslagen eraan kunnen overmaken met het oog op controle en feedback:

“Deze kwaliteitsfeedback baseert zich op beroepsrichtlijnen voor goed onderzoek, kennis en vaardigheden voor gerechtelijk deskundigen, opvattingen over wat een goed rapport is en gedragsregels waar de rapporteurs zich als beroepsbeoefenaren en als gerechtelijk deskundigen aan moeten houden. De kwaliteit die het NIFP door middel van de systematische feedback wil bevorderen, is gericht op de state of the art van het forensisch psychiatrisch en psychologisch onderzoek en rapportage.

Het NIFP bemoeit zich niet met de inhoud van de bevindingen en ook niet kan voorschrijven wat de rapporteur in het rapport zet of hoe hij het opschrijft. Het NIFP kan wel wijzen op zwakke plekken in rapporten, op conclusies die niet gedragen worden door de weergegeven onderzoeksresultaten, op niet gebruikelijke onderzoeksmethoden, op niet uitvoerbare adviezen of juridische onmogelijkheden en dergelijke.”

Uiteraard wordt het kwaliteitsniveau van de rapportages door een dergelijke feedbackmogelijkheid bewaakt en de hoogte ingestuwd, hetgeen de inhoudelijke consistentie zeer zeker ten goede komt. Het valt dan ook te betreuren dat de idee van de op te richten kwaliteitscel in België geen doorgang heeft kunnen vinden.

159. Tot slot verdient de klinische behandelingssetting in het Pieter Baan Centrum kort de aandacht. Dit Centrum maakt sinds 2006 een geïntegreerd deel uit van het NIFP. Zoals gezegd, is een zogenaamde dubbelrapportage naar Nederlands recht verplicht opdat tot opname in een psychiatrisch ziekenhuis, dan wel oplegging van de TBS kan worden beslist.³⁸⁶ Hoewel de meeste Pro Justitia onderzoeken ambulant worden verricht, wordt in zeer uitzonderlijke, uiterst gecompliceerde of ernstige gevallen, en voor zover de verdachte zich in voorlopige hechtenis bevindt³⁸⁷, een

³⁸⁶ W. CANTON en T. VAN DER VEER, “Pro justitia rapportage” in H. GROEN en M. DROST (eds.), *Handboek forensische geestelijke gezondheidszorg*, Utrecht, De Tijdstroom Uitgeverij, 2003, (111) 112.

³⁸⁷ Art. 196 Sv. stipuleert terzake het volgende: “Indien het noodzakelijk is dat een onderzoek naar de geestvermogens van de verdachte tegen wie voorlopige hechtenis is bevolen, zal worden ingesteld en dit niet voldoende op een andere wijze kan plaatsvinden, beveelt de rechter-commissaris

klinische observatie van de verdachte bevolen. Het merendeel daarvan wordt uitgevoerd in het PBC.³⁸⁸ Het onderzoek geschiedt op multidisciplinaire wijze: over een maximale periode van zeven weken worden de observandi onderworpen aan het toezicht van een psychiater, een psycholoog, een maatschappelijk werker, een inrichtingswerker en een jurist.³⁸⁹ Het is hierbij de bedoeling om vanuit verschillende invalshoeken al die elementen in samenhang met de stoornis in kaart te brengen. Aan de hand van de bevindingen wordt dan beoordeeld of en in welke mate de handelingsvrijheid van het individu ten tijde van het delict werd beperkt en welk toekomstig gedrag uit die stoornis zal voortvloeien.³⁹⁰ Het spreekt voor zich dat een multidisciplinaire aanpak de rechter in de meest complexe gevallen een meer genuanceerd en gedetailleerd beeld kan geven omtrent de geestestoestand van de beklaagde en alle relevante factoren die daarop een invloed kunnen hebben. Het PBC geniet een dergelijke gedegen reputatie, waardoor het ook bij ons reikhalzend uitkijken is naar een speciaal, in 2020 op te richten observatieinstelling. Helaas leidt ook een dergelijke methode niet altijd tot een waterdichte besluitvorming, omdat de essentie van het onderzoek erin bestaat een antwoord te bieden op het juridische vraagstuk van de ontoerekeningsvatbaarheid, waaromtrent zich ook in Nederland heel wat moeilijkheden voordoen.³⁹¹

3. Het Nederlands deskundigenverslag: de Pro Justitia rapportage in het kader van het opleggen van de maatschappijbeschermende maatregelen

3.1. De opdracht van de rapporteur: vraagstelling en problemen

160. In tegenstelling tot de nieuwe Interneringswet, stelt de Nederlandse strafwetgeving niet duidelijk op welke inhoudelijke vraagstukken het deskundigenverslag een antwoord dient te geven. Artikel 37, 2de lid Sr. bepaalt enkel dat het advies met redenen omkleed dient te zijn. Artikel 51l Sv. voegt daaraan toe

hetzij ambtshalve, hetzij op vordering van de officier van justitie of op verzoek van de verdachte, dat de verdachte ter observatie zal worden overgebracht naar een in het bevel aan te duiden psychiatrisch ziekenhuis, bedoeld in artikel 509f, of een inrichting tot klinische observatie bestemd."

³⁸⁸ J.M. HARTE, J.M.L. VAN MULBREGT en A.A.R. DE KOM, "Klinische Pro Justitia rapportage. Over de werkwijze van het Pieter Baan Centrum", *Proces* 2002, (163) 163.

³⁸⁹ A.W.M. MOOIJ, "Rapportage pro justitia in klinisch verband" in H. GROEN en M. DROST (eds.), *Handboek forensische geestelijke gezondheidszorg*, Utrecht, De Tijdstroom Uitgeverij, 2003, (119) 119-121.

³⁹⁰ *Ibid.*, 121-122.

³⁹¹ J.M. HARTE, J.M.L. VAN MULBREGT en A.A.R. DE KOM, "Klinische Pro Justitia rapportage. Over de werkwijze van het Pieter Baan Centrum", *Proces* 2002, (163) 165.

dat de deskundige zoveel als mogelijk moet aangeven welke methode hij toepast, in welke mate dat gehanteerde systeem en de resultaten betrouwbaar kunnen worden geacht en over welke bekwaamheid hij bij de toepassing ervan beschikt.

161. Nochtans kan het belang van een juiste vraagstelling voor de strafrechtelijke beoordeling niet onderschat worden, temeer daar ze de opdracht van de deskundige adequaat afbakent en een *to the point* rapportering mogelijk maakt.³⁹² Doorgaans worden in de praktijk min of meer de volgende vragen aan de deskundige voorgelegd³⁹³:

1. *“Is onderzochte lijdende aan een ziekelijke stoornis en/of gebrekkige ontwikkeling van zijn/haar geestvermogens en zo ja, hoe is dat in diagnostische zin omschreven?”*
2. *Hoe was dit ten tijde van het plegen van het tenlastegelegde?*
3. *Beïnvloedde de eventuele ziekelijke stoornis/gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens onderzochtes gedragskeuzes, c.q. gedragingen ten tijde van het tenlastegelegde (zodanig dat het tenlastegelegde daaruit (mede) verklaard kan worden)?*
4. *Zo ja, kan de deskundige dan gemotiveerd aangeven:*
 - a. *Op welke manier dat geschiedde,*
 - b. *In welke mate dat geschiedde, en*
 - c. *Welke conclusie met betrekking tot de mate van toerekeningsvatbaarheid op grond hiervan te adviseren is?*
5.
 - a. *Welke factoren, voortkomend uit de stoornis van betrokkene, kunnen van belang zijn voor de kans op recidive?*
 - b. *Welke factoren en condities dienen hierbij in ogenschouw genomen te worden?*

³⁹² C. HAFFMANS, *De berechting van de psychisch gestoorde delinquent. Handleiding voor juristen bij vraagstukken op het raakvlak van strafrecht en psychiatrie*, Arnhem, Gouda Quint, 1989, 143-145; P. VAN PANHUIS, “De vraagstelling in de Pro Justitia rapportage opnieuw bekeken”, *Proces* 2000, (103) 103.

³⁹³ B. BLANSJAAR, “Van de wijzen en de gek, of de nieuwe kleren van de keizer? Psychiatrische en psychologische rapportage in strafzaken”, *Proces* 2011, afl. 3, (155) 155-156; G. MEYNEN, “Toerekeningsvatbaarheid en wilsbekwaamheid – Psychiatrie, recht & filosofie” in M. GROENHUIJSEN, S. KIERKELS en T. KOOIJMANS (eds.), *De forensische psychiatrie genalyseerd. Liber Amicorum Karel Oei*, Antwerpen, Maklu, 2011, (125) 125.

c. *Is iets te zeggen over de eventuele onderlinge beïnvloeding van deze factoren en condities?*

6. *Welke aanbevelingen van gedragsdeskundige en van andere aard zijn te doen voor interventies op deze factoren en condities en hun eventuele onderlinge beïnvloeding en binnen welk juridisch kader zou dit gerealiseerd kunnen worden?"*

Het zijn hierbij vooral de vragen drie en vier die voor ons van belang zijn, vermits deze concreet naar de toerekenbaarheid van het misdrijf aan de verdachte (trachten te) peilen.³⁹⁴ Zoals reeds benadrukt, wordt in de Nederlandse praktijk een vijfpuntenschaal van toerekenbaarheid gehanteerd als gevolg waarvan meer nuances kunnen worden gemaakt. Het moet evenwel gezegd dat ook die glijdende schaal in de praktijk geen zaligmakende oplossing lijkt te zijn en dat er met andere woorden heel wat kritiek op de huidige praktijk bestaat.

162. Vooreerst is er de kritiek op de causale relatie die moet bestaan tussen de geestelijke stoornis en het delict. Het delict moet in zekere zin veroorzaakt worden door de stoornis; het wordt gepleegd terwijl het individu zich in een mentaal verstoorde toestand bevindt.³⁹⁵ Het vaststellen van oorzakelijke verbanden zijn technisch gezien echter niet echt mogelijk, vermits (strafbaar) gedrag het resultaat is van een complex proces van wederzijdse beïnvloeding tussen verstoorde en intacte psychische functies, waarbij bovendien allerhande contextuele factoren een rol spelen.³⁹⁶ Aldus kan niet zomaar gesteld worden dat een mentale stoornis wel of niet dé oorzaak vormt van het delictuele gedrag. Er kan immers onmogelijk abstractie worden gemaakt van die gezonde psychische functies en andere factoren, die niet alleen het gedrag, maar ook de invloed van die stoornis op dat gedrag mede gaan bepalen.³⁹⁷

³⁹⁴ M. GROENHUIJSEN en T. KOOIJMANS, "Rapporteren ten behoeve van de strafrechter: de psyche geanalyseerd" in M. GROENHUIJSEN, S. KIERKELS en T. KOOIJMANS (eds.), *De forensische psychiatrie geanalyseerd. Liber Amicorum Karel Oei*, Antwerpen, Maklu, 2011, (59) 61.

³⁹⁵ E.J. HOFSTEE, *TBS*, Deventer, Kluwer, 2003, 84.

³⁹⁶ M.. ZEGERS, "Het psychiatrisch deskundigenonderzoek. De praktijk" in J. KRUL-STEKETEE en M. ZEEGERS (eds.), *De psychiatrie in het Nederlandse recht*, Arnhem, Gouda Quint B.V., 1986, (110) 122.

³⁹⁷ K. HUMMELEN en D. ABEN, "Functionele diagnostiek in plaats van een advies aangaande toerekeningssvatbaarheid", *Expertise en recht* 2015, afl. 5, (164) 167.

163. De problematiek van de gelijktijdigheidsvereiste hangt daarmee samen. De gedragsdeskundige moet nagaan of de verdachte zich *op het ogenblik van de feiten* (én op het ogenblik van de berechting) bevond in een toestand van psychische stoornis.³⁹⁸ Zulks proberen achterhalen is een zeer moeilijke en *in se* onmogelijke opdracht. Voor de deskundige is het immers niet mogelijk terug te keren in de tijd, met als gevolg dat hij zijn opdracht des te moeilijker kan uitvoeren naarmate de periode tussen het delict en het ogenblik van onderzoek langer wordt. Ook het gebrek aan informatie en de aard van de psychische stoornis kunnen ertoe leiden dat de gedragsdeskundige zich best onthoudt van een uitspraak.³⁹⁹

164. Daarnaast dient de deskundige ook te bepalen *in welke mate* de psychische ziekte doorwerkte op het ogenblik van de feiten en *in welke mate* het misdrijf aan die persoon kan worden toegerekend. De Nederlandse deskundige beschikt dankzij de glijdende schaal over meer ruimte, doch hieraan hangt ontegensprekelijk een grotere verantwoordingsplicht af.⁴⁰⁰ En laat dit nu net hetgeen zijn waar het schoentje wringt. Een veelgehoorde kritiek is namelijk dat een dermate gecompliceerd begrip als de ‘toerekenbaarheid’ niet vatbaar is om te worden ondergebracht in eender welke schaal, vermits steeds een genuanceerd antwoord is vereist en de gehanteerde graden wetenschappelijk en diagnostisch niet echt onderbouwd kunnen worden.⁴⁰¹ Het mathematisch willen uitdrukken van de invloed van de psychische dysfuncties op de totstandkoming van het misdrijf komt derhalve neer op een onhaalbare en onverdedigbare schijnexactheid.⁴⁰²

165. Toch is die schaal – theoretisch althans – vanuit penalisierend oogpunt zeer belangrijk. De klassieke filosofie stelt voorop dat de opgelegde penale sanctie hoger moet zijn naarmate de verdachte ‘meer verantwoordelijk’ kan gehouden worden voor

³⁹⁸ E.J. HOFSTEE, *TBS*, Deventer, Kluwer, 2003, 85.

³⁹⁹ C. DE RUITER en M. HILDEBRAND, “Over toerekeningsvatbaarheid” in P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC en J.W. DE KEIJSER (eds.), *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Deventer, Kluwer, 2010, (805) 813-814.

⁴⁰⁰ F.H.L. BEYAERT, “Het psychiatrisch deskundigenonderzoek. De praktijk” in J. KRUL-STEKETEE en M. ZEEGERS (eds.), *De psychiatrie in het Nederlandse recht*, Arnhem, Gouda Quint B.V., 1986, (106) 107-108.

⁴⁰¹ C. DE RUITER en M. HILDEBRAND, “Over toerekeningsvatbaarheid” in P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC en J.W. DE KEIJSER (eds.), *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Deventer, Kluwer, 2010, (805) 810.

⁴⁰² C. KELK, *Studieboek materieel strafrecht*, Amsterdam, Gouda Quint – Deventer, 2001, 259.

het misdrijf en omgekeerd.⁴⁰³ Het gebrek aan duidelijke en wetenschappelijk onderbouwde graadmeters en richtlijnen zorgt ervoor dat elke gerechtsdeskundige psychiater zijn eigen criteria kan bepalen.⁴⁰⁴ In eenzelfde zaak kan dit tot gevolg hebben dat het gebruik van eenzelfde methodologie door verschillende deskundigen tot verschillende resultaten leidt.⁴⁰⁵ VAN DER OEI vraagt zichzelf daarom af in welke mate de door de gedragsdeskundigen gehanteerde ‘etiketten’ wel overeenstemmen met de werkelijkheid, en welke onderscheidende waarde er aan dient gehecht te worden.⁴⁰⁶ Het is bijgevolg problematisch te noemen dat rechterlijke beslissingen worden gestoeld op een min of meer willekeurig oordeel van de gedragsdeskundige, waaraan wetenschappelijke fundering ontbreekt.⁴⁰⁷ In de rechtspraak, meer bepaald in het kader van de straftoemeting, krijgen de verschillende graden bovendien ook niet altijd hun doorwerking, vermits de geestestoestand van de verdachte slechts één van de factoren is die bij de beoordeling wordt betrokken.⁴⁰⁸

3.2. Naar een vermindering van gradaties of zelf afschaffing van de toerekenbaarheid?

166. Besloten kan worden dat ook in Nederland de praktische en de inhoudelijke toepassing van de toerekenbaarheid ter discussie staat. VAN KOPPEN meent zelfs dat de toerekeningsvatbaarheid slechts een onhoudbare juridische fictie is die het best uit de strafwet wordt geschrapt. Zo kan de Pro Justitia rapportage zich volgens hem dan eindelijk toespitsen op hetgeen werkelijk van belang is en op wat effectief kan verklaard worden door de rapporteurs: de huidige en toekomstige toestand van de verdachte in termen van recidive en behandelingsmogelijkheden.⁴⁰⁹ Ik ben van mening dat een afschaffing van het concept een brug te ver is; in dat opzicht zou de

⁴⁰³ H.J.C. VAN MARLE, “De TBS in perspectief” in H. GROEN en M. DROST (eds.), *Handboek forensische geestelijke gezondheidszorg*, Utrecht, De Tijdstroom Uitgeverij, 2003, (247) 249.

⁴⁰⁴ C. DE RUITER en M. HILDEBRAND, “Over toerekeningsvatbaarheid” in P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC en J.W. DE KEIJSER (eds.), *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Deventer, Kluwer, 2010, (805) 814.

⁴⁰⁵ M. GROENHUIJSEN en T. KOOIJMANS, “Rapporteren ten behoeve van de strafrechter: de psyche geanalyseerd” in M. GROENHUIJSEN, S. KIERKELS en T. KOOIJMANS (eds.), *De forensische psychiatrie geanalyseerd. Liber Amicorum Karel Oei*, Antwerpen, Maklu, 2011, (59) 61; K. HUMMELEN en D. ABEN, “Functionele diagnostiek in plaats van een advies aangaande toerekeningssvatbaarheid”, *Expertise en recht* 2015, afl. 5, (164) 165.

⁴⁰⁶ T.E. VAN DER SPOEL, “Te gek om los te lopen”, *Strafblad* 2005, 464.

⁴⁰⁷ M. GROENHUIJSEN en T. KOOIJMANS, “Rapporteren ten behoeve van de strafrechter: de psyche geanalyseerd” in M. GROENHUIJSEN, S. KIERKELS en T. KOOIJMANS (eds.), *De forensische psychiatrie geanalyseerd. Liber Amicorum Karel Oei*, Antwerpen, Maklu, 2011, (59) 62.

⁴⁰⁸ Zie randnummer 113.

⁴⁰⁹ P.J. VAN KOPPEN, “Weg van de toerekeningsvatbaarheid. Over rapportage over de verdachte”, *Trema* 2004, (221) 227.

volledige grondslag van het strafrecht trouwens moet worden herzien en zou de gedachte achter de strafrechtelijke sanctie verloren gaan. De rechter heeft hoe dan ook een houvast nodig, zelfs al is die soms niet helemaal zonder gebrek. Als het begrip “toerekeningsvatbaarheid” dan al een fictie zou zijn, dan is en blijft het in elk geval een nuttige fictie.⁴¹⁰

167. Ondanks dat alles werd het voorstel gelanceerd om de door ons bewierookte vijfpuntenschaal te herzien. In haar conceptrichtlijn van 2012 (en reeds daarvoor in die van 2009) voerde de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie aan om het aantal graden van vijf tot drie te herleiden, meer bepaald de volledige toerekenbaarheid en de niet-toerekenbaarheid als twee uitersten, met daartussen de ‘grijze zone’ van de verminderde toerekenbaarheid.⁴¹¹ Hoewel het NIFP naderhand nog de optie heeft gelaten te kiezen tussen de vijf- dan wel driepuntenschaal, werd uiteindelijk deze laatste tot nieuwe norm gebombardeerd.⁴¹² BIJLSMA en MEYNEN voegen daar zelf aan toe dat die categorie van verminderde toerekeningsvatbaren vanuit straf matigend oogpunt geen enkele functie meer bekleedt, vermits de verminderde toerekenbaarheid slechts één van de verschillende factoren is die de rechter bij de straftoemeting in ogenschouw dient te nemen en er aan die factor geen overheersend effect mag worden gegeven.⁴¹³ Mijns inziens is het wel nuttig om deze ‘soepele’ categorie, die bij ons eindelijk wordt ingevoerd, te behouden. Ze maakt het de rechter immers mogelijk een meer gedifferentieerde (combinatie)straf te bepalen. Aldus vormt ze het construct waaraan de TBS, al dan niet samengaan met een straf, kan worden opgehangen. Het is dan aan de rechter om - rekening houdend met het advies van de deskundige waaruit de invloed van de stoornis en andere factoren op het delictueel gedrag moet blijken - alle omstandigheden afwegend en in overweging nemend een op het specifieke geval toegespitste strafmaat te bepalen.

168. Vraag blijft dan of de rechter binnen die ruime categorie van partiële toerekenbaarheid over enige houvast kan beschikken. Het hanteren van slechts een

⁴¹⁰ K. HANNOULLE en F. VERBRUGGEN, “Ivorentorenmentaliteit in de kerkers? Het problematische begrip toerekeningsvatbaarheid” in A. DE NAUW, F. DERUYCK en M. ROZIE, *Het strafrecht bedreven: liber amicorum Alain De Nauw*, Brugge, Die Keure, 2011, (319) 329-330.

⁴¹¹ NEDERLANDSE VERENIGING VOOR PSYCHIATRIE, *Richtlijn psychiatrisch onderzoek en rapportage in strafzaken*, Utrecht, de Tijdstroom, 2012, 65.

⁴¹² J. BIJLSMA en G. MEYNEN, “Heeft ons strafrecht de ‘verminderde’ toerekeningsvatbaarheid wel nodig?”, *NJB* 2017, afl. 5, (304) 304-305.

⁴¹³ *Ibid.*, 308-309.

driepuntenschaal leidt ertoe dat de groep partieel toerekeningsvatbaren enorm groot wordt. MEYNEN wijst hierbij op het belang van een eventuele standaard van toerekenbaarheid. Hij stelt voor dat de psychiaters zich niet langer moeten uitspreken over de concrete toerekeningsvatbaarheidsvraag (vraag 4, c.), vermits dit een juridische kwestie is waarover zij überhaupt geen uitspraak kunnen doen. Het verdient volgens hem de voorkeur concreet in de vraagstelling te bepalen welk type van beïnvloeding door de psychische stoornis strafrechtelijk relevant is in het kader van het door de rechter te nemen toerekeningsvatbaarheidsbesluit.⁴¹⁴ Als dusdanig zou dit het operationaliseerbaar karakter van het toerekenbaarheidsconcept ten goede komen, ook al moet hierbij in rekening worden gebracht dat een dergelijke maatstaf slechts een hulpmiddel is en de rechter toch nog steeds voldoende interpretatieruimte blijft behouden.⁴¹⁵ Wat België betreft, moet hieraan worden toegevoegd dat bij ons reeds een dergelijke ‘standaard’ bestaat, daar er meer concreet moet worden gepeild naar de invloed van de geestesstoornis op het oordeels- en controlevermogen van de beklaagde. Spijtig genoeg kan ook met dergelijke standaard geen absolute zekerheid worden bereikt.

4. Conclusie

169. De Nederlandse gedragsdeskundige rapportering werd vanuit de Belgische forensische praktijk jarenlang op handen gedragen. Dit beeld wordt tegenwoordig enigszins gerelativeerd.

170. Hoewel de professionaliteit van de rapportages reeds enige tijd op een hoger niveau werd gewaarborgd – onder andere door de registratie in het deskundigenregister –, kampten de gerechtelijke overheden na de invoering van dat register lange tijd met een tekort aan kwalitatieve deskundigen. De verplichting in hoofde van de rechter om advies te bekomen via een multidisciplinair onderzoek kon bij ons dan weer wel op grote bijval rekenen. Toch moet gezegd dat die dubbelrapportage niet altijd nodig zal zijn, waardoor ze in België enkel als mogelijkheid bij wet werd voorzien. Bij ons ontbreekt het voorlopig nog aan een

⁴¹⁴ G. MEYNEN, “Een juridische standaard voor ontoerekeningsvatbaarheid?”, *NJB* 2013, afl. 21, 1384-1390.

⁴¹⁵ G. MEYNEN, “De psychiater en toerekeningsvatbaarheid”, *Justitiële verkenningen* 2013, afl. 1, (54) 61-62.

systeem van inhoudelijke kwaliteitsbewaking van de afgeleverde rapporten⁴¹⁶. Wellicht zullen hier initiatieven uit de sector moeten worden genomen, temeer daar de oprichting van de zogenaamde kwaliteitscel van overheidswege op heel wat protest stuitte. Ook het ontbreken van een gespecialiseerd observatiecentrum wordt tegenwoordig nog als belangrijk gebrek ervaren.

171. Wat daarentegen het bepalen van ontoerekenbaarheid betreft, moet gezegd dat de Nederlandse gedragsdeskundigen, ondanks de figuur van de schaal met vijf gradaties, voor eenzelfde onmogelijke opdracht menen te staan als de Belgische. De beïnvloeding van de wils- en handelingsvrijheid van het individu door een mentale stoornis verloopt steeds langs een continuüm, waarbinnen zich onmogelijk grenzen kunnen aftekenen. Daarbij komt dat de in theorie bestaande gradaties van toerekenbaarheid niet wetenschappelijk en diagnostisch kunnen onderbouwd worden, omdat universeel toepasselijke criteria en methodes van diagnose ontbreken. Daar waar in België jarenlang werd gestreefd naar het invoeren van graduele benadering van de juridische toerekeningsvatbaarheid, is het wellicht frappant om vaststellen dat de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie recentelijk het aantal graden van vijf naar drie heeft teruggebracht. Dit hoeft geenszins te verwonderen, vermits de strafrechter bij de afweging van de verschillende sanctioneringsmogelijkheden de partieel verstoorde geestestoestand slechts als één van de vele beoordelingselementen in ogenschouw neemt. Het is dan ook gewaagd om zeggen dat zelfs bij onze noorderburen de indruk bestaat dat het bepalen van de toerekenbaarheid neerkomt op een loterij...

⁴¹⁶ Hierbij denken we aan de opleiding tot rapporteur en – vooral – aan de revisie van de verslagen door het NIFP.

EINDCONCLUSIE

172. In de inleiding van dit werkstuk werd volgende centrale onderzoeksvraag geformuleerd: “Verschaft het Belgische strafrecht de rechter een adequaat en werkbaar toerekeningsvatbaarheidsbegrip in het kader van de afweging van de verschillende sanctioneringsmogelijkheden?” Welnu, op deze kwestie kan geen onomstotelijk juist antwoord gegeven worden en dat zal ook naar de toekomst toe nooit mogelijk zijn. Enige relativering is dus geboden.

173. Reeds sinds mensenheugenis komt de samenleving in aanraking met geesteszieken, die delictueel gedrag hebben gesteld. Vraag is steeds geweest hoe tegen die personen diende te worden opgetreden. Naar de klassieke strafrechtstheorieën kon van bestraffing geen sprake zijn, vermits die geesteszieken niet over de nodige wilsvrijheid beschikten om zelf hun gedrag te bepalen. Was die wilsvrijheid derhalve volledig uitgesloten, dan werden zij ontoerekeningsvatbaar bevonden: *nulla poena sine culpa*. Deze kerngedachte ligt nog steeds aan de grondslag van huidig artikel 71 Sw. en heeft ertoe geleid dat tot op heden de toerekeningsvatbaarheid een binair karakter heeft. Het klassieke gedachtegoed kwam evenwel onder vuur te liggen en de aandacht van het strafrecht diende te verschuiven van de daad naar de persoon van de misdrijfpleger, in wiens psyche via de positivistische wetenschappen nieuwe inzichten werden verworven. ‘Sancties’ dienden te worden geïndividualiseerd en zoveel als mogelijk te worden afgestemd op de specifieke situatie van de delinquent. Onder invloed van de filosofie achter het sociaal verweer zagen de maatschappijbeschermingswetten het levenslicht, als gevolg waarvan de ontoerekeningsvatbare dader op het toneel verscheen.

174. De wetgever bepaalde via artikel 71 Sw. en de W.B.M. de (medische) criteria volgens dewelke iemand als ontoerekeningsvatbaar wordt beschouwd. Terwijl de wet aanvankelijk voor ‘categorieën’ mentale stoornissen opteerde, spreekt de nieuwe Interneringswet tegenwoordig over een ‘geestesstoornis’ die het oordeels- en controlevermogen tenietdoet of ernstig heeft aangetast. Hoewel een dergelijke terminologische update vanuit de forensisch sector wordt toegejuicht – ze is namelijk beter aangepast aan de psychiatrisch-forensische realiteit – gaat het wederom om een vaag criterium. Voordeel is dat het concept van de toerekeningsvatbaarheid op

die manier kan mee-evolueren met de nieuwe wetenschappelijke ontwikkelingen in de psychologie en psychiatrie. Nadeel is dat de terminologische vaagheid de deur opnieuw open zet voor de onzekerheid en willekeur waarmee het opleggen van de interneringsmaatregel, dan wel de buitenvervolginstelling of vrijspraak op grond van artikel 71 Sw. nu gepaard gaan. Deze vrees spruit voornamelijk voort uit het feit dat het Belgische strafwetboek nog steeds geen 'graduele toerekening' van het misdrijf mogelijk maakt: de rechter, gesterkt door het advies van de gedragsdeskundige, wordt gedwongen ergens de theoretische scheidingslijn tussen toerekeningsvatbaar (of bestraffing) en ontoerekeningsvatbaar (of internering) te leggen. Een noodzakelijke, maar onmogelijke opgave, zo blijkt. Gevolg hiervan is wel dat heel wat delict-plegers, die als partieel ontoerekeningsvatbaar kunnen worden aangemerkt, vooralsnog verstoken blijven van nodige medische behandeling en op klassieke wijze worden gestraft.

175. In het wetsontwerp betreffende de hervorming van Boek I van het Strafwetboek wordt evenwel de idee vooropgesteld om – naar Nederlands model – de graduele toerekeningsvatbaarheid, alsook een nieuwe 'straf' van psychiatrische dwangverpleging in te voeren. Hoewel een dergelijke graduele benadering de rechter meer manoeuvreerruimte geeft bij het afwegen van de verschillende mogelijkheden tot sanctioneren, is uit de analyse van de Nederlandse casus gebleken dat de Belgische wetgever best nog even goed nadenkt over de wijze waarop die partieel toerekeningsvatbaren strafrechtelijk worden bejegend. Daaraan wordt toegevoegd dat de Nederlandse psychiatrische sector geen voorstander blijkt van een al te verregaande graduering van de toerekeningsvatbaarheid, vermits talrijke gradaties wetenschappelijk en diagnostisch niet echt onderbouwd kunnen worden. Bovendien leert de ervaring dat de Nederlandse strafrechter – ondanks de vastgestelde graad van ontoerekenbaarheid – toch nog kan beslissen om de geesteszieke verdachte aan een zware straf te onderwerpen, waardoor men zich de vraag kan stellen welk doel een glijdende schaal dient.

176. Hoe het ook zij, het ziet er niet naar uit dat het laatste woord omtrent de toerekeningsvatbaarheidsproblematiek reeds is gezegd. Evenwel stel ik mij tevreden met de voorgenomen hervormingsplannen die in België op tafel liggen. Hoewel de kwestie betreffende de invloed van een geestesziekte op de oordeels- en

controlevermogens van een individu te complex is om aldus te worden herleid tot een gesimplificeerde schaal van drie graden, heeft de wetgever in elk geval een belangrijke stap gezet om bij de straftoemeting de nodige nuances betreffende de geestestoestand van de beklaagde mogelijk te maken en daaraan de gepaste gevolgen te koppelen. Ook de Belgische forensische psychiatrie heeft zich steeds als een fervent voorstander van een gradueel toerekeningsvatbaarheidsbegrip opgeworpen. Samen met de talrijke maatregelen die werden getroffen om de professionalisering van de psychiatrische rapporteringen te verhogen, zal de mogelijkheid van de psychiater om zijn bevindingen te transponeren naar een glijdende toerekenbaarheidsschaal, de kwaliteit van het advies zeker ten goede komen. Aldus lijkt het pad naar een meer coherente, onderbouwde en rechtszekere besluitvorming in het kader van de toerekeningsvatbaarheidskwestie geleidelijk aan te worden geëffend. En hoewel het eindstation nog lang niet is bereikt, zitten we in België, mits enige vertraging, eindelijk op het juiste spoor.

BIBLIOGRAFIE

WETGEVING - BELGIË

Wetgeving in de brede zin

Wet van 31 mei 1888 tot invoering van de voorwaardelijke invrijheidstelling in het strafstelsel, *BS* 3 juni 1888.

Wet van 9 april 1930 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen, gewoontemisdadigers en plegers van bepaalde strafbare feiten, *BS* 11 mei 1930.

Wet van 29 juni 1964 betreffende de opschorting, het uitstel en de probatie, *BS* 17 juli 1964.

Wet van 1 juli 1964 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen en gewoontemisdadigers, *BS* 17 juli 1964.

Wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming, het ten laste nemen van minderjarigen die een als een misdrijf omschreven feit hebben gepleegd en het herstel van de door dit feit veroorzaakte schade, *BS* 15 april 1965.

Koninklijk Besluit van 22 januari 1998 houdende instelling van een Commissie Internering, *BS* 30 januari 1998.

KB van 19 april 1999 betreffende het Penitentiair Onderzoeks- en Klinisch Observatiecentrum met het statuut van Wetenschappelijk inrichting van de Staat, *BS* 8 mei 1999.

Wet van 21 april 2007 betreffende de internering van personen met een geestesstoornis, *BS* 13 juli 2007.

Wet van 10 april 2014 tot wijziging van verschillende bepalingen met het oog op de oprichting van een nationaal register voor gerechtsdeskundigen en tot oprichting van een nationaal register voor beëdigd vertalers, tolken en vertalers-tolken, *BS* 19 december 2014.

Wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen, *BS* 9 juli 2014.

Wet van 19 december 2014 houdende diverse bepalingen betreffende Justitie, *BS* 29 december 2014.

Ministerieel besluit van 28 oktober 2015 tot vaststelling van de bijzondere criteria voor de erkenning van geneesheren-specialisten houders van de bijzondere beroepstitel in de forensische psychiatrie, alsmede van stagemeesters en stagediensten, *BS* 10 november 2015.

Voorbereidende handelingen

Ontwerp der wet tot bescherming der maatschappij tegen abnormalen, de gewoonte-misdadigers en de schuldige jeugd, *Parl. St.* Kamer 1922-1923, nr. 151.

Memorie van toelichting bij het ontwerp van wet tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen, de gewoonte-misdadigers en de schuldige jeugd, *Parl. St.* Kamer 1922-1923, nr. 151.

Ontwerp van wet tot bescherming van de maatschappij tegen de abnormalen, de gewoonte-misdadigers en de schuldige jeugd, *Parl. St.* 1925-1926, nr. 124.

Memorie van toelichting bij het ontwerp van wet tot bescherming van de maatschappij tegen de abnormalen, de gewoonte-misdadigers en de schuldige jeugd, *Parl. St.* 1925-1926, nr. 124.

Memorie van Toelichting bij het Wetsontwerp betreffende de internering van personen die lijden aan een geestesstoornis, *Parl.St.* Kamer 2006-07, nr. 51-2841/001.

Wetsvoorstel betreffende de internering van personen, *Parl.St* Senaat 2012-13, nr. 5-2001/1.

Amendement betreffende het wetsvoorstel betreffende de internering van personen, *Parl.St.* Senaat 2013-2014, nr. 5-2001/3, 28.

Wetsontwerp houdende internering en diverse bepalingen inzake justitie, *Parl.St.* Kamer 2015-2016, nr. 54-1590/1, 98.

Verslag van de eerste lezing betreffende het wetsontwerp houdende internering en diverse bepalingen inzake justitie, *Parl.St.* Kamer 2015-1016, nr. 1590/06, 125-127.

WETGEVING - NEDERLAND

Wetgeving in brede zin

Wet van 1884 tot regeling van het Staatstoezicht op krankzinnigen, *Stb.* 96.

Wet van 29 oktober 1992 betreffende bijzondere opnemingen in psychiatrische ziekenhuizen, *Stb.* 30 december 1992.

Vorbereidende handelingen

Besluit van 24 juli 2010 tot wijziging van het Reglement verpleging ter beschikking gestelden wegens een technische aanvulling en tot wijziging van de Penitentiaire maatregel in verband met de schrapping van de bepaling dat de plaatsing van een veroordeelde die tevens de maatregel van tbs met dwangverpleging is opgelegd, in beginsel geschiedt nadat een derde van de opgelegde gevangenisstraf ten uitvoer is gelegd en enige technische verbeteringen, *Stb.* 312.

RECHTSPRAAK - BELGIË

Cass. 11 december 1933, *Pas.* 1934, I, 96

Cass. 10 december 1941, *Arr.Cass.* 1941, 252.

Cass. 25 maart 1946, *Pas.* 1946, I, 116.

Cass. 28 februari 1955, *R.W.* 1955-56, 137.

Cass. 25 mei 1973, *Pas.* 1974, I, 895.

Cass. 18 mei 1976, *Arr.Cass.* 1976, 1036-1037.

Cass. 12 mei 1987, *R.W.* 1987-88, concl. J. DU JARDIN.

Cass. 26 september 1990, *Arr. Cass.* 1990-1991, 83.

Cass. 13 december 1994, nr. P.94.0736.N.

Cass. 21 maart 2002, *T.Verz.* 2002, afl. 4, 878.

RECHTSPRAAK - NEDERLAND

HR 12 september 1985, nr. 78576, *NJ* 1986/327.

RECHTSLEER - BELGIË

Boeken

BEYENS, K., *Straffen als sociale praktijk: een penologisch onderzoek naar straftoemeting*, Brussel, VUBPress, 2000, 526 p.

CASSELMAN, J., COSYNS, P., GOETHALS, J., VANDENBROUCKE, M., DE DONCKER D., en DILLEN, C. (eds.), *Internering*, Antwerpen, Garant, 1997, 125 p.

COLLIN, F., *Strafrecht*, Brussel, Larcier, 1948, 305 p.

DE NAUW, A. en DERUYCK, F., *Overzicht van het Belgisch algemeen strafrecht*, Brugge, Die Keure, 2015, xviii + 213 p.

DE NAUW, A., *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, Die Keure, 2008, xvii + 226 p.

DE NAUW, A., *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, Die Keure, 2010, xvi + 236 p.

DESMET, B., *Deskundigen in het strafproces. Algemene beginselen*, Mechelen, Kluwer, 2015, xi + 208 p.

DUPONT, L., *Beginnelsen van het strafrecht*, Leuven, Acco, 1994, xx + 219 p.

FERRI, E., *La sociologie Criminelle*, Parijs, Rousseau, 1893, viii + 648 p. (Franse vertaling).

FIJNAUT, C., *Criminologie en strafrechtsbedeling*, Antwerpen, Intersentia, 2014, XXII + 924 p.

GOETHALS, J., *Abnormaal en delinkwent: De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Arnhem, Gouda Quint, 1991, XV + 332 p.

GROENHUIJSEN, M.S. en VAN DER LANDEN, D., *De moderne richting in het strafrecht: theorie, praktijk, latere ontwikkelingen en actuele betekenis*, Arnhem, Gouda Quint, 1990, 251 p.

GROENHUIJSEN, M.S., *Straf en wet: beschouwingen over de betekenis van het legaliteitsbeginsel in het hedendaagse strafrecht, tegen de achtergrond van actuele legitimatieproblemen*, Arnhem, Gouda Quint, 76 p.

HAUS, J.J., *Principes généraux du droit pénal belge*, Gent, Hoste, 1874, 516 p.

LEGROS, R., *Voorontwerp van strafwetboek*, Brussel, Belgisch Staatsblad, 1985, 231 p.

MONBALLYU, J., *Zes eeuwen strafrecht: de geschiedenis van het Belgische strafrecht (1400- 2000)*, Leuven, Acco, 2006, 382 p.

NYPELS, J.S.G., *Code pénal belge interprété, principalement au point de vue de la pratique, par ses motifs, par la comparaison des nouveaux textes avec ceux du code de 1810*, Brussel, Bruylant, 1868, 839 p.

ROZIE, J., VANDERMEERSCH, D., DE HERDT, J., DEBAUCHE, M. en TAEYMANS, M., *Commissie voor de hervorming van het strafrecht. Voorstel van voorontwerp van Boek I van het Strafwetboek*, Brugge, Die Keure, 2017, viii + 187 p.

TULKENS, F. en VAN DE KERCHOVE, M., *Introduction au droit pénal: aspects juridiques et criminologiques*, Diegem, Kluwer, 1999, xiv+ 669 p.

VAN DE KERCHOVE, M., *Le droit sans peines: aspects de la dépenalisation en Belgique et aux Etats-Unis*, Brussel, FUSL, 1987, 578 p.

VAN DEN WYNGAERT, C., *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2011, L + 1277 p.

VAN DER LANDEN, D., *Straf en maatregel: een onderzoek naar het onderscheid tussen straf en maatregel in het strafrecht*, Arnhem, Gouda Quint, 1992, xii + 525.

VERBRUGGEN, F. en VERSTRAETEN, R., *Strafrecht & strafprocesrecht voor bachelors. Deel 1*, Antwerpen, Maklu, 2013, xxxiv + 336 p.

VERPLAETSE, J., *Zonder vrije wil. Een filosofisch essay over verantwoordelijkheid*, Amsterdam, Uitgeverij Nieuwezijds, 2011, 237 p.

VERVAELE, J., *Rechtsstaat en recht tot straffen (interuniversitaire reeks criminologie en strafwetenschappen, deel 24)*, Arnhem, Kluwer-Gouda Quint, 1990, xvi + 538 p.

X., *Diagnostic and Statistical Manual of mental disorders*, Washington (D.C.), American Psychiatric Association, 2013, xlv + 947 p.

Bijdragen in tijdschriften

ARNOU, P., "Het moreel bestanddeel van het misdrijf: oude en nieuwe wegen door het moeras", *A.J.T.* 1999-00, 25-35.

CANALS, J.M., "Classicism, Positivism and Social Defense", *J. Crim. L. And Criminology* 1959-1960, afl. 50, 541-550.

CASSELMAN, J., "Over het kind en het badwater. Het strafrechtelijk psychiatrisch deskundigenonderzoek en de gerechtelijke geestelijke gezondheidszorg", *Orde van de dag* 2006, afl. 34, 13-16.

COLLIN, F., "De Wet tot Bescherming der Maatschappij tegen Abnormalen en Gewoontemisdadigers", *Rechtsk. T.*, 1931, 145.

COLLIN, F., "Vijf jaar toepassing van en critische beschouwingen over de wet tot bescherming der maatschappij", *R.W.* 1935-1936, 1137-1148.

CORNIL L., en BRAFFORT, L., "Rapport sur la révision des dispositions relatives aux déments et aux anormaux", *R.D.P.*, 1940, 213-284.

COSYNS, P., "De psychiatrische rapportage in strafzaken is een droeve zaak", *Panopticon* 1980, afl. 3, 181-183.

COSYNS, P., "Internering: en doorbraak in het herzieningsproces van de wet?", *Panopticon* 1999, 313-318.

DE CLERQ, M. en VANDER LANEN, F., "Gebruik van testinstrumenten in psychiatrische deskundigenverslagen bij internering; een exploratief dossieronderzoek in het gerechtelijk arrondissement Gent", *Tijdschrift voor psychiatrie* 2013, afl. 5, 337-347.

DE NAUW, A., "Nieuwe nuttige gegevens over de strafrechtsdogmatiek", *Panopticon* (1985), afl. 6, 201-209.

DE WANNEMACKER, F. en HEIMANS, H., "Balie komt op voor humane behandeling van geïnterneerden", *Juristenkrant* 2002, afl. 51, 12.

DESMET, B., "Het nieuwe statuut van gerechtsdeskundigen in strafzaken", *T.Straf.* 2015, afl. 4-5, 173-180.

DESMET, B., "Tegenspraak in het psychiatrisch onderzoek", *R.W.* 2016-2017, afl. 2, 42.

DILLEN, C., "Het kalf is bijna verdronken", *Panopticon* 2001, 529-540.

DILLEN, C., "Zinvolheid van nieuwe richtlijnen en initiatieven rond internering. Het standpunt van een psychiatrisch-forensisch deskundige", *Orde van de dag* 2001, afl. 15, 43-52.

DILLEN, C. "Requiem voor een kalf", *Orde van de dag* 2006, afl. 34, 7-12.

ELIAERTS, C., "Het 'nieuwe realisme' in het strafrecht en de criminele politiek", *Panopticon* 1984, afl. 5, 1-8.

GOOSSENS, E., "Psychopaten zijn toerekeningsvatbaar", een strafrechtelijk dogma onder de loep", *Jura Falc.* 2011-12, afl. 1, 3-59.

GORLE, F., "Nogmaals over het moreel bestanddeel van het misdrijf", *R.W.* 1980-1981, 90-102.

HANOULLE K., en MERCKX, T., "Recht op behandeling van de geïnterneerde: evenwaardig met of ondergeschikt aan bescherming van de maatschappij?", *T.Strafr.* 2012, afl. 4, 207-212.

HANOULLE, K. "Potpourri III als sluitstuk van de nieuwe interneringswetgeving", *NC* 2016, afl. 5, 385-405.

HEIMANS, H., "Is er nog hoop voor geïnterneerden?", *Orde van de dag* 2001, afl. 15, 7-24.

HEIMANS, H., "Zal een beperking van de internering een betere zorg garanderen?", *Orde van de dag* 2016, afl. 74, 12-20.

JEURISSEN, A., "Het morele element in hoofde van de geestesgestoorde delinquent", *NC* 2011, afl. 2-3, 127-187.

LEESTMANS, D., "Men geeft ons meer expertise dan we hebben", *Juristenkrant* 2013, afl. 270, 8-9.

SCHEERS, D. en THIRIAR, P., "Het nationaal register voor gerechtsdeskundigen, a *never ending story*", *R.W.* 2014-15, afl. 26, 1002.

SWENNEN, F., "Het lot van de burgerlijke rechtsvordering in het geval van een geestesstoornis van de verdachte of beklaagde" (noot onder Cass. 1 februari 2000), *T.Strafr.* 2000, 118-121.

VANDENBROUCKE, M., "De psychiatrische expertise in opspraak", *Panopticon* 1983, 150-165.

VANDENBROUCKE, M., "De psychiatrische expertise in strafzaken: vaak vergeten, maar niet altijd onbelangrijk", *R.W.* 1994-95, afl. 40, 1353-1362.

VANDEPLAS, A., "Betreffende de inobservatiemaatregel" (noot onder K.I. 23 september 1980), *R.W.* 1983-84, 1483-1484.

VANDER BEKEN, T., HEIMANS, H. en SCHIPAANBOORD, E., "Eindelijk een echte nieuwe en goede op de internering? Deel 3: de reparatie", *R.W.* 2016-2017, afl. 16, 603-619.

VANKEERBERGHEN, S., “Het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip naar Belgisch recht: over de noodzaak aan herdefiniëring en oplossingen uit het buitenland”, *Jura Falc.* 2013-14, afl. 2, 261-348.

VERPOORTEN, P., “De wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen”, *T.Strafr.* 2015, afl. 6, 283-329.

VERSELE, S., “Vers un concept pénal plus réaliste”, *R.D.P.* 1947-1948, 422-451.

VERVAECK, J., “La conception anthropologique du traitement des condamnés. Les réformes du système pénitentiaire qu’elle entraîne.”, *R.D.P.C* 1921, afl. 1., 355-377.

VERVAECK, L., “Le projet de loi de Défense Sociale”, *R.D.P.* 1926, 989-1012.

VERVAECK, L., “Le traitement de tous les délinquants dans le cadre pénitentiaire”, *R.D.P.* 1924, afl. 1., 761-786.

VERVAECK, L., “Le traitement de tous les délinquants dans le cadre pénitentiaire”, *R.D.P.* 1924, afl. 1., 761-786.

VERVAECK, L., “Les conditions de l’expertise mentale des anormaux visés par la loi de défense sociale”, *R.D.P.* 1931, 10-51.

VERVERKEN, S., “De beoordeling van het moreel element van misdrijven bij rechtspersonen. Een vergelijking tussen België en Nederland”, *Jura Falc.* 2009-10, afl. 1, 173-214.

Bijdragen in verzamelwerken

ADAMS, M., “Verantwoordelijkheid en het recht: een inleiding en taxonomie” in X., *Verantwoordelijkheid en recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, 3-11.

ANCIAUX, B., “Barensweeën. De genese van de wet op de internering van personen van 2014” in J. CASSELMAN, R. DE RYCKE en H. HEIMANS, *Internering: Nieuwe Interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, Die Keure, 2015, 27-47.

CASSELMAN, J. “Dertig jaar forensische geestelijke gezondheidszorg in Vlaanderen. Over een trein die stilstond en recent in beweging kwam.” in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Van pionier naar onmisbaar: Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen, Maklu, 2009, 334-355.

CASSELMAN, J., “De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de sisyfusarbeid?” in J. CASSELMAN, R. DE RYCKE en H. HEIMANS, *Internering: Nieuwe Interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, Die Keure, 2015, 5-25.

CASSELMAN, J., “Forensisch psychiatrisch onderzoek” in W. VAN DE VOORDE, J. GOETHALS en M. NIEUWDORP (eds.), *Multidisciplinair forensisch onderzoek: juridische en wetenschappelijke aspecten*, Brussel, Politeia, 453-473.

CASSELMAN, J., “Forensisch psychiatrisch onderzoek” in W. VAN DE VOORDE, J. GOETHALS en M. NIEUWDORP (eds.), *Multidisciplinair forensisch onderzoek: juridische en wetenschappelijke aspecten*, Brussel, Politeia, 453-473.

CASSELMAN, J., “Geïnterneerden in overbevolkte gevangenissen” in F. VERBRUGGEN, R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE en B. SPRIET, *Strafrecht als roeping. Liber Amicorum Lieven Dupont*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2005, 313-328.

CASSELMAN, J., “Internering: huidige situatie” in J. CASSELMAN, P. COSYNS, J. GOETHALS, M. VANDENBROUCKE, D. DE DONCKER en C. DILLEN (eds.), *Internering*, Antwerpen, Garant, 1997, 39-61.

CHRISTIAENSEN, S., “Adolphe Prins (1845-1919)” in C. FIJNAUT, *Gestalten uit het verleden*, Antwerpen, Kluwer, 1993, 109-124.

COSYNS, P., “De forensische geestelijke gezondheidszorg in Vlaanderen op een keerpunt: het licht in de duisternis?” in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Van pionier naar onmisbaar: Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen, Maklu, 2009, 385-391.

COSYNS, P., “Psychiatrisch deskundigenonderzoek in strafzaken” in J. CASSELMAN en P. COSYNS, *Gerechtelijke psychiatrie*, Leuven, Garant, 1995, 39-72.

COSYNS, P., “Themis en Aesculapius. Beginnselen van een gedwongen huwelijk” in J. CASSELMAN en P. COSYNS, *Gerechtelijke psychiatrie*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 1995, 21-37.

D’HONT, F., “Het deskundigen onderzoek in strafzaken: een blijvend lelijk eendje?” in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Van pionier naar onmisbaar: Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen, Maklu, 2009, 208-218.

DE NAUW, A., “De niet toerekeningsvatbaarheid sluit niet noodzakelijkerwijze het opzet uit” in F. DERUYCK, M. DE SWAEF, J. ROZIE, M. ROZIE, P. TRAEST en R. VERSTRAETEN, *De wet voorbij. Liber Amicorum Luc Huybrechts*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 65-76.

DE RUYVER, B., “De transformatie van het Belgisch strafrecht tegen de achtergrond van de politieke en sociaal-economische ontwikkelingen in het laatste kwart van de negentiende eeuw” in D. HEIRBAUT en D. LAMBRECHT (eds.), *Van oud en nieuw recht, handelingen van het XV’de Belgisch-Nederlands Rechtshistorisch Congres*, Antwerpen, Kluwer, 1988, 191-218.

DE RUYVER, B., “Het strafrechterlijk beleid in een postmoderne samenleving” in T. BALTHAZAR, J. CHRISTIAENS, M. COOLS, T. DECORTE, B. DE RUYVER, P. HEBBERECHT, P. PONSAERS, S. SNACKEN, P. TRAEST, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Update in de criminologie: Het strafrechtssysteem in de Laatmoderniteit*, Mechelen, Kluwer, 2004, 155-168.

DE VUYSERE, S., “Wetgevende initiatieven inzake internering” in D. VAN DAELE en I. VAN WELZENIS (eds.), *Actuele thema's uit het strafrecht en de criminologie*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2004, 63-88.

DESMET, B., “Deskundigenonderzoek in strafzaken” in X., *Strafrecht en strafvordering. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Antwerpen, Kluwer, 2016, 42-133.

DILLEN, C., “De psychiaters-deskundigen in strafzaken: de apen van justitie?” in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Van pionier naar onmisbaar: Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen, Maklu, 2009, 202- 207.

HANOULLE, K., “Te gek om los te lopen of net niet? De vergeten groep van de verminderd toerekeningsvatbare daders in het Belgische strafrecht.” in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Van pionier naar onmisbaar: Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen, Maklu, 2009, 370-384.

HANNOULLE, K. en VERBRUGGEN, F., “Ivorentorenmentaliteit in de kerkers? Het problematische begrip toerekeningsvatbaarheid” in A. DE NAUW, F. DERUYCK en M. ROZIE, *Het strafrecht bedreven: liber amicorum Alain De Nauw*, Brugge, Die Keure, 2011, 319-335.

HEIMANS, H. en VAN DER BEKEN, T., “De nieuwe interneringswet van 5 mei 2014” in J. CASSELMAN, R. DE RYCKE en H. HEIMANS, *Internering: Nieuwe Interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, Die Keure, 2015, 49-110.

HUTSEBAUT, F., “Het deskundigenonderzoek in strafzaken” in W. VAN DE VOORDE, J. GOETHALS en M. NIEUWDORP (eds.), *Multidisciplinair forensisch onderzoek: juridische en wetenschappelijke aspecten*, Brussel, Politeia, 2003, 125-166.

MAHIEU, J., “Het deskundigenonderzoek in strafzaken. Enkele juridische en praktische vraagstellingen” in P. BOEL, V. DE CLOET, J. DE KINDER, J. MAHIEU en D.

VAN VARENBERGH (eds.), *Handboek forensisch onderzoek: de mogelijkheden van het forensisch onderzoek*, Brussel, Politeia, 2008, 47-77.

MOOIJ, A.W.M. "Introductie tot het thema van de toerekeningsvatbaarheid" in A.W.M. MOOIJ en F. KOENRAADT, *Toerekeningsvatbaarheid*, Arnhem, Gouda Quint, 1990, 9-12.

PETERS, A.A.G., "Main Currents in Criminal Law Theory" in J. VAN DIJK, C. HAFFMANS, F. RÜTER, J. SCHUTTE en S. STOLWIJK, *Criminal Law in action: An overview of current issues in Western societies*, Arnhem, Gouda Quint, 1986, 19-36.

ROZIE, J., "De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de geestesgestoorde delinquent" in M. ADAMS, R. BARBAIX en H. BRAECKMANS (eds.), *Verantwoordelijkheid en recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, 217-238.

VAN KERCHOVE, M., "L'organisation d'asiles spéciaux pour aliénés criminels et aliénés dangereux. Aux sources de la loi de défense sociale." in F. TULKENS, *Généalogie de la défense sociale en Belgique (1880-1914)*, Brussel, Story-Scientia, 1988, 113-140.

VAN KOPPEN, P.J. en HESSING, D.J., "De schuld krijgen" in P.J. VAN KOPPEN, D.J. HESSING, H.L.G.J. MERCKELBACH en H.F.M. COMBAG, *Het recht van binnen. Psychologie van het Recht*, Deventer, Kluwer, 2002, 25-40.

VANDENBROUCKE, M., "Geïnterneerde, wie bent u? Een vraag naar de diagnose van de geïnterneerde in België" in J. CASSELMAN, P. COSYNS, J. GOETHALS, M. VANDENBROUCKE, D. DE DONCKER en C. DILLEN (eds.), *Internering*, Antwerpen, Garant, 1997, 63-72.

VANKEERSBILCK, M., "De Belle Epoque van het Belgische (straf)recht: koploper of wieltjeszuiger?" in B. DEBAENST, *De 'Belle Epoque' van het Belgisch Recht (1870-1914)*, Brugge, Die Keure, 2016, 49-66.

VERBRUGGEN, F. en GOETHALS, J., "Van Kommercommissie naar kwelrechtbank? De vernieuwing van de internering (en de TBS)" in X., *Recht in beweging. 15de VRG-Alumnidag 2008*, Antwerpen, Maklu, 2008, 359-378.

Internetbronnen

Panorama-reportage “Te gek om los te lopen”, 24 juli 2011. (<http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/videozone/archief/programmas/panorama/1.1074095>)

VANGARDEREN, F., “Marollenmoord: Leopold Storme krijgt 26 jaar cel”, *Gazet van Antwerpen* 27 oktober 2010, <http://www.gva.be/cnt/aid985108/leopold-storme-krijgt-26-jaar-cel>.

X., “Geen assisenproces voor verdachte Marollenmoorden”, *Het Belang van Limburg* 13 februari 2008, <http://www.hbvl.be/cnt/aid672359/geen-assisenproces-voor-verdachte-marollenmoorden-3>.

X., “Psychiaters vragen internering Leopold Storme”, *Het Nieuwsblad* 15 oktober 2010, http://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20101015_068.

RECHTSLEER - NEDERLAND

Boeken

BRAND, E.J.P., *Het persoonlijkheidsonderzoek in het strafrecht: een aanzet tot de gedragswetenschappelijke verantwoording van de psychologische rapportage Pro Justitia, meer in het bijzonder van de toerekeningsvatbaarheidsbepaling*, Deventer, Gouda Quint, 2001, lli + 241 p.

CLEIREN, C.P.M. en VERPALEN, M.J.M., *Strafrecht. Tekst en commentaar*, Deventer, Kluwer, 2012, xxxi + 3164 p.

DE HULLU, J., *Materieel strafrecht. Over algemene leerstukken van strafrechtelijke aansprakelijkheid naar Nederlands recht*, Deventer, Kluwer, 2003, xviii + 595 p.

ENSCHEDÉ, C.J., *Beginnelsen van strafrecht*, Deventer, Kluwer, 2002, xix + 236 p.

HAFFMANS, C., *De berechting van de psychisch gestoorde delinquent. Handleiding voor juristen bij vraagstukken op het raakvlak van strafrecht en psychiatrie*, Arnhem, Gouda Quint, 1989, viii + 196 p.

HAGEN, A.J., WINTERS, J. en SIMONS, L.S.M.J.C., *Korte schets van het Nederlandse privaatrecht en strafrecht*, 's Gravenhage, Samsom uitgeverij, 1977, 270 p.

HAZEWINKEL-SURINGA'S, D. en REMMELINK, J., *Inleiding tot de studie van het Nederlandse Strafrecht*, Deventer, Gouda Quint BV, 1996, xx + 975 p.

HOFSTEE, E.J., *TBR en TBS. De TBR in rechtshistorisch perspectief*, Arnhem, Gouda Quint, 1987, 650 p.

HOFSTEE, E.J., *TBS*, Deventer, Kluwer, 2003, xvii + 252 p.

JÖRG, N. en KELK, C., *Strafrecht met mate*, Deventer, Gouda Quint, 2001, xi + 431 p.

KELK, C., *Studieboek materieel strafrecht*, Amsterdam, Gouda Quint – Deventer, 2001, xvi + 550 p.

MOOIJ, A.W.M., KOENRAADT, F. en LOMMEN-VAN ALPHEN, J.M.J., *De persoon van de verdachte. De rapportage Pro Justitia vanuit het Pieter Baan Centrum*, Arnhem, Gouda Quint BV, 1989, 141 p.

VAN DIJK, A.A., *Strafrechtelijke aansprakelijkheid heroverwogen. Over opzet, schuld, schulduitsluitingsgronden en straf*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2008, 481 p.

Bijdragen in tijdschriften

BIJLSMA, J. en MEYNEN, G., “Heeft ons strafrecht de ‘verminderde’ toerekeningsvatbaarheid wel nodig?”, *NJB* 2017, afl. 5, 304-310.

BLANSJAAR, B., “Van de wijzen en de gek, of de nieuwe kleren van de keizer? Psychiatrische en psychologische rapportage in strafzaken”, *Proces* 2011, afl. 3, 155-160.

CLAESSEN, J. en DE VOCHT, D., “Straf naar mate van schuld?”, *DD* 2012, afl. 63, 652-674.

DE KLOK, K. en PLUIMERS, H., “Waar blijven de deskundigen?”, *NJB* 2010, afl. 41, 2147.

GROENEWEG, M., “Over een verdrinkend kalf en groener gras. Een beschouwing van de Nederlandse en Belgische gedragsdeskundige rapportage in strafzaken”, *Proces* 2015, afl. 94, 34-49.

HARTE, J. en VAN DER BURG, E., “Mate van toerekeningsvatbaarheid: toekenning van de verschillende gradaties in de praktijk”, *Proces* 2006, afl. 4, 156-162.

HARTE, J.M., VAN MULBREGT, J.M.L. en DE KOM, A.A.R., “Klinische Pro Justitia rapportage. Over de werkwijze van het Pieter Baan Centrum”, *Proces* 2002, 163-168.

HEIMANS, H., “Beperking van de criteria tot internering: collateral damage?”, *Juristenkrant* 2016, afl. 331, 10-11.

HUMMELEN, K. en ABEN, D., “Functionele diagnostiek in plaats van een advies aangaande toerekeningssvatbaarheid”, *Expertise en recht* 2015, afl. 5, 164-175.

KOENRAADT, F., “Een kort bericht uit de Nederlandse forensische psychiatrie en psychologie”, *Orde van de dag* 2006, afl. 34, 39-41.

MEYNEN, G., “De psychiater en toerekeningsvatbaarheid”, *Justitiële verkenningen* 2013, afl. 1, 54-64.

MEYNEN, G., “Een juridische standaard voor ontoerekeningsvatbaarheid?”, *NJB* 2013, afl. 21, 1384-1390.

MOOIJ, A.W.M., "Toerekeningsvatbaarheid en tijd", *DD* 1986, afl. 2, 540-547.

POMPE, W., (noot onder HR 12 september 1957), *NJ* 1958/5, 23-25.

TERVOORT, M.G.A., "Beveiliging of zorg voorop? En de terbeschikkingstelling dan?", *Proces* 2003, afl. 3, 138-145.

VAN DER SPOEL, T.E., "Te gek om los te lopen", *Strafblad* 2005, 464.

VAN KOPPEN, P.J., "Weg van de toerekeningsvatbaarheid. Over rapportage over de verdachte", *Trema* 2004, 221-227.

VAN PANHUIS, P., "De vraagstelling in de Pro Justitia rapportage opnieuw bekeken", *Proces* 2000, 103-105.

VAN VEEN, T.W., (noot onder HR 12 november 1985), *NJ* 1986/327, 1309-1310.

Bijdragen in verzamelwerken

BEYAERT, F.H.L., "Het psychiatrisch deskundigenonderzoek. De praktijk" in J. KRUL-STEKETEE en M. ZEEGERS (eds.), *De psychiatrie in het Nederlandse recht*, Arnhem, Gouda Quint B.V., 1986, 106-110.

CANTON, W. en VAN DER VEER, T., "Pro justitia rapportage" in H. GROEN en M. DROST (eds.), *Handboek forensische geestelijke gezondheidszorg*, Utrecht, De Tijdstroom Uitgeverij, 2003, 111-117.

DE RUITER, C. en HILDEBRAND, M., "Over toerekeningsvatbaarheid" in P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC en J.W. DE KEIJSER (eds.), *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Deventer, Kluwer, 2010, 805-817.

GROENHUIJSEN, M. en KOOIJMANS, T., "Rapporteren ten behoeve van de strafrechter: de psyche geanalyseerd" in M. Groenhuijsen, S. Kierkels en T. Kooijmans (eds.), *De*

forensische psychiatrie genalyseerd. Liber Amicorum Karel Oei, Antwerpen, Maklu, 2011, 59-65.

KOENRAADT, F. en ZEEGERS, M., “Historische noties” in J. KRUL-STEKETEE en M. ZEEGERS (eds.), *De psychiatrie in het Nederlandse recht*, Arnhem, Gouda Quint B.V., 1986, 18-31.

MEYNEN, G., “Toerekeningsvatbaarheid en wilsbekwaamheid – Psychiatrie, recht & filosofie” in M. GROENHUIJSEN, S. KIERKELS en T. KOOIJMANS (eds.), *De forensische psychiatrie genalyseerd. Liber Amicorum Karel Oei*, Antwerpen, Maklu, 2011, 125-133.

MOOIJ, A.W.M., “Rapportage pro justitia in klinisch verband” in H. GROEN en M. DROST (eds.), *Handboek forensische geestelijke gezondheidszorg*, Utrecht, De Tijdstroom Uitgeverij, 2003, 119-123.

VAN MARLE, H.J.C., “De TBS in perspectief” in H. GROEN en M. DROST (eds.), *Handboek forensische geestelijke gezondheidszorg*, Utrecht, De Tijdstroom Uitgeverij, 2003, 247-260.

ZEEGERS, M., “Het psychiatrisch deskundigenonderzoek. De praktijk” in J. KRUL-STEKETEE en M. ZEEGERS (eds.), *De psychiatrie in het Nederlandse recht*, Arnhem, Gouda Quint B.V., 1986, 110-123.

Diversen

NEDERLANDSE VERENIGING VOOR PSYCHIATRIE, *Richtlijn psychiatrisch onderzoek en rapportage in strafzaken*, Utrecht, de Tijdstroom, 2012, 112 p.